RESTAURATIE
OUDE KERK
AMSTERDAM

Aanvullingen en Verbeteringen

1. invullen b/z "d" op b/z. 36

2 foto 28 prof. Sleeswyk derbij

3 blz 33 verkeerde veronderstelling

4. inhoudsopgave foto's no. 21. vervangen met nieuw exemplaar.

5. foto blz. 31 met nieuw 24

6 blz 11 "geregeld" met nieuw "geordend"

A. van Rooijen

Beschrijving van de kosterij

Oude Zijds Voorburgwal 76-78

Band 1

RESTAURATIE
VAN DE
OUDE KERK
TE
AMSTERDAM

1966

Architectenbureau
Prof. Ir C. Wegener Sleeswijk

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM

BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 – 78

INHOUD BAND 1

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND MAART 1964 blz. 1 t/m 13
Buitenzijde blz. 1
Interieur: Kamer A blz. 1
Kamer B blz. 4
Gang en trappenhuis C blz. 7
Gang E en kamer D blz. 8
Kamer F en gang G blz. 8
Kamer H blz. 9
Keuken J blz. 9
Binnenplaats I blz. 10
De zolders boven westelijke en zuidelijke lage vleugel blz. 10
Trappenhuis eerste verdieping K blz. 10
Kamer L blz. 10
Kamer M blz. 11
Gang N blz. 11
Kamer O blz. 11
Kamer P blz. 11
Zolder blz. 13

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA blz. 14 t/m 27
Dr. A. Noach - De Oude Kerk te Amsterdam 1939 blz. 14
Dr. J. van Breen - De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam 1949 blz. 15
J. ter Gouw - Geschiedenis van Amsterdam 1886 blz. 16
B. Bijtelaar - De Hamburgerkapel in de Oude Kerk 1957 blz. 17
Dr. A. Noach - De Oude Kerk te Amsterdam 1939 blz. 18
J. Wagenaar - Beschrijving van Amsterdam 1765 blz. 19
I. Le Long - Historische Beschryvinge van de Reformatie der stadt Amsterdam 1729 blz. 20
B. Bijtelaar - Uittreksels van archieven, vanaf 1539 blz. 21
B. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij van de Oude Kerk 1962 blz. 25
Tijdschema van de gegevens blz. 27

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE PRENTEN blz. 28 t/m 31

4. AFBEELDINGEN
Foto's:
1. Detail plattegrond Oude Kerk, gravure, vóór 1707
2. Reproductie prent Claes Jansz. Visscher, ná 1612
3. Reproductie prent I. Veenhuisen ± 1664
4. Reproductie prent H. J. Schut 1609 - 1660
5. Reproductie tekening A. Beerstraten 1660
6. Reproductie prent bij Dapper 1663
7. Reproductie detail prent bij Commelin 1693
8. Reproductie gekleurde tekening J. de Beyer 1750
9. Reproductie tekening J. Bulthuis 1787
10. De kosterij uit het zuid-oosten 1960
11. Overzicht binnenplaats 1962
12. Topgevel van verdieping 1964
13. Gevel no. 76 1964
14. Roodeur, detail 1964
15. Fundering eerste Sebastiaanskapel 1964
16. Boogfries kamer A 1964
17. Achterzijde muurpijler 43 1964
18. Fundering eerste hallenkerk 1964

19. 17de eeuws kastje, kamer A 1964
20. Doorgang naar kamer B 1964
21. Louis XV schoorsteen, kamer A 1964
22. Oostelijke wand kamer A, na sloop schoorsteen 1964
23. Restant kruiskozijnen vanuit kamer A 1964
24. Restant kruiskozijnen vanuit keuken J, overhoekse steunbeer eerste Sebastiaanskapel 1964
25. Reatant kruiskozijn, detail 1964
26. Zuidelijke wand kamer B 1964
27. Plafond kamer B, vóór verwijdering overschildering 1964
28. Plafond kamer B, ná verwijdering overschildering 1966
29. Kasten noordwand kamer B 1964
30. Tegelwand kelder onder kamer B 1964
31. Stuc-ornament plafond gang C 1964
32. Stuc-ornament plafond gang C 1964
33. Trappenhuis verdieping K 1964
34. Projectie van kast, kamer P 1964
35. Projectie van kast, kamer P 1964
36. Bericht, kamer P 1964
37. Gemak in steunbeer 93 1964

Tekeningen: zie band 2

B. BOUWPERIODEN blz. 32 t/m 37

C. RESTAURATIEPLAN blz. 38

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 – 78

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND MAART, 1964

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND AUGUSTUS 1964

Buitenzijde

Het op 't eerste gezicht chaotisch samenstel van kamers en gangen dat tot 12 maart 1964 als kosterij in gebruik was, is gelegen in de zuid-oost hoek van het Oude Kerk-complex, welke hoek wordt gevormd door dwarsschip (Sebastiaanskapel) en zuider zijbeuk (Buitenlandsvaarderskapel). Foto no. 1, tek. no. 1.

De kosterij bestaat in hoofdzaak uit het bouwlichaam met verdieping en kap, dat zich uitstrekt langs twee traveeën van de Buitenlandvaarderskapel. Een voortzetting hiervan met verdieping en plat dak, dat met een gepleisterde gevel aansluit op de rooilijn van de Oude Zijds Voorburgwal, met een ingang op no. 76. In dit deel van de kosterij zijn de steunberen van de Buitenlandvaarderskapel maatgevend voor het interieur.

Tenslotte een U-vormige bouw van lage vleugels gelegen langs de O. Z. Voorburgwal, het Oudekerksplein (genummerd O. Z. Voorburgwal 78) en langs de Sebastiaanskapel, respectievelijk met een plat, een lage kap, en een lessenaarsdak afgedekt. Door deze drie vleugels wordt een binnenplaatsje ingesloten. (foto no. 11).

Er zijn vier toegangen tot de kosterij: op de O. Z. Voorburgwal de nummers 76 en 78, een toegang vanuit de Buitenlandvaarderskapel, en een vanuit de Sebastiaanskapel via de zogenaamde Roodeur.

Met een systematische beschrijving van alle vertrekken (zie de belettering op de plattegrond, tek. no. 3 en 4), wordt bij deze laatste toegang begonnen, omdat het onderzoek van muren en fundering hier het verst gevorderd is. Per kamer wordt in de beschrijving het onderzoek chronologisch gevolgd.

Interieur

KAMER A is bereikbaar vanuit de Sebastiaanskapel via de Roo-deur die deze naam dankt aan de rode verf waarmee ze geschilderd was (zie Ter Gouw, blz. 22). Op de kozijnbetimmering boven de deur prijkt in gotische letters het opschrift: T is Haest getrout Dat Lange Rout. De deur is samengesteld uit opgeklampte delen, welke met groef en messing in elkaar zijn gewerkt. Tekening no. 7 laat zien dat er in de loop der tijd hier en daar stukken zijn ingezet, zoals bijvoorbeeld de gehele meest rechtse deel, waarop de ijzeren ring is bevestigd. De deur draait op gehengen waarvan de knoop aan de onderzijde spiraalvormig is bewerkt, opdat de deur uit geopende toestand vanzelf weer zal dichtvallen. Aan deze zijde is ook zeer opvallend het fraai gesmede tralieluikje (foto no. 14), een zogenaamde 'judas'.

De beklamping aan de andere zijde tekent zich hier af door spijkerkoppen op kraslijnen. Spiegel-, dwarsklampen en een smalle middenklamp leveren daar een fraai patroon van rozetten, waarvan echter één rij is vervangen door een extra klamp, eveneens voorzien van spijkers op kraslijnen. In de dagzijde van de bovenste dwarsklamp is gekrast: ONTVERFD TER HEIDE 1950. Ondanks deze bewerking is er hier en daar nog wel een spoortje rode dodekop achtergebleven.

Aan de klampzijde van de deur bevindt zich in hoofdzaak het sluitwerk: een losse grendel en een schuif met slot. Voorts bevat de linker spiegelklamp nog een zeer laag geplaatst sleutelgat.

Aan de versteklijnen van de ontmoetingen van de klampen kan men zien wat hier is ingekort en door nieuw hout vervangen.

Het tralieluikje is met een in het rozet passend luikje gedicht. Het is afgehangen aan twee zwaluwstaartvormig uitgesmede scharnieren.

Het vertrek, waarin het meest de Lodewijk XV-schouw tegen de oostelijke wand opvalt, heeft behangen wanden boven een lichtgroen geschilderde grenen lambrizering. Achter verscheidene lagen papier werd geschilderd behang op tengels gevonden. Op een blauwgroen fond zijn arcadische landschappen geschilderd. Alle banen zijn aan de wand genummerd.

Op de westelijke wand de banen nrs. A 1, 2, 3, 4, 5, 6 (deur) 6 I (boven de deur), 7 en 8.
Op de noordelijke wand de banen nrs. A 9, 13, 14 (kastdeur) en 14 I (boven de kastdeur). Achter de banen 9, 10, 11 en 12 werd geen geschilderd behang gevonden.
Op de oostelijke wand de banen nrs. A 15, 15 I (boven de deur), 16, 16 en 17.
Op de zuidelijke wand is geen geschilderd behang gevonden.

De kamer krijgt licht door een hoog in de zuidmuur geplaatst raam met drie-indeling, dat door het stucplafond wordt oversneden. Deze plaatsing is het gevolg van de aanbouw van de keuken (J).

Kozijn en betimmering zijn geschilderd in vier lagen:

1. de laatste laag, lichtgroen
2. grijs, mogelijk de grondverf van laag 1
3. lichtgroen
4. groenig wit, mogelijk plamuur- en grondlaag van 3.

Gegeven de aanduiding op enkele oude gravures, werd onder dit raam met succes gezocht naar restanten van oude kruiskozijnen, waarvan men bij de plaatsing van het huidige kozijn alleen de bovenste helft bleek te hebben weggebroken tot en met het kalf. Achter een bemetseling van halfsteenswerk (rood, formaat 23,5-11-4,3) is de onderste helft van twee zandstenen kruiskozijnen - gebroken, maar volledig - voor de dag gekomen. Van het geprofileerde kalf zijn bij het westelijke kozijn twee stukken bewaard gebleven, zodat hiermee voldoende details zijn bewaard voor een reconstructie.

De kozijnen zijn gehakt uit zandsteen (foto's no. 23 en no. 24); ze hebben aan de buitenzijde een dubbele, de onderdorpel bovendien aan de binnenzijde een enkele sponning. De kalfresten vertonen een keepsponning voor glas in lood van het bovenraam. De raamgaten waren opgevuld met metselwerk, rood, formaat 19,2-9,5-3,8.

7

In het rechter raam kwamen de diefijzers compleet voor de dag, terwijl in stijlen en dorpel van het oostelijke raam op overeenkomstige plaatsen dookgaten zijn gevonden.

Bij nader onderzoek van deze muur vanuit de keuken (J), blijken de kozijnen geplaatst in een sponning van het metselwerk, waardoor negge en aanzicht van stijlen en dorpel gelijk worden (foto's nrs. 24 en 25). Voor de onderdorpel ligt in de negge een zandstenen waterlijst. De oren van de onderdorpel worden weggewerkt in de steensponning van het gevelwerk, waarvan aan de zijde van de keuken een opgaande dagkant is bewaard gebleven (rood, formaat 19 - 9,5 - 3,8), vermoedelijk tot de hoogte van de onderkant van de verdwenen bovendorpel. Boven deze grens is plaatselijk het metselwerk een halve steen dunner doordat hier de keukenschoorsteen passeerde die inmiddels is afgebroken. Daardoor is de aanzet van een segmentboog voor de dag gekomen, niet in het vlak van de gevel, maar een halve steen terugliggend, de achterwerkers van de boog dus (foto no. 25).

Aan de zijde van de keuken zijn ook alle duimen van de benedenluiken gevonden; de stift van de bovenste duim is langer dan die van de onderste, wat dient om het afhangen van de luiken te vergemakkelijken. Hiervoor werd meestal een peer- en appelprofiel gebruikt, maar hier is de stift aan de bovenkant vlak afgewerkt. Ook werden in de onderdorpels krammen gevonden ter bevestiging van de uitzethaken van de luiken.

De boezem van de Lodewijk XV schoorsteen (foto no. 21), daterend ± 1760, is met ijzers aan de verdiepingsbalklaag opgehangen en bezet met een spiegel in gestoken lijst, die is bevestigd met vier tonschroeven, onopvallend opgenomen in de versiering. Bij het demonteren blijkt de boezem te bestaan uit brede grenen delen met iets zwaardere spiegelklampen, die door twee aan de einden zwaluwstaartvormige klampen zijn verbonden. Alleen de kuipstukken van de geprofileerde aansluiting aan de balklaag en de onderlijst zijn uit eikenhout gestoken.

De balklaag bestaat uit balken, zwaar 19,5 x 24 cm, hart op hart 1 m, geprofileerd met een kraal, en crème geschilderd over vier andere lagen:

1. de laatste laag, crème (grondverf gebroken wit)
2. grijsgroen
3. oker
4. blauwgroen
5. licht grijsgroen, modelijk een grondlaag voor laag 4.

De boezem sloot met een profiellijst aan op het stucplafond. Deze lijst is later aangebracht. Ook de aansluiting aan de balklaag is geprofileerd; bij het demonteren van de boezem kwam hieronder de blauwgroene laag te voorschijn op de raveelbalk en op de balken waarin deze is opgelegd. Deze schoorsteen is dus aangebracht in de blauwgroene periode. Er moet een schoorsteen van ander model aan zijn voorafgegaan. Hiervoor is misschien een aanwijzing te zien in het door het pleisterwerk schuin begrensde stuk schoon metselwerk (rood, formaat 19 - 9 - 3,5) met voegwerk, noordelijk van de huidige boezem, en in restanten van een segmentboog die te voorschijn kwamen van achter de haardplaat (foto no. 22). Ook op de plattegrond van Vingboons (tek. no. 2) en op die van Listingh (foto no. 1) wordt door de getekende penanten een andere schoorsteenvorm gesuggereerd, die overeen zou kunnen komen met bovenvermeld schuin beloop van het voegwerk. Mogelijk houdt ook de gemetselde ondersteuning van een stookplaat met een vorige schouw verband.

De vuurplaats van de huidige schoorsteen heeft een gietijzeren haardplaat, wangstukken van grijs marmer, en houten, marmer geschilderde kantstukken met consoles.

De boezem is geschilderd in drie lagen:

1. de laatste laag, lichtgroen, niet doorlopend achter de spiegel
2. crème, te zien achter de spiegel
3. grijsgroen

De onderlijst is zwart geschilderd over een bruine lak.

Bij het wegnemen van lambrizering en schoorsteenboezem bleek de muur tussen de vertrekken A en B al sedert lang in bijzonder slechte staat (rood, formaat 19 - 9,5 - 3,8). Speciaal het zuidelijke eind van de muur is gezakt, waardoor het aangrenzend muurwerk sterk is gescheurd. Bij afbraak bleek de zuidmuur door een zwaar

ijzeren anker aan de scheidingsmuur te zijn gekoppeld, welke oplossing de oorspronkelijke aansluiting - hetzij in verband, hetzij koud tegen elkaar - heeft verstoord. Toch ziet het ernaar uit, dat de scheidingsmuur later dan de zuidmuur is ontstaan, en hier en daar was ingekast.

Bij het afbreken van de scheidingsmuur kwamen achter het pleisterwerk van de schoorsteen enkele tegels voor de dag, met de geglazuurde kant naar de muur toegekeerd. Deze tulptegels dateren uit de eerste helft van de 17e eeuw, en zijn hier als opvulmateriaal gebruikt. Eén ervan was gesigneerd M F.

De verklaring van de verzakking werd gevonden bij onderzoek van de fundering, waarvan het draagvlak op slechts 59 cm onder de houten vloer bleek te liggen. Ten gevolge van de verzakking is het kozijn van de doorgang naar kamer B volkomen geschrankt (foto no. 20). In later tijd heeft men met betimmeringen het aanzicht van de doorgang haaks gehouden, maar ook na deze maatregel is het schranken doorgegaan. Het kozijn is samengesteld uit eiken balken, zwaar 14 x 41,5 cm, verbindingen met dubbele pen en gat, opgesloten met eiken toognagels. Het kozijn is zo dikwijls betimmerd en van nieuwe sponningen voorzien, dat de oorspronkelijke wijze van afsluiting niet met zekerheid is vast te stellen. Mogelijk behoren echter de aan beide zijden van het kozijn gevonden duimgaten tot de oudste constructie. De doorgang kon dus door twee deuren worden afgesloten, wat gezien de sacristie-functie nog zo vreemd niet is.
De twee kepen voor brede, platte scharnieren die de noordelijke stijl aan de zijde van kamer A bevat, wijzen op een latere oplossing. De scharnieren van de bestaande deur bevinden zich aan de zijde van kamer B, aan de zuidelijke stijl. De latere betimmeringen zijn lichtgroen geschilderd op een witte onderlaag. Het kozijn zelf is in drie lagen geschilderd:

1. de laatste laag, een okerkleurige houtimitatie
2. blauwgroen
3. grijsgroen

Een merkwaardigheid is nog dat het kozijn een onderdorpel heeft bezeten welke op dezelfde manier aan de stijlen is verbonden als de bovendorpel; restanten van de dubbele pen zijn onderaan beide stijlen gevonden, de onderdorpel was echter niet meer aanwezig.

Links van de doorgang naar kamer B kwam bij het wegnemen van het behang een achter de lambrizering doorgaand schot te voorschijn, bestaande uit eiken delen, dik 1,2 cm, waarachter zich een in steunbeer 91 uitgeklapte nis bevindt (foto no. 20). De achterwand van deze nis is bedekt met een pleisterlaag waarvan de bovenzijde boogvormig is begrensd. Het bovenliggend muurwerk wordt echter opgevangen door een eiken latei, breed 16,5 cm, hoog 14 cm, koud gelegd tegen het oor van de bovendorpel van het kozijn. Over latei en bovendorpel ligt een zware grenen plank, die zich uitstrekt tot 50 cm rechts van de rechter stijl van het kozijn. Over deze plank is weer een 1,45 m lange ijzeren staaf bevestigd. Het zuidelijke eind ervan valt samen met het uiteinde van de plank.

In de noordelijke wand - oorspronkelijk de gevel van de Buitenlandvaarderskapel dus - werd na wegnemen van behang en lambrizering de betimmering van een in de dikte van de muur uitgehakte kast gesloopt, welke bestond uit dunne grenen delen. De muur boven de vrijgekomen nis werd ondersteund met twee planken, waarvan de voorste - eiken, dik 6 cm - is gelast, de achterste van grenen. Daarboven ligt een 12 cm hoge grenen latei (foto no. 19).

Uitgehakt in de dikte van de muur achter steunbeer 91 kwam van achter de kastbetimmering een klein kastje voor de dag, voor de helft gevuld met los puin. Het heeft een 17e eeuwse eiken betimmering, en een opgeklampt eiken deurtje met spijkers op kraslijnen, ring en slot. De betimmering is aan de onderzijde afgezaagd. In het kastje zijn op elke zijwand twee plankdragers gespijkerd. Bodem, achter- en zijwanden zijn van grenen; het plafond wordt gevormd door bovengenoemde eiken en grenen latei.

In het pleisterwerk onder het kastje werd een zware verroeste duim gevonden, wat aanleiding was om een kozijn in de buurt te vermoeden. Inderdaad kwam van achter de vertinde achterwand van de nis een zandstenen kozijn te voorschijn, opgevuld met metselwerk in twee formaten: aan de zijde van kamer A een halfsteensmuurtje van bruine steen, formaat 23 - 10,5 - 4, aan de zijde van de Buitenlandvaarderskapel een anderhalfsteens van rood, formaat 16 - 8 - 3,5, van elkaar gescheiden door een spouw. Na het uithakken bleken de stijlen van het kozijn aan de zijde van de Buitenlandvaarderskapel voorzien van een eenvoudige profilering waarvan alleen het buitenste schuine bandje in de bovendorpel wordt omgezet (tek. no. 8). Al het natuursteenwerk was gekalkt. Onder de kalklaag werden sporen van kleur gevonden, namelijk helder groen en zwart, waarin geen patroon te herkennen was. Waarschijnlijk was al het natuursteenwerk groen geschilderd, met een zwarte plint.
Van de westelijke stijl en van de boven- en onderdorpel was de sponningdiepte weggekapt. Het verloop van de profilering aan deze zijde kon worden vastgesteld na wegbreken van het muurtje onder het gevonden kastje, dat van dezelfde kwaliteit en steenformaat bleek te zijn als de halfsteens vulling van het zandstenen kozijn. Er kwam een nis tevoorschijn die doet vermoeden dat het kastje in een vorige periode tot de vloer toe doorliep.

De oude vloerhoogte in de kamer kon worden vastgesteld, doordat in deze nis enkele plavuisjes (formaat 11,5/12 vierkant, dik 2,5 cm, transparant geglazuurd, overhoeks gelegd ten opzichte van de kamerplattegrond) werden aangetroffen; bovendien door de hoogte van de onderdorpel van het zandstenen kozijn, waar de tegelvloer ongeveer 1 cm onder blijft.

De vloer van het vertrek bestaat uit brede grenen delen, waarschijnlijk secundair verwerkt, zonder verbindende veren. De delen zijn gespijkerd op ribben, aan de oostzijde opgelegd op gemetselde poertjes en aan de westzijde op een langs de muur van de Sebastiaanskapel lopende fundering, die uit twee delen bestaat. In de eerste plaats een restant van een steunbeer van de kleine hallenkerk, te herkennen aan hoekblokjes van Ledesteen en Gobertanger, breed 1.12 m, 1.52 m uitstekend buiten de muur van de Buitenlandvaarderskapel (steenformaat 22/23 - 11 - 5,2). Vervolgens, in het verlengde van deze steunbeer met vrijwel overeenkomstige hartlijn een muurrestant van 64 cm breed, lopend van noord naar zuid (foto no. 15). De muur van de Sebastiaanskapel is plm. 22 cm afgehakt zodat duidelijk te zien is dat de fundering van die muur precies langs de gevonden fundering is gelegd, waarvan ook de westelijke zijde als schoon werk is behandeld en platvol gevoegd. De muur van de Sebastiaanskapel is in de aansluiting met de gevonden fundering niet gevoegd. De naad tussen beiden zet zich voort in de haaks daarop staande zuidmuur van kamer A, maar dan 18 cm westelijker. Het zichtbare deel van de fundering van het muurstuk 56-43 vertoont een overhoeks ten opzichte van de muurlengte gelegde laag, die ook zuidelijk van de zuidmuur van kamer A is terug te vinden. De opliggende specielaag bestaat uit drie delen, eerst een dunne vertinlaag van de overhoekse stenen, daarover een zeer dunne donkergrijze laag, vermoedelijk grond, en tenslotte de verbindende specielaag met het opgaande werk, samengesteld met fijne schelpkalk. De specie van het werk onder de schuine laag bevat bijzonder grof - of helemaal niet - gemalen schelpen.

Bij ontgraving van de fundering van de noordmuur van de kamer tot het grondwater kwam het restant van een steunbeer met hoekblokjes en een stuk van de plintlijst voor de dag. Deze beer ligt in het muurstuk 43-115 en staat dus haaks op de gevonden steunbeer voor de muur van de Sebastiaanskapel (foto no. 18; tek. no. 3).

Bij afhakken van het pleisterwerk van het muurstuk 56-43 werd dicht onder de balklaag van de verdieping een fries van gemetselde boogjes gevonden (foto no. 16), waarvan de stenen - als de gehele muur - waren afgehakt, en nog maar 7 cm in de muur steken. Het in deze muur verwerkte steenformaat bedraagt 19,5 - 9,5 - 4,5 cm, zodat ongeveer 12,5 cm is weggehakt. Het fries strekt zich uit van de zuidmuur van de kamer tot het vijfde balkveld van de verdiepingsvloer, en omvat zes boogjes en de aanzet van een zevende (zie tek. no. 5).

Voortz zijn hier en daar enkele lagen van nieuwere steen ingezet, ter diepte van een halve steen (formaat 20 - 9 - 4,3).

Onderaan was de muur bezet met plavuisjes (11-11-2, groen geglazuurd) om het afgehakte werk weer wat vlakker te maken. Ook zijn er rode en gesmoorde leipannen gebruikt (formaat 11 - 25 - 1,6).

Direct rechts van de deur is op ± 40 cm boven P een stuk natuursteen aangetroffen, gelijkend op een hoekblokje van een steunbeer. Nog meer naar rechts bevat het muurwerk een ingezet stuk van kleinere steen, formaat 16,5 - 8 - 3,5, dat los voor het achterliggende, vertinde werk is geplaatst.

Bij het afhakken van het pleisterwerk is tenslotte nog de achterzijde van hoekkolom 43 zichtbaar geworden (foto no. 17), met een groot stuk van de profilering van het basement. Muren van Sebastiaanskapel en Buitenlandvaarderskapel zijn hier dus niet in elkaar gewerkt, maar eerstgenoemde sluit koud aan op de gepleisterde natuursteen van de kolom, waarvan de blokken met het metselwerk van het muurstuk 43-115 in verband zijn gewerkt. Het profiel van het basement is met de muur 56-43 gelijk mee ingekapt om op deze hoogte de hoek van de kamer gaaf te houden.

KAMER B. Oostelijke en westelijke wand van dit vertrek zijn behangen en van een lambrizering voorzien. De zuidelijke wand wordt doorbroken door twee vensters, waardoor men uitziet op een binnenplaatsje. De noordelijke wand wordt gevormd door een kastenfront. Het plafond bestaat uit stucwerk op riet; de vloer is samengesteld uit grenen delen op spijkerribben, die rusten op een met specie betreken vlijlaag van rood, formaat 23,5/24,5 - 11/12 - 4.

De banen van het behang zijn aan de wand genummerd:
Op de westmuur de banen 18 t/m 24 en boven de deur 24/25.
Op de oostmuur de banen 25 (boven de deur), en 26 t/m 30, welke laatste inmiddels is schoongemaakt. Dit behang is in drie rechthoekige staande vakken verdeeld. In het hart van het middenvak is een grijze vaas geplaatst; in het linkervak, binnen een rozet, twee bloedrode vlammende harten. In het rechtervak omsluit het rozet een boog met pijlkoker. Alles overduidelijke attributen van een trouw-receptiekamer. Onder elk rozet zijn twee kleinere vazen aangebracht, verbonden door een guirlande. Alles is op een crême fond geschilderd en omstrengeld met ranken en blauwe en roze-rode bloemen.

Het metselwerk van de oostmuur is slecht van kwaliteit wat mede het gevolg is van het afkappen van het onderste deel van de muur, om een lambrizering te kunnen plaatsen. Steenformaat 21/22 - 10,5 - 4, rood.

De deplorabele toestand van de westmuur (rood, formaat 19 - 9 - 4) laat zich vanuit kamer B na verwijdering van behang en lambrizering uitstekend vaststellen. Ook hier is ten behoeve van de lambri het onderste deel van de muur met de bijl afgekapt, waardoor de stenen los zijn komen te liggen. Bovendien is de muur speciaal aan het zuidelijke einde verzakt door onvoldoende fundering, die los staat van de fundering van de zuidmuur. Het opgaande werk is echter ingekast. Tenslotte heeft men vanuit kamer B - misschien bij het betengelen voor het behang - de lagen hier en daar stevig opgewigd, met het idee de slappe muur weer wat op spanning te krijgen tussen fundering en het nog vaste metselwerk op de verdieping, maar juist door deze maatregel is de verzakking nog toegenomen. Uit de aansluiting op de zuidmuur kwamen twee zware ankers te voorschijn, waarvan de schoten doorliepen tot achter de schoorsteen. Deze ankers waren zwaar verroest en hebben er mede toe bijgedragen het muurwerk te ontzetten.

Aan deze zijde - achter de schoorsteen - is niets te zien van een boogje zoals in kamer A door fragmenten wordt gesuggereerd.

De kozijnen in de zuidmuur bevatten schuiframen, zogenaamde Engelse ramen, met een roedenverdeling van 3 bij 4, de bovenramen 2 bij 4 (foto no. 26). De penant tussen de ramen wordt door een spiegel afgedekt, die is gevat in een gestoken houten lijst met 19e eeuws ornament. Na verwijdering van de lambrizering bleek de borstwering onder het oostelijke raam opnieuw te zijn gemetseld met een gezande paarse steen, waalformaat, in cementspecie. Links van dit kozijn is op 9,5 cm van het dagstuk een deel van de penant vernieuwd (rood, 19-11-4) en voorzien van een gesneden voeg.

Het slopen van de zuidmuur ter hoogte van de balklaag leverde enkele verrassingen op. Eerst werd een laagsgewijs gemetselde serie tegeltjes gevonden (Rotterdammertjes, één aan de achterzijde gesigneerd: G, en enkele tulptegels), gelegen ter hoogte van bovenkant balklaag, vooral in het buitenste deel van de muur. In hetzelfde vlak werden ook oranje- en groengeglazuurde plavuisjes aangetroffen, formaat 11,5 - 11,5 - 2/2,3. Onder deze laag, die kennelijk heeft gediend om de muur uit te vlakken (1724), werden in het gevelvlak, na afhakken van het pleisterwerk, boven de ramen resten van twee gemetselde boogjes gevonden, waarvan de oostelijke nog een zandstenen aanzetstuk bevat. De bovenkant van de boogvulling ligt op gelijke hoogte met bovenkant balklaag. De boogjes zijn hoog $1\frac{1}{2}$ steens (30,5 cm), het steenformaat bedraagt 19,2 - 9,5 - 3,8. De toppen van de boogjes zijn afgehakt om de nieuwe muur van de verdieping een vlakke basis te geven. Het westelijke fragment omvat nog slechts $3\frac{1}{2}$ steen en is gelegen boven het westelijke raam.

Tussen de steunberen 91 en 90 bevindt zich een kastenwand (foto no. 29) die uit drie delen bestaat. Door de linker deur komt men in een ruimte waarvan de muren (van de kerk dus) geheel bedekt zijn met witte tegels, waarop een blauwe tekening van ruiters, soldaten en engelen bien étonnés.... (foto no. 30), maar het geheel is frappant. Via een trapje kan men afdalen in een kelder, die even groot is als de ruimte tussen de steunberen. Onder het vloerniveau van de kamer is steunbeer 91 hier bezet met tegels uit de eerste helft van de 17e eeuw, waarop bloemen in medaillons zijn geschilderd. De keldervloer bestaat uit transparant geglazuurde plavuizen, formaat 21,5 - 21,5 - 2,5. De zuidelijke wand van de kelder is bekleed met plavuizen van afwisselend oranje en groene glazuur, vierkant 14,5 cm. Het stuk van steunbeer 90 dat zichtbaar blijft boven de kelderbak, is met eerder vermelde bloementegels bezet.

De middelste kast is bijzonder ruim en bevat een aantal opvallend geprofileerde planken. Scheidingswanden en achterwand van de kasten zijn samengesteld uit dunne grenen delen.

De rechtse kast heeft slechts een diepte van 40 cm, welke is uitgekapt in steunbeer 90, zodat gezien vanuit de kamer een schijn van symmetrie bewaard blijft.

Het ontpleisteren van de kerkzijde van de Buitenlandvaarderskapel leverde enkele gegevens op die verband houden met bovenbeschreven kast.

Westelijk van de doorgang voor bezoekers - van kosterij naar kerk - werden twee verticale bouwnaden aangetroffen op 1,29 m van elkaar. De linker naad werd op 1,60 m boven de vloer oversneden door een horizontaal gemetselde klamplaag, waarvan het rechtse einde samenviel met de rechtse bouwnaad, die echter daarboven nog 54 cm verder loopt.

Op 28 cm van de kerkvloer bevond zich een ijzeren duim, zonder stift, en zwaar verroest, precies in de bouwnaad. Een overeenkomstig gat werd gevonden op 1,21 m boven de vloer.

Bij het doorhakken van de anderhalfsteens dikke vulling tussen de bouwnaden, gemetseld van een zeer onregelmatig formaat, namelijk 20,5/22,5 - 10,5/11,5 - 4,5/5,2 werd een ruimte gevonden die blijkens de muffe lucht lang is afgesloten geweest. De ruimte was gevuld met los puin, bedekt met een dikke laag stof. Het bevatte de volgende fragmenten:

een gele baksteen van 18,5 - 9,5 - 4,2 cm,

een rode, 23 - 11,5 - 5,2 met een ingekapte sponning, mogelijk voor een deur, maar niet gebruikt,

een stuk leipan (dik 1,5 cm) met een aan twee zijden afgeschuind nokje,
een paar stukjes geelbruin, donkerbruin en groen geglazuurde plavuis dik 2,5 cm,
een glasscherfje met grisaille (dik 2,5 mm)
een stukje blank groen glas, met kleine luchtbelletjes,
een stuk van een Ledesteen-montant, met een vlakke voorkant ter breedte van 3,9 cm.

Na het doorhakken van de muur werd achter in de vrije ruimte een stuk houden schotwerk gevonden, toebehorend aan een kast die zich bevindt achter de achterwand van de grote middelste kast in kamer B. Uit dit schotwerk kwam een kast naar voren, waarvan alleen de achterwand en een zijwand zichtbaar waren. Bij het verwijderen van dit eiken kastje bleek de grote kast van kamer B dubbelwandig te zijn. Van de buitenste - grenen - wand, die aan de kastzijde is bruin geverfd, maakte de grenen deur van het genoemde kastje deel uit. Later is de gehele kast blijkbaar met dunne eiken delen aan de binnenzijde bekleed, waardoor het werd weggetimmerd.

Tot de oudste fase van dit kastencomplex behoort ongetwijfeld het eiken kastje dat vanuit de Buitenlandvaarderskapel van achteren werd benaderd. Het bestaat uit een in verstek gewerkt raamwerk, waarbij de achterwand is samengesteld uit delen die op de oude manier met groef en messing in elkaar zijn gewerkt.

De grendelgaten behorend bij de sluiting van het vorige - ongetwijfeld eveneens eiken - deurtje, zijn nog aanwezig.

Op het aanwezige grenen deurtje laat een rechthoekige moet in het schilderwerk de vorm van het slot herkennen, dat bij het maken van de eiken betimmering van de grote kast zal zijn afgesloopt.

De ruimte tussen de bouwnaden in de muur van de Buitenlandvaarderskapel heeft geen gevormde overspanning, maar is grofweg uitgekapt.

Het plafond van kamer B heeft een rozet in het centrum en is afgezet met een rand, welke op de hoeken overhoeks en in het midden van de lange zijden haaks wordt doorbroken met een palmetmotief. Met een kooflijst sluit het stucwerk aan op de wanden.

Na verwijdering van het stucplafond - waarbij rozet en een palmet werden uitgezaagd en opgeslagen - kwamen balklaag en oorspronkelijk plafond (onderkant vloer van de verdieping) voor de dag, die onder een grijze verflaag een bijzonder kleurige beschildering blijken te bezitten, welke inmiddels geheel is blootgelegd.

De beschildering bestaat in hoofdzaak uit bruine arabesken, geschaduwd met donkerblauw, met geel gehoogd, op een lichtblauw fond. Hier en daar zijn tussen de arabesken felgekleurde vogels in de beschildering opgenomen. Midden in het plafond, juist boven het rozet van het stucplafond bevindt zich een luik. De beschildering vertoont hier bijvoorbeeld een pauw, waarvan poten en staart duidelijk zijn te herkennen. Met een rode en een gele band sluiten de plafondvelden op de eveneens beschilderde balklaag aan. Deze zijn voorzien van een reeks bladranken op groen fond met een omkadering van een rode en een gele band langs de ribben van de balk.

Blijkens de letters 'Anto' en het jaartal werd de beschildering vervaardigd door Antonie Hendricks in 1628; ze vertoont grote overeenkomst met één van de plafondschilderingen van het Huis Ten Bosch, te Maarssen, welke eveneens is gesigneerd en voorzien van het jaartal 1629. Een beschildering van hetzelfde type tenslotte bevindt zich in het Gemeentehuis te Alkmaar. Deze beschildering wordt gedateerd op 1635.

Helaas is een deel van de vloer van de eerste verdieping in later tijd door nieuwe planken vervangen, zodat slechts ongeveer 2/3 van de beschildering is bewaard gebleven. De onderkant van de balken is voor een groot deel afgescherfd, waarbij 'eilandjes' zijn gespaard; opvallend is, dat deze eilandjes op een cirkel liggen (foto no. 27). Op twee balken zijn twee concentrische cirkelbogen als zwarte lijnen op de grijze verf te zien. De bogen hebben hetzelfde middelpunt als de cirkel waarop de eilandjes liggen.

Alle balken zijn aan de zuidzijde ondersteund geweest door sleutelstukken waarvan de moet nog waarneembaar is. Alleen de sleutelstukken van de strijkbalken langs oost- en westmuur zijn bewaard gebleven (profilering zie tek. no. 8), één ervan is met de balk uit één stuk gehakt. Deze balken (11,5 x 16) zijn minder zwaar dan de overige (20/22 x 14), omdat ze maar een half vloerveld te dragen hebben. Bij de afbraak van de zuidmuur bleek het sleutelstuk van de westelijke strijkbalk ondersteund te zijn door een 26 cm hoog houten paaltje, Ø 6,5 cm, dat in het metselwerk was opgenomen. Vermoedelijk heeft men op deze wijze de balklaag willen steunen toen het onderliggende metselwerk moest worden gerepareerd.

Aan de noordzijde wordt de balklaag opgevangen door een geprofileerde eiken balk, aan de uiteinden opgelegd op de steunberen 91 en 90, juist boven de beschreven kastwand. Om ruimte voor oplegging te krijgen zijn beide steunberen ter plaatse uitgekapt en zijn er geprofileerde consoles - van Ledesteen - uitgemetseld. Bij steunbeer 91 is deze console nog geheel aanwezig in de scheidingsmuur tussen de kamers A en B. Bij steunbeer 90 ontbrak het uitstekende deel, dat van het ingemetselde is afgescheurd.

De beide einden van de balk zijn ruwweg afgekapt waardoor het vermoeden opkomt, dat zij enerzijds naar de Sebastiaanskapel, anderzijds naar steunbeer 89 heeft doorgelopen. De balklaag van kamer B is in deze dwarsbalk ingekeept, terwijl de verbinding is versterkt met ankers die de balk doorboren en aan de andere zijde met een spie zijn vastgezet. Deze details doen vermoeden, dat de balklaag later is aangebracht.

Aan de onderzijde is de balk geprofileerd met twee hollijsten, waarin roosjes zijn uitgestoken. De roosjes

aan de kerkzijde zijn onbeschadigd, die aan de zijde van kamer B zijn verwijderd om ruimte te maken voor de betimmering van de kastenwand.

De bovenzijde van de balk bevat op regelmatige afstanden pengaten van gewelfribben. Ook de sponning voor de onderste gewelfdeel is aanwezig. Is de balk inderdaad voor deze plaats gemaakt wat, gezien de uitgemetselde consoles het meest voor de hand ligt, dan werd blijkbaar eens de sacristie door een houten tongewelf overspannen. Onduidelijk blijft in dit geval de hollijst met roosjes aan de kerkzijde, wat als versiering alleen kan hebben gefunctioneerd als de sacristieruimte vanuit de kerk kon worden benaderd.

Het onder kamer A beschreven zandstenen kozijn, waarvan de blokken secundair zijn verwerkt, zou op deze plaats kunnen hebben gestaan en een korte verbinding tussen sacristie en koor mogelijk gemaakt.

GANG EN TRAPPENHUIS C

Vanuit kamer B bereikt men de gang gelegen achter de hoofdingang van de kosterij op O.Z.Voorburgwal 76. Deze ruimte omvat de trap naar de verdieping, een grote kast en een toilet, alles ingevoegd in de ruimten tussen de steunberen 90-89-88. Naast steunbeer 90 voert een smallere gang naar de Buitenlandvaarderskapel. Het verlengde ervan naar het zuiden (E) leidt via gangen en een kamer naar de ingang op O.Z.Voorburgwal 78.

De vloer van ruimte C is met witte marmertegels belegd (53,5 - 53,5 - 2) in schelpengruis op een vlijlaag van baksteen (18,5 - 9/9,5 - 4). In de kast onder de trap liggen transparant geglazuurde plavuizen (21 x 21). De kast aan de oostzijde van steunbeer 89 bestaat uit twee delen. De achterwand van de bovenkast is bezet met witte tegels met landschapjes beschilderd in blauw. Het schilderwerk van de deurtjes aan de binnenzijde bestaat uit drie lagen:

1. grijs
2. grijsgroen
3. blauwgroen

De deurtjes van de onderkast hebben aan de binnenzijde de volgende lagen:

1. grijs
2. blauwgroen
3. rood

Aan de buitenzijde is de gehele kast geschilderd in een eiken-imitatie, waaronder een groot aantal verflagen:

Bovenkast

1. eiken op oker en dikke plamuurlaag
2. grijsgroen
3. oker of crème
4. blauwgroen
5. donkerbruin
6. grijsgroen

Onderkast

1. eiken op oker en dikke plamuurlaag
2. crème
3. grijsgroen
4. oker
5. blauwgroen
6. grijsgroen
7. rood

De trapkast is beschilderd met de volgende lagen:

1. eiken op oker en dikke plamuurlaag
2. grijsgroen
3. oker
4. blauwgroen
5. donkerbruin

Het zichtbare deel van de trapboom:

1. grijs
2. oker
3. blauwgroen

Verder naar het oosten volgt een toilet, met een betegeld zijkastje, ditmaal met afbeeldingen van kinderspelen. Het muurwerk van het toilet bewaart dankzij het tegelwerk een schijn van soliditeit; er achter, in steun-

beer 88, en vooral in de scheidingsmuur met huisje 74 is de muur zo dikwijls uitgekapt en bijgewerkt, dat een uiterst brokkelig geheel is ontstaan, waarin het opmeten van steenformaten voor de volgorde van bouwperioden geen betekenis meer heeft.

Het toilet bevat een vierkant kozijn met raampje, dat is geplaatst voor een ovale zandstenen omlijsting, waarvan de sponning is afgekapt. De omlijsting bevat nu een diefijzer in kruisvorm.

De gang heeft achter de hoofdingang een gestuct plafond, vermoedelijk gemaakt in 1724, versierd met twee driehoeken, die een palmetmotief bevatten en, juist in de kromming van de gang, een cirkelvormig medaillon, waarbinnen twee in elkaar geslagen handen zijn gemodelleerd (foto no. 31).

De deur aan de gracht bestaat uit twee delen, elk voorzien van een lensvormig paneel (foto no. 13). Deur en bovenlicht zijn gevat in een kozijn met een laat 18e eeuwse betimmering aan de grachtzijde.

Het pleisterwerk van de gevel aan de gracht bevat gesneden voegen. Bij het afhakken ervan bleek het metselwerk uit stukken te bestaan van verschillende perioden. Nabij het ovale raampje werd een restant van een boog met aanzetblokje aangetroffen. De andere helft wordt door het deurkozijn oversneden. De kleur van het aangrenzend metselwerk is lichtrood, het formaat 18,5/19 - 9 - 3,8. Het beslaat het deel rechts van het kozijn tot enkele lagen boven het ovale raam. Ook kwamen in de aansluiting van de gevel met die van huisje 74 hoekblokjes van Ledesteen voor de dag.

Het metselwerk aan de zuidzijde van het deurkozijn bestaat uit donkerrode stenen, formaat 21/22 - 10,5 - 4,8 gemetseld in staand verband.

GANG E EN KAMER D

Op ruimte C komt gang E uit, die de verbinding vormt met het zuidelijk deel van het huis. Deze ruimte is aan de westzijde bezet met witte tegels. De oostelijke wand wordt gevormd door een enkel grenen schot van staande delen. Deze wand scheidt de gang van kamer D, die toegankelijk is vanuit ruimte C. Aan de zijde van E is het schotwerk eiken geschilderd; maar gezien vanuit D schijnt het uit drie delen te bestaan van ongeveer gelijke breedte. Het noordelijkste deel, breed 1.20 m, en het zuidelijkste, zijn bedekt met een donkere grijsgroene verf. Alleen het noordelijke deel heeft hieronder nog de 18e eeuwse blauwgroene kleur. Het middelste deel van het schotwerk is blank. Een en ander was weggewerkt achter een papieren behang op betengeling.

De kamer bevat een 19e eeuwse schoorsteen met zwart marmeren mantel, waarboven lijstwerk tot het plafond met gipsen ornamenten.

De noordelijke wand van de kamer vertoont de contra-vorm van de gang C, en bevat een eiken muurstijl, welke in het vlak van de vertinde muur is gehouden, maar zich in de gang uitspreekt als een muurpilaster met marmer-geschilderde betimmering. Over de muurstijl loopt een zware grenen balk - na het afhakken van het stuc-plafond zichtbaar geworden in kamer E - die op ongeveer 80 cm van de zuidelijke oplegging is gelast. Deze ondersteuning wordt gevormd door een grenen balk gelegen boven de bovendorpel van de hoekkast, aldus de zuidmuur van de voormalige sacristie koppelend aan de grachtgevel.

De vloer van kamer E bestaat uit secundair verwerkte grenen delen, aan weerszijden van groeven voorzien, maar zonder veren gelegd. Bij het openbreken van de vloer werd een fundering gevonden, lopend in de richting noord-zuid, welke ook in de gang C werd teruggevonden in 't verlengde van steunbeer 89. Het steenformaat is 20,5 - 9,5 - 5 cm.

KAMER F EN GANG G

De kamer is gelegen tussen twee gangen (E en G), en krijgt licht door een raam, dat uitziet op de gracht, en door een raam uitkomend op de binnenplaats I. Ze heeft een voor het gebruik bijzonder ongelukkige ligging en een driehoekige plattegrond. De scherpe hoeken zijn afgesnoten en die ruimten worden ingenomen door kasten.

Na verwijdering van een grenen schotwerk kon de scheidingsmuur met kamer D van hieruit worden bezien. Van de oorspronkelijke gevel van de sacristie is niets meer over, wat voornamelijk te wijten is aan de verbouwing van de schoorsteen van kamer D, welke in de 19e eeuw moet hebben plaats gevonden.

Het raam aan de gracht kan aan de binnenzijde met een in de betimmering opgenomen schuifluik op rails worden gesloten.

Naast de noordelijke gangdeur bevindt zich een wit-marmeren fonteintje met koperen kraan, misschien identiek met het in 1724 vermelde "nuwt nispompie".

Een tweede deur geeft toegang tot gang G, welke is belegd met witte marmertegels (51,5 - 51,5 - 2,5). De gang is door een pui gescheiden van de binnenplaats; het onderliggend muurwerk is hier halfsteens en gemetseld uit een lichtrode steen in Vechtformaat 22,5/23 - 11,25 - 4. De scheidingsmuur met de keuken J bestaat uit kleine gele steen (formaat 16 - 8,5 - 4), gemetseld op een zeer ondiepe steens fundering van bruin 23 - 11 - 4, waarvan de vlijlaag uit wit-geglazuurde tegels en scherven leipan bestaat. In de knik die deze fundering naar

naar het zuiden maakt, werd op de hoek een Naamse tegel gevonden, formaat 24 - 24 - 5,3. De steens fundering is hier echter niet omgezet.

Alle wanden van de gang zijn wit getegeld.

KAMER H wordt door een steensmuur gescheiden van de gang G (formaat 19,5 - 9,5 - 3,8). De oostelijke wand wordt ingenomen door twee kasten, waarvan de groenen deuren grijsgroen zijn geschilderd en met een donkerblauwe rand afgezet. In iedere hoek is in de haaks inspringende band een blauwe cirkel geschilderd.

Het vertrek heeft twee 19e eeuwse schuiframen in de zuidwand, waardoor men van hier uitziet op de gracht en het Oudekerksplein.

Onder deze kamer ligt een kelder die vanaf de gang via een paar trapjes bereikbaar is. De vloer van de kelder is bezet met rode plavuizen. Er zijn twee lichtgaten, die echter door de ophoging van de straat hun functie hebben verloren.

Kenelijk heeft men in later tijd pogingen gedaan de kelder waterdicht te maken. Sommige delen van de muren zijn opgetrokken in een hardpaarse steen en met een sterke cementspecie afgesmeerd.

KEUKEN J is toegankelijk van uit gang G. De wanden zijn alle bezet met tegels van 13 bij 13 cm, wit geglazuurd. Direct tegenover de ingang bevindt zich een in de muur van de Sebastiaanskapel uitgehakte nis, waarin een glazenkast is geplaatst met laat 18e eeuwse profilering, voorzien van deurtjes met glasroeden. Iets dergelijks is getimmerd in de steunbeer 92. Bij het uitnemen van de kasten gaf het achterliggende afgehakte metselwerk, dat uitsluitend koppen te zien geeft, zowel bij het muurstuk 56-69 als bij steunbeer 92, een indruk van het 'innerlijk' van deze muren.

Voor de pui die de afscheiding vormt met het binnenplaatsje, bevindt zich een wit-marmeren aanrechtblad, dat links stopt tegen een nieuwe granito gootsteen, en rechts aansluit tegen de betegelde wand met een zinloze afschuining, die doet vermoeden dat dit blad een andere plaats als herkomst heeft, want de afschuining krijgt betekenis als ze vrij in de ruimte is geplaatst.

Bij het slopen van de gootsteen kwam in het aangrenzend muurwerk van de sacristie een ingemetselde loden buis te voorschijn, aansluitend op een onder de vloer gelegen regenwaterput, die waarschijnlijk gevoed wordt door de H.W.-afvoer van het dak, welke in de hoek van het binnenplaatsje te zien is. Vermoedelijk dus heeft hier vroeger een pomp gestaan.

De keuken heeft een schrootjesplafond, gespijkerd tegen zware balken met kraalprofilering, die dus vroeger in 't zicht zijn geweest. Balken en tussenliggend plafond (de onderkant van de zoldervloer) zijn geschilderd in een bruinrode houtimitatie, waaronder zich talrijke crême en groenachtige verflagen bevinden.

Bij afbraak van de dunne scheidingswandjes bleken deze balken te zijn gelegd op scherven van tegels, blauw beschilderd met chinoiserieën.

De vloer bestaat uit een dubbele vlijlaag (rood, formaat 23 - 11 - 4), die met kalkspecie is afgestreken. In de noordwestelijke hoek een betegelde en eenvoudig betimmerde uitbouw, die de voormalige schouw omvat. Bij het slopen van de schoorsteen op deze plaats, die buitendaks doorging tot de goot van de Sebastiaanskapel, toonde de uitgehakte beroete muur het meermalen gewijzigde verloop van de wasemkap (zie tek. no. 5).

In het noordelijk deel van de keuken is gegraven om de toestand van de fundering van de sacristie te onderzoeken. Deze bestaat uit metselwerk, formaat 21,5 - 9,5 - 4/4,5, dat ten opzichte van het verlengde van de onder kamer A beschreven fundering, die ook hier zichtbaar is, sterk is verzakt, wat in het bovengelegen metselwerk enkele scheuren met een vallende tand heeft veroorzaakt.

Bedoeld verlengde is een overhoeks beplaatste steunbeer (steenformaat 22,5/23 - 11 - 5), waarin enkele natuurstenen banden zijn opgenomen (tek. no. 3). De hoek tussen deze steunbeer en de muur van de Sebastiaanskapel (steenformaat 22,5 - 11 - 5/5,5) is opgevuld met een 'vloertje' van metselwerk (steenformaat 22 - 10,5 - 4) dat met laatstgenoemde muur in verband is gewerkt, en tot de fundering toe schijnt door te lopen. Tussen steunbeer en vloertje is een bouwnaad. Vlak boven de steunbeer is een gat door de muur van de sacristie gehakt, zodat het binnenste van de muur kon worden onderzocht. Er blijkt plaatselijk een grillig afgehakte bouwnaad te bestaan tussen de fundering waarvan de steunbeer deel uitmaakt, en de fundering van de Sebastiaanskapel-muur. Deze grillige lijn is dus het vervolg van de kaarsrechte bouwnaad die in kamer A tussen beiden werd aangetroffen. Hier blijkt een haaks op genoemde fundering staande muur, waarmee de overhoekse steunbeer een eenheid vormde, plaatselijk te zijn afgehakt om de Sebastiaanskapelmuur als één ononderbroken geheel te kunnen doortrekken. Van de binnenhoek van deze haaks op elkaar staande muren is nog juist een klein stukje bewaard.

De fundering van de sacristie is tegen de zijkant van de overhoekse steunbeer aangewerkt geweest, maar door de verzakking enkele centimeters vrijgekomen. Op de fundering is een soort trasraam, hoog 5 lagen, van paarse harde klinkers gemetseld (formaat 18-8-4), een halve steen terugspringend. Hierop volgt de opbouw van rode steen die de gevonden kruiskozijnen bevat.

BINNENPLAATS I wordt omsloten door de drie lage vleugels en de voormalige sacristie, en functioneert voor de hierin gelegen gang en kamers als lichthof. Ze is bestraat met p. c. -tegels, maar de kans is groot hier bij graafwerk een gemetseld regenwaterbassin te vinden. De buitenkast in de zuidoosthoek zou in dat geval een pomp kunnen hebben bevat.

DE ZOLDERS boven westelijke en zuidelijke lage vleugel.

Aan het eind van gang G, vlak achter de deur op O.Z.Voorburgwal 78, leidt een trap naar de zolders. Halverwege is een bordesje, waarop men een schuifdeur passeert. Hierachter bevindt zich een in de neutrale zone van steunbeer 93 uitgehakt gemak, dat keurig is betegeld, tot de gewelfde voorkant van de 'doos' toe (foto no. 37).

Beklimt men het vervolg van de trap dan bereikt men een halletje onder de kap. Links aan de muur bevindt zich een groot, vele malen overgekalkt stuk beeldhouwwerk, dat men plotseling herkent als de console voor een beeld, zoals die hier aan vele steunberen te vinden zijn. Het bijbehorend baldakijn bevindt zich buitendaks.

De twee zolders die op dit halletje uitkomen zijn eigenlijk vlieringen, de kap is bijzonder laag en heeft geen dakbeschot. De zolder boven de zuidelijke vleugel, welke met een dakkapel uitkomt op de lichthof, is waarschijnlijk als dienstbodenkamer in gebruik geweest, want er was een eenvoudige bedstee.

De zolders zijn oorspronkelijk niet voor bewoning bedoeld geweest. Uit de tijd van de bedstee zullen ook de houten luiken dateren, die onder tegen de sporen met wervels zijn vastgezet ter vervanging van dakbeschot.

De zolder boven de westelijke vleugel, met het lessenaarsdak, heeft eveneens een dakkapel met harpstukken. Deze ruimte was als berging in gebruik.

In het muurwerk van de kerk is het onderste deel van het ~~noord~~zuidelijke blindvenster van de Sebastiaanskapel te zien. De afzaat van het raam, bestaande uit stukken Ledesteen, is op hoogte gebracht met bontgekleurde tegels met tulpmotief in oranjegeel, blauw en groen.

TRAPPENHUIS eerste verdieping K is gelegen boven gang C en van daar met een trap bereikbaar. Men passeert dan aan de rechterzijde een op de verdiepingsvloer gelegen Keulse goot, die geacht wordt het water af te voeren dat zich op het plat tussen de schuine kap en de kerk verzamelt. De goot doorboort de steunberen 90 en 89, en gaat in een verticale afvoer over direct na doorboring van de laatstgenoemde steunbeer. Deze afvoer werd dan ook aangetroffen in de onderkast naast het toilet in de gang C. Het verder verloop is nog niet bekend.

Op de goot is aangesloten de afvoer van een loden gootsteen, in een uiterst klein keukentje, compleet met legplanken, gelegen in de dode hoek boven de trap.

De wanden van de ruimte K zijn alle bezet met witgeglazuurde tegels 13 - 13 - 0,8 cm.

Boven de Keulse goot bevindt zich in de kerkmuur een brede verdieping, overeenkomend met de plaats van een raam van de Buitenlandvaarderskapel. Na het wegnemen van het tegelwerk kwamen de gemetselde montants voor de dag; de ruimten er tussen waren eveneens opgevuld met metselwerk.

In de westelijke wand, eigenlijk in steunbeer 90, is een brandkast geplaatst, waarvoor men de beer bijna geheel heeft moeten wegkappen. De eigenlijke ijzeren kast is weggetimmerd achter eikengeschilderde lijsten en deurtjes.

In het schrootjesplafond van het trappenhuis bevindt zich een koekoek, zodat deze geheel door kamers ingesloten ruimte toch wat daglicht krijgt.

KAMER L is toegankelijk vanuit het trappenhuis, en gelegen aan de gracht. Voor steunbeer 88 bevindt zich een toilet. In de westelijke zijde van deze steunbeer is een stuk weggekapt, waarvan de diepte naar beneden toeneemt. De vrijgekomen nis is later weer opgevuld met een kleine rode baksteen, formaat 16 - 8 - 3,5. Deze vulling werd met een eiken plankje gescheiden gehouden van de kerkmuur.

Alle wanden van de kamer, met uitzondering van de oostelijke aan de gracht, zijn bezet met wit geglazuurde tegels. De zuidelijke hoek van de kamer wordt ingenomen door een kast.

Na afkappen van de cementbepleistering van de oostwand - welke twee schuiframen met roedenverdeling bevat - kwam in de borstwering een stuk rood metselwerk voor de dag, een restant van de vorige gevel, juist als aan de grachtzijde ook werd aangetroffen. De muur bestaat overigens uit een harde bruin- en paarsgenuanceerde steen, formaat 17,5/18 - 8,3 - 3,5.

De platbalklaag van de kamer is bij de oplegging bijna geheel afgerot. De balken zijn indertijd met een preparaat tegen schimmel behandeld.

Na verwijdering van het metselwerk blijkt de westelijke muur vroeger van een lambrizering voorzien te zijn geweest, gezien het plaatselijk afgekapte werk. In de muur zijn twee ankers ingemetseld die naar het zuiden doorlopen en de zuidmuur aan de westmuur koppelen.

KAMER M ---------- Terugkerend tot het trappenhuis bereikt men van hier kamer M, waarvan de westwand met wit geglazuurde tegels is bezet, terwijl de zuidwand een raam bevat met roedenverdeling, dat met een binnenluik kan worden gesloten. In geopende toestand valt het schuifluik weg achter de betimmering. Waar west- en zuidwand elkaar snijden, blijkt uit het afgehakt zijn van de tegels, dat betimmering en betegeling uit dezelfde tijd dateren. Aan de buitenzijde is in de zuidmuur een schoorsteen opgenomen, steenformaat 17,5 - 7/8 - 3,3, die een functie vervult in verband met kamer D van de begane grond, en ook op de eerste verdieping een aansluitingsmogelijkheid heeft, gezien de nisbus die in de betimmering is opgenomen. Noord- en oostwand waren bedekt met papierbehang op tengels.

Vanuit de ruimte K bereikt men via een 87 cm hoog trapje de GANG N, waaraan tussen de steunberen 91 en 90 drie zeer diepe kasten zijn gelegen, waarvan de middelste en breedste tot een douchecel is ingericht door op de vloer een betonnen bak te storten. De afvoer loost op eerder genoemde Keulse goot.

De scheidingswand met de gang bestaat dus voornamelijk uit eiken deuren van een uitstekende kwaliteit, die, alleen aan de gangzijde, eiken geschilderd zijn. De rechter kast bevat een luik, waardoor men zich kan laten zakken in een kruipruimte, waarvan de vloer bestaat uit het plafond van de kasten in kamer B van de begane grond.

Het muurwerk van de gang N is bezet met een lambri van witgeglazuurde tegels.

In de zuid-oosthoek, achter een deur, voert een trap naar zolder. Hiernaast is een deur waardoor men kamer O bereikt.

KAMER O ---------- De scheidingsmuur met de gang bestaat uit een bleekrode steen, formaat 17 - 8 - 4,5. De wanden zijn behangen, op tengels, welke bij de oost- en zuidwand zijn getimmerd op houten schotten, die bevestigd zijn op de muur. Het schot westelijk van het raam is samengesteld uit ongeschaafde delen; het oostelijk van het raam gelegen schot is beschilderd in twee lagen, de bovenste grijsgroen, de laag daaronder blauwgroen. Het tussen de schotten gelegen schuifraam heeft een roedenverdeling van onder en boven twee bij vier.

Tegen de oostwand bevindt zich een trap naar zolder, waarvan de stootborden uit eiken, de treden uit grenenhout bestaan.

De vloer bestaat uit een vuren dekvloer, gelegd over de vloerdelen die aan de onderzijde beschilderd zijn, als onder kamer B beschreven.

KAMER P ---------- is gelegen aan het eind van gang N, in de hoek tussen Buitenlandvaarderskapel en Sebastiaanskapel, waarvan de dichtgemetselde ramen zich respectievelijk in de noordelijke en westelijke wand als nissen uitspreken.

Alle wanden zijn geheel bedekt met - achter papierlagen - geschilderd linnen behang op tengels, dat voorzichtig is afgenomen, opgerold en opgeslagen. De kamerwanden zijn in verticale stroken verdeeld die niet overeenkomen met de banen van het geschilderde linnen.

Op de zuidwand rechts van het raam de stroken 30 en 31
Op de westwand de nrs. 32 t/m 45
Op de noordwand de nrs. 46 t/m 54 I en 54 II
Op de oostwand de nrs. 55 t/m 72
Op de zuidwand de nrs. 73 t/m 77.

De stroken 32 t/m 35 zijn ontdaan van papierlagen en vertonen losse groene ranken met sterk gekleurde bloemen en tropische vogels, op een iets blauwig groen fond.

Omtrent de datering van het behang werd op het achterliggende stucwerk van de oostwand, rechts van de deur, een met potlood geschreven bericht gevolgen (foto no. 36), dat als volgt luidt:

Grondig
voorzien
24 Maart
1 8 6 1,
Door J:F;
Hoenderdosje
werkzaam
bij den Heer
J;F; Bangert
sedert 1820

Het schuurwerk van noord- en westwand vertoont schimmen van kasten die als spoken in bovengenoemde nissen oprijzen (foto's no. 34 en 35). Op de noordelijke muur zijn twee schimmen te zien, waarvan de een bijna geheel binnen de andere valt.

De kleine kast bestond blijkbaar uit drie delen: een bovenbouw in tweeën, gezien de twee tongewelfjes, en een onderkast, mogelijk met laden. Merkwaardig is, dat dwars over de uitgespaarde grijze projectie van de kast een donkerder stoflijn loopt ter hoogte van de scheiding van onder- en bovenkast, wat alleen te verklaren is door te stellen dat die scheiding ook aan de achterzijde van de kast van een profiel was voorzien, wat een stofspoor heeft nagelaten. Dit geldt ook voor de opbouw boven de gewelfjes, waarop vermoedelijk een gesneden beëindiging was geplaatst. Om de kast heen zal verscheidene malen zijn gewit. Later is dit kastje vervangen door een groter exemplaar, zodat nu ook een groter deel van de muur buiten het nieuwe witwerk viel, met uitzondering van de opbouw boven de gewelfjes van het vorige kastje. Ook van de laatste grote kast is de profilering nauwkeurig door de witkwast op de muur geprojecteerd.

Iets dergelijks is er aan de hand met de projecties in de nis van de westwand, ook hier betreft het twee kasten waarvan de eerste, van een eenvoudig model, tenslotte werd overschaduwd door een monstrueus exemplaar op poten (foto no. 35).

De kamer bevat een sterk gescheurde schoorsteen, geplaatst tegen de oostwand en dus juist boven de wrakke scheidingsmuur tussen de kamers A en B van de begane grond. In de achterwand ervan kwamen bij het slopen fragmenten van gekleurde tegeltjes te voorschijn:

1. blauwe, oranje of groene tulp met blauwe trek in een gestyleerde vaas, groene bladeren en ranken met blauwe trek; leliemotief op de hoeken; zogenaamde tulptegel uit de eerste helft van de 17e eeuw;
2. medaillon in blauw waarbinnen een tulp (japanse lelie?), leliemotief op de hoeken; zogenaamde medaillontegel uit de eerste helft van de 17e eeuw;
3. dierentegels, formaat 14 x 14 cm, een exemplaar van 11,5 x 11,5 cm, kameel, paard of leeuw in blauwe trek, gedeeltelijk ingevuld met blauw of bruin, binnen een cirkelvormige geel en bruine rondstaaf, blauwe schabloon in de hoeken; zogenaamde Rotterdammertjes uit het eerste kwart van de 17e eeuw.

De tegels waren tegen de muur geplakt als uitvlaklaag, met de geglazuurde kant naar de muurzijde, en overdekt met de vertinlaag van de schoorsteen.

De andere zijde van het muurstuk, dus de westwand van kamer O, was bezet met ongeglazuurde tegels van 13 x 13 cm.

Na het afhakken van het pleisterwerk werden in de westwand van kamer P verscheidene dichtgemetselde openingen gevonden, waarvan de gaten van ± 16 x 21,5 cm op één hoogte liggen. De kleinere, vermoedelijk steigergaten, liggen - op één lijn - op grotere afstand van de vloer. Een van de grote openingen vindt in de westelijke zijde van steunbeer 91 een pendant op dezelfde hoogte. In de hoek met de noordmuur bevindt zich een uitgekapt en later dichtgezet gat, vlak boven de huidige vloer, met een overeenkomstige tegenhanger in de westzijde van steunbeer 91.

Even boven de vloer kan men zien hoe de penanten links en rechts van het blindraam van de Sebastiaanskapel zijn afgekapt, vermoedelijk bij het leggen van de balklaag.

Verder werd het beloop van de kap van de voormalige sacristie gevonden als een ingekapte sleuf waarin het kantlood van een dakbedekking wordt gespijkerd. Bij vernieuwingen van dit kantlood werd het, zonder een sleuf in te kappen, ± 15 cm hoger dan de oude sleuf in de muur gespijkerd. Ook de plaats van de nok kon via de spijkergaten worden vastgesteld. Dit geldt nogmaals voor de afdekking van de ruimten tussen de steunberen, waarvan de loodvoeg als een diepe groef werd teruggevonden in de westmuur van kamer P, aan weerszijden van steunbeer 91, en aan de westzijde van steunbeer 90, afwaterend naar de kerk. Mogelijk dus is de Keulse goot in het trappenhuis een restant van de goot die het water van het noordelijk kapvlak van de voormalige sacristie en van de lessenaarsdakjes tussen de steunberen moest afvoeren, aan het ene eind een oplegging vond in de muur van de Sebastiaanskapel, en achtereenvolgens de steunberen 91, 90 en 89 doorboorde, waarvan dan de sporen en een restant gevonden zouden zijn.

De zolderbalklaag loopt in de richting noord-zuid, de balken zijn voorzien van een kraal en bedekt met vier verflagen:

1. de bovenste laag lichtgeel
2. oker
3. groen
4. onderste laag heel licht groen, waarin de kwaststreek zichtbaar blijft.

Na het afhakken van pleisterwerk van de zuidwand bleek hoe door verzakking in de fundering deze muur enkele centimeters is vrijgekomen van de muur van de Sebastiaanskapel. Enkele natuursteenbanden die buiten, na de sloop van de keukenschoorsteen in de Sebastiaanskapelmuur zichtbaar werden, zetten zich na het passeren van de zuidmuur van kamer P nog ± 15 cm voort. Ongeveer in dezelfde lijn stopt het voegwerk van de Sebastiaanskapelmuur.

DE ZOLDER beslaat twee-derde van het oppervlak van de voormalige sacristie en is bereikbaar vanaf gang N. Het overblijvende derde deel en de verlenging van het bouwblok naar de gracht worden 70 cm lager dan de zoldervloer door een plat afgedekt, dat geheel met lood is bekleed, en begrensd door een borstwering, bestaande uit de opgetrokken gevels, die zijn afgedekt door een natuurstenen lijst waarover lood.

Dwars over het plat langs de topgevel van de zolder loopt een goot, rustend op drie houten consoles, die het hemelwater van de Buitenlandvaarderskapel overbrengt naar de goot aan de zuidgevel (foto no. 12).

De schuine zijden van de topgevel worden afgesloten door een halfsteens rollaag, de top wordt afgedekt door een eenvoudig geprofileerd natuursteenplaatje. De driehoek van de gevel rust op een iets vooruitspringend plint, waarvan de hoogte enerzijds overeenkomt met de zoldervloer, anderzijds met de borstweringhoogte van het plat. De gevel is gemetseld in halfsteensverband, steenformaat 21,5/22,5 - 10,5 - 4/4,5, bevat een raam op de vliering met gehengen op duimen, en onder de oversnijdende goot een raam dat op scharnieren draait, terwijl het kozijn duimen met peer- en appelprofiel bevat. Tenslotte nog een opgeklampte deur, die draait op duimen en gehengen, en aan de binnenzijde kan worden afgesloten door twee 18e eeuwse grendels waarvan van de bovenste alleen een moet is bewaard van gelijke profilering als de onderste.

In de zuidwesthoek van de zolder is een dienstbodenkamer met eenvoudige bedstee door een houten schot afgescheiden. Tegen de binnenzijde van de sporenkap zijn luiken aangebracht, die met wervels zijn vastgezet. Het kapvlak wordt doorbroken door een dakkapel. Over de trekbalken van de hoofdspanten is een houten vloer gelegd, zodat hierdoor een vliering is gevormd, toegankelijk via een losse trap.

De vliering wordt gepasseerd door de schoorsteen, die met een 1" anker even boven de vlieringvloer aan de Sebastiaanskapelmuur is gekoppeld.

Op de vliering bereikt de rechtstand van het blindvenster juist de boogaanzet. Buitendaks is het oorspronkelijke profiel nog aanwezig, evenals twee natuurstenen gebeeldhouwde kopjes die als consoles de tracering steunen en waarvan binnendaks alleen het ingemetselde deel wordt gevonden.

Het type spant is te zien op tek. no. 5. De kap is gedekt met zwart geglazuurde rode pannen.

De platte daken tussen de kap van de zolder en de Buitenlandvaarderskapel zijn met lood afgedekt. In het vak tussen de Sebastiaanskapel en steunbeer 91 werd onder het lood een op zwaar papier met potlood geschreven. bericht gevonden:

A. Pheyffer
Dit pladge Dekt
25 Junie 1895

8-10-1964

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
K O S T E R IJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 – 78

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA

Overgenomen uit:
Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939
blz. 112-113

De belangrijkste zaak, die bij de beschouwing van de voorstelling der Zuidzijde in aanmerking komt, is de vraag, of de Oude Kerk een groote Sacristie heeft bezeten.
De litteratuur zwijgt op dit punt. Maar de vraag moet o.i. bevestigend beantwoord worden. Immers, waar zouden anders de tientallen memoriepriesters, die deze kerk dienden, zich voor de Mis gereed hebben kunnen maken en het vaatwerk, dat hier in den Katholieken tijd eveneens in grooten getale aanwezig was, hebben kunnen opbergen? Hoe groot het aantal priesters is geweest, blijkt uit de lijst van vicarieën, die wij hieronder zullen bespreken; hoeveel misvaatwerk de kerk bezat, is op de maken uit de lijsten, die de onteigening na de Alteratie registreeren.

Er moet dus een groote Sacristie bij de kerk zijn geweest. De vraag, waar die kan hebben gelegen, is tot heden gesteld noch beantwoord.

Toch lijkt het ons van groot belang te weten, waar deze ruimte lag.

Een Sacristie moet dicht bij dat gedeelte van een kerk liggen, waar zich het grootste aantal en de belangrijkste altaren bevinden, d.w.z. in het Oostelijke gedeelte. Ook voor de bediening van de altaren, die niet in dat gedeelte liggen, moet zij gemakkelijk te bereiken zijn. De beste plaats voor een Sacristie is dan ook in den hoek, die tusschen het dwarspand en het Oostelijke gedeelte is gelegen.

Wat de Oude Kerk betreft, kan men de Sacristie onmogelijk in de buurt van het Noordwestdwarspand zoeken, want de hoek tusschen dit gedeelte van het gebouw en de Oostpartij wordt ingenomen door de Mariakapel.
Aan den Zuidkant was voor het stichten van een omvangrijke nevenruimte echter wel plaats en het is dan ook ten Oosten van het dwarspand aan de Zuidzijde van de kerk, dat wij de groote Sacristie zoeken.

Overgenomen uit:

Dr. J. van Breen - De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam - getypt exemplaar, ongedateerd, blz. 52

De plaats van de sacristie der oudste kerk is uit de bestaande gegevens niet af te leiden. De dienstvertrekken hiervoor werden aan de Noord- of aan de Zuidzijde van het koor, tegen de Oostmuur van het dwarsschip gebouwd. Als de tegenwoordige "rodeur" (zo genoemd vanwege zijn rode verf) in het Zuiderdwarsschip na de alteratie, toegang tot de consistorie heeft verleend, zoals wordt aangenomen, dan zal de haar voorafgaande sacristie ook wel in de Z.O. hoek tussen koor en dwarsschip hebben gestaan en aangezien de kerk een instelling is welke zich van oudsher aan traditie heeft gebonden, zullen ook wel de beide daarvoor gebouwde sacristieën in deze hoek hebben gestaan.

Overgenomen uit:
Ter Gouw - Geschiedenis van Amsterdam - 1886
vijfde deel, blz. 142

Aan de Zuidzijde van het hooge koor was de sacristie, het vertrek, "waarin de priesters zich kleedden en waarin ook het altaargereedschap en de kostbaarheden der kerk werden bewaard, waarom het niet zelden met getraliede vensters en stevige verwulfsels was voorzien" 1). Een wel afgezonderd en afgesloten vertrek dus; maar toch zóó niet, of in 1540 klaagden de priesters, dat zij, in de sacristie zich tot devotie bereidende, zeer gestoord werden door 't klappen en de onsturigheid van het volk 2).

1) Moll, Kerkgeschiedenis, II D. 3e St. bl. 149. - (dezelfde tekst. A. v. R.). Vergl. hierna, bl. 169, noot 4. - In de sacristie der Oude Kerk vergaderden, na de Hervorming, de Commissarissen der huwelijkszaken, en eerlang deed de "Roôdeur" den ouden naam vergeten.

2) Keurboek E, fo 64.

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - De Hamburger Kapel in de Oude Kerk - 49e jaarboek Amstelodamum - 1957
blz. 17

Uit het Rekenboek van de Hamburger Broederschap, eigendom van de Evangelisch Lutherse Gemeente te Amsterdam (gem. Archief). 1512

Ithem noch hebbe de older lude van sunte peter und pawel gegeven den kerckmesters to hulppe to dat heygen en de sütsyde van de olde kercke / 1 dach den arbeidesluden lont / koste de sunte pawel xviij koppen guld. dyt müste wij den kerkmesters to wille doon umme frunsschopp wylle / mer wy wylle yt ok nycht mer doen.

Dat wil zeggen: "Item nog hebben de overlieden van Sint Pieter en Paulus aan de kerkmeesters gegeven als hulp bij het heien aan de zuidzijde van de Oude Kerk: één dag het loon van de arbeiders; kost de Sint Paulus 18 koopmansguldens; dat moesten wij de kerkmeesters ter wille doen om des vriendschaps wil (om goede vrienden te blijven) maar wij willen het ook niet méér doen".

Overgenomen uit:
Dr. A. Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939
blz. 167/8/9.

Ick Hendrich Jansz. Kistemaeker heb angenomen van myn Heeren die Kerckmeesters dat werck aftert choor, die lage lectrijn thien voete lanck, dat schodt tot die afterlyste hoch, Meester Lucas een stoel en dat schodt tot die waterlijst hooch, een lectrijn voor Meester Lucas stoel; dat schodt schodt van die Bierdragers Liever Vrou tot die waterlijste hooch totder aerden toe streckende tottet Buten lants vaerdersoutaer daerin gewacht, die trap door ende die Memori Meesters door, dat selve werck sal ick Hendrick Jansz. leveren op mijn eygen costen met hout met al voor die some van neghentien pont groot Vlaems en dat te leveren drie wecken voor Paeschen of een pont groot Vlaems te verbueren, alle sieckte ende ongeval vuytgeseyt, des toorconde zijn hier of gemaect twee cedullen vuyt malcanderen gesneden alleens ludende op A, B, C, D, E, ende bij ons partijen onder teykent.
(Van onderen zigzagsgewijs uitgesneden)

Het meesterteeken op dit archiefstuk is hetzelfde als dat van het stuk van 1568. Het is echter met beverige hand neergezet. Wij veronderstellen daarom, dat dit stuk van een aantal jaren later dateert dan het document van 1568.

"Die Memoriemeesters" waarover Hendrick Jansz. spreekt, worden hier waarschijnlijk genoemd als aanduiding van hun verzamelplaats, de Sacristie. Het schotwerk, dat den kistemaker wordt opgedragen, moet, voor zover uit dit duistere stuk is op te maken, ook deze localiteit bekleeden. Waar de groote Sacristie kan hebben gelegen, hebben wij bij de bespreking der afbeeldingen reeds aangeduid. Dit contract versterkt onze meening omtrent de ligging der Sacristie: de ruimte, die ten Zuiden aan de Buitenlandvaarderskapel (den Zuiderzijbeuk) grenst, is door ons als die plaats aangewezen. Hendrick Jansz. bedoelt eveneens deze plaats in zijn contract: door de "Buten lants vaerderskapel" komt men in een trappenhuis (.... "die trap door") en vervolgens in de "memorimeesters".

Mej. Bijtelaar maakte mij erop attent dat Noach bij het interpreteren van dit contract blijkbaar niet de beschikking heeft gehad over een plattegrond van de kerk. Het Maria-altaar van de "Bierdragers Liever Vrou" stond namelijk in de Kooromgang, "die trap door ende die Memori Meesters door" slaat vermoedelijk op de beide doorgangen in de buitenmuur van de Kooromgang 41-40. De ene deur gaf toegang tot de Kerkmeesterkamer, welke ook door de Memoriemeesters kan zijn gebruikt.
De andere voerde via een laag trapje naar buiten.

A. v. R.

Overgenomen uit:

Wagenaar - Beschrijving van Amsterdam - 1765
derde deel, tweede boek, blz. 96.

... In den oostermuur van dit Choor, (namelijk de Sebastiaanskapel, A. v. R.) ziet men den ingang nog naar 't vertrek, alwaar de Commissarissen van Huwelyksche Zaaken plagten te vergaderen. Boven den zelven, leest men 't Is haest getrout, dat lange rout. Men noemde deezen ingang de Roodeur, om dat hy, met eene rood geschilderde deur, geslooten plagt te zyn. En hiervan wordt, heden nog, onder 't gemeen der Amsterdammeren, gezeid, dat een Paar voor de Roodeur gegaan is, wanneer het zig, voor Commissarissen van Huwelyksche Zaaken, die, sedert meer dan eene eeuw, op 't Stadhuis vergaderen, heeft laaten aantekenen.

Overgenomen uit:

I. Le Long - Historische Beschryvinge van de Reformatie der stadt Amsterdam - 1729
blz. 383

Ten tyde van de Hertogen Philip en Carel van Bourgondien, als Graven van Hollandt, zijn waarschynlyk de Handt- en Voetboog Doelens binnen dese Stadt gesticht, die gestaan hebben in de Kalverstraat, niet verre van en langs den Heyligen-weg, op de Cingel uytkomende.

Ook hebben de Gilde-Broeders van de Handt-boog Schutters omtrent desen tydt eenen eygen Kapelle gesticht, en ter eere van St. Sebastiaan ingewydt; in dewelke dagelyks een leesende Misse door een Priester, en 's Dingsdaags een singende Misse door drie Priesters wierden gedaan. Doch 't schynt, dat zy haare rekeninge verkeert hebben gemaakt, en dat de kosten hooger liepen als zy dachten, vermits zy van den Hertog van Bourgondien met het volgende smeekschrift onderstandt versochten.
De Hr. van Heussen, die dit Geschrift het eerste in 't licht heeft gegeven*) segt, dat het aan Philips van Bourgondien wierdt ingelevert; doch uyt den inhoudt dunkt my veel meer te blyken, dat dit aan synen Soon Hertog Carel is geschiedt. Het selve luyde als volgt:

" A Mon très redouté Seigneur,
Monsr. le Duc de Bourgogne etc."

Dat is:

"Aan den seer Ontsachlyken Vorst,
Myn Heer den Hertog van Bourgondien etc."

Toonen en geven te kennen, alle onderdaenige Ondersaeten ende Inwoonders, Poorteren uwer Steeds van Amsterdamme, uwe Schotters van de Hand-boge, in uwer voorschreeve Steede: Hoe dat onlangs leden begonnen hebben een Capelle en Godtshuys van St Sebastiaen, daer zy-lieden toe geordineert en gevoegd hebben eenen Priester, alle dage Misse te doen, en des Dingsdaegen drie Priesteren, mede een zingende Misse in distante te doen; ter eeren Gods en den H. Sant St Sebastiaen; biddende, ende doende bidden in den zelven diensten Gods, voor die Zielen van uwen Heer Vader, onze Heer was, ende voor zyn Voorvaders, ende zonderlinge mede voor u, geduchte Heere! die wy nu ter tyd ontfaen hebben voor onzen Heere, van de Lande en Steede, dat u onze Heere God gespaaren wil in lange gezondigen leven. Ende om uwer Genaden te willen te weezen, ende mede te dienen, binnen allen Landen van Holland, Zeeland, ende Vriesland, als wy van uwer Genaden verzocht zullen worden; hebben doen maecken een Baerdse, daer 80 mannen uyt roeyen, en voeren wel te harnatsen, elken man zyn wapen bevelt hebbende t'uwer Genaden behoef, in tyd ende in wylen, Etc. Nu is 't zoo, Geduchte Heere! dat de voorschreeve Schotters deze voorsz. Capelle, alzo voorsz. staet, niet wel opgebringen en konnen, haer lieden Gilde ook mede volhoudende, ten zy by hulpe ende toedoen van U; alzoo zy lieden uwer Genaden doen beliefden te antwoorden, datze uwe Genade navolgen zouden, ghy zoud hem lieden daer in voorzien.
Dus, Geduchte Heere! gevende U tot advertissemente, ende onderwys, hier na verklaert, als waer mede uwer Genade hem lieden hulpen mocht, zonder uwer grooten hinder; dat 's te weten, dat uwer Genaden hem luiden gunnen en geven wilt dat Veer, dat leit tusschen Amsterdamme en de Voolwyk, waerdig wesende XXI. Leeuwen des Jaers, of daer omtrent, en te hebben plag Claes van Nes, in zyn levende lyve Camerling des Graeven van Oostervant; of die Tollen van den Hamburger Bier, binnen uwer voorsz. Stede, waerdig zynde acht Leeuwen, of daer omtrent; of die Sluys van Ypersloot, waerdig wesende des Jaers XL. Croonen, of daer omtrent, liggende op een halfmyl na de voorsz. Stede van Amsterdamme; of die Sluyze van Diemerdamme, waerdig weezende XX Croonen des Jaers, luttel min of meer; mede op een half myl na den voorsz. Stede; om hem luider haer lieder Godt-huys, en die Dienste Gods, also voorsz. staet, te best op te brengen, ende 't onderhouden.
Waer over uwer Genaden groote aelmisse in doen zult; en te meer gehouden zullen zyn uwer Genaden te dienen, na haarer vermoogen, daer toe dat zy lieden altyd bereyd zyn; med goeden harten biddende onsen lieve Heere Gode voor U. Ende ook mede med dusdaenige dingen plach uwer Here en Vader zyn lieden mede te voorzien, 't waere Schotters of anderen etc."

"Dat dit met de rechte kopy van den Origineelen Brief overeenkomt, getuig ik

Theod. Donker,
Pauselyke Protonotaris."

Of dit een byzondere Kapelle is geweest, die binnen den Doelen heeft gestaan, werdt niet gesegt; doch na alle waarschynlykheit moet dit van haar Kapelle verstaan worden, die zy in d'oude of St. Nicolaas-Kerk hebben gehadt, en daar in een Silvere Beeldt van St Sebastiaan gestaan heeft.

*) Oudtheden, Vierde Deel, Nederd, fol. pag. 216.

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels van archieven, bevattende gegevens, die bij de restauratie van belang kunnen zijn - 30-6-1952.

blz. 8 : vermelding in het Rekenboeck der Hamboech-scutterie (Gem. Arch.)

1539: bet. die kerck voer een stuck hartsteen op die wyndeltrap vi st(uivers).
Bet. mr harman steenhouwer ende metzeler voer syn arbeytsloen ende mit die opperknecht ij guld.

blz. 21:

Het boekje van Memoriemeesters vertelt ons van een graf, gemerkt ⸸ , dat zich bevond in de Buitenlandvaarderskapel bij de deur van 's Heren Graf. Het merk bleek in het grafboek van 1523 nog voor te komen met de bijvoeging "een graff va x stennē". Het was 't 4de van de zesde laag, en de naam van degene die het merk gevoerd had, was al niet meer bekend. Als we de geschiedenis van dit graf nagaan, dan blijkt het 't tegenwoordige graf no. 81 Zuiderzijbeuk te zijn. Daar de graven vóór het jaar 1614 werden ingekort, ligt no. 81 thans een beetje meer oostelijk dan vroeger het geval was. Daarbij komt, dat in een ruimte als de Buitenlandvaarderskapel een Heilig Graf het best te plaatsen was onder een der vier vensters aan de zuidzijde. De scheuren in het pleister en het niet vlak lopen van de muur wezen mede de weg. Inderdaad blijkt onder het venster bij de Sebastiaanskapel iets dicht gemetseld te zijn. Wat er precies achter zit, zal alleen het afbikken van de muur ons leren.

In 1523 was dit Heilig Graf verdwenen, wat we kunnen vaststellen uit de opsomming der graven in de Buitenlandvaarderskapel. Deze graven worden opgenoemd van oost naar west, en van noord naar zuid. Het einde van elke laag is dus bij de zuidmuur. En nu zien we, dat de 4de laag besluit met "Twee graevē oñd die banck"; de 5de laag idem.

De 6de laag eindigt met "Twee graevē oñd die kyst; de 7de laag idem. Dat zijn juist de lagen vóór het Heilig Graf. Als dit nog in gebruik geweest was, dan zou men het zeker niet gebarricadeerd hebben met kisten en banken!

blz. 30: post uit het Uitgiftboek.

16 - 8 - 1582: bet. Cornelis gerretsz. kistemaecker voort maecken vant poortael aan de noorder kerckdoor / & van de Casse int sackerstie te samen F 17. 12. 8.

vermelding van de inventaris van 1582:

een Groote cleer Casse.
een betsteede van wagenschot gemaeckt / staende in die Commissaris Camer / bij die Cas voorsz.

(Waarschijnlijk heeft men deze meubelen in de kamer van het Kerkintekenregister aangebracht om de koster enigszins tegemoet te komen in zijn gebrek aan woonruimte: de kosterij bevatte in die tijd waarschijnlijk slechts een kamer, een keuken, een kelder en een zolder).

blz. 32:

Dit kan de Roodeor zijn! →

27-11-1584: den 27 dyto betaelt vant maecken vant portael in de Camer van de commyssarissen F. 5. 15. -
(op 13-11 had men voor het hout en het schaven samen F 5. 18. - betaald).

5- 9-1589: 5 septembris p. d. coster bet. voer teere van des costers koeckentje ende luyff. eñ die trappen eñ op die kerk / te same F. 5. -. -.

blz. 34:

21-11-1593: den selven dach bet. door de koster voor een kachel oven 16 g. 13 st.
(Misschien voor het Kerkintekenregister; zie verder op 21 jan. 1603)

blz. 37:

21- 1-1603: Den 21 Jannewari betaelt an willem stoffelsz, voor een nieuwe Iseren cacgeloven tot ..... gul. en gestelt / in die camer van Commissarissen / bedroech na luyt syn Rekening / betaelt F. 64. 10. 8.

21- 1-1603: Den 21 Januari betaelt an tomas harmensz. cooperslager van eene cooperen pijp. In die nieuwe cacgel voorsz. F. 12. 5. - na luyt syn Rekening.

Althans de aanmerking; de deur zelf is jonger vorm en constructie laat 15de eeuws

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels van archieven, bevattende gegevens, die bij de restauratie van belang kunnen zijn - 30-6-1952.

blz. 38:

11-11-1603: Den 11 november betaelt an Herman Janz. Roymeester van een plan over de costers kelder F. 5.8.-.
(Deze tekening bevindt zich in het archief van de Nieuwezijds Kapel).

blz. 40:

4- 9.1618: Den 4 september pieter ariã steenhouwer van arbeytsloon betaalt F. 115.1.-
en van wit steen an de costers huis en 10 sarcken F. 358.9.-
F. 473.10.-

(Wanneer we in aanmerking nemen, dat in die tijd een zerk gemiddeld F. 15.- kostte, dan blijkt, dat er aan de kosterij voor ruim F. 200.- aan witte steen verwerkt is; voor het begin van de 17de eeuw een vrij hoog bedrag).

blz. 45:

16-11-1649: aen Jan Verbeeck voor steentiens in de costers wooning F. 48.2.-.

22- 2-1650: ditto betaelt aan Jan Hendricksz. Winckelman (de koster) voor een ijser plaat in sijn kooken F. 6.13.-.

blz. 46:

16- 1-1657: Betaelt aen de dienstmeyt van Jan Verbeeck voor 1250 witte steenjes a F. 1.4.- het hondert / voor cruijen 6 st. F. 15.6.-.

Betaelt aen Jan Verbeeck voor 1302 steenjes volgens syn Re. F. 47.16.-.

blz. 49:

3- 2-1671: aen Barent bot steenties cooper volgens syn Rek. F. 140.9.

blz. 59:

10-10-1724: aen Jacobus Bal voor 't grave van de Regenbak, alsmede voor huur van de Pompe bij 't grave & metselen van de back int huys van de koster Abeleven gebruykt F. 52.9.-

blz. 61:

Uit de jaarrekening van de wed. Gilles van Ruytenburg blijkt: de porselijn Cas beglaest met engels glas / hout *) 130 voet a 7 st. de voet F. 45.10.-.
Van deze grote porceleinkast is geen spoor meer te bekennen. Wel blijkt uit verschillende dingen, dat de kosterij in de eerste helft van de 18e eeuw heel wat weelderiger was ingericht dan tegenwoordig.

*) betekent: ik houd het voor

blz. 63:

6- 2-1742: bet. aan P. Remmers voor het behangen van een kamer bij de Koster F. 183.-.-.
(Volgens de bijbehorende rekening, "geschilderd goudt leer aan baanen, 15 baanen per baan a 4 5/8 elle zyn 69 3/8 ellens a 53 stuyvers F. 183.7.-."
Dat was een heel duur behangsel. Was het wellicht voor de receptiekamer bestemd?

blz. 65: Uitgiftboek:

20-12-1768: Aan Christiaan Hannes voor behangsels F, 153.-.-.
(Volgens zijn rekening was het geschilderd linnen voor een huis op het plein).
Matthys Vermeulen bevestigde het aan de muur voor F. 24.4.-. Hij was dus g e e n schilder.

blz. 66: Uitgiftboek:

18- 2-1782: Aan de Wed. Jan Arent Abeleven (de koster) voor een van haar overgenomen behangsel F. 50.-.-

1- 2-1783: Aan Hendrik Remmers, kamerbehanger, volgens Rekening F. 73.-.- (rekening niet bewaard).

19- 3-1793: Aan Pieter Bordier, kamerbehanger F. 87.5.-

Overgenomen uit:
Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels van archieven, bevattende gegevens, die bij de restauratie van belang kunnen zijn - 30-6-1952.

blz. 66: Uitgiftboek:
13- 2-1795: Aan Hendrik Remmers, behangselmaker F. 43.12.- en aan Bordier & Zn. kamerbehangers F. 4.10.-.

blz. 67: Nu in het begin der 19e eeuw het leveren van dure behangsels op een eind loopt, geven we de namen van degenen die we als leveranciers hebben aangetroffen:

1730	Anna van Eyckelenberg
1735	Nicolaas Blankert
1742	Jan Remmers
1767 - 17..	Christiaan Hannes
1783 - 1795	Hendrik Remmers
1793	Pieter Bordier
1803 - 1817	Hendrik Bangert

Overgenomen uit:
Mej. B. Bijtelaar - Tweede aanvulling op de gegevens betreffende de bouwgeschiedenis van de Oude Kerk -

In de rekening van de doodgraver Willem Raacx komt voor: . . . . . .
6- 2-1732 Voor 't graven van een kuijl in de aanneemkamer volgens reek. F. 33.8.-.
(Die aanneemkamer moet de tegenwoordige receptiekamer zijn).

Gevonden in Bouwcommissie no. 76 (archief Hervormde Gemeente):
Aantekeningen van architect P. J. Hamer, over herstelwerkzaamheden aan verschillende kerken:
Oude Kerk 1846:
'Het schilderen van het staande werk in de Cathechisatiekamer F. 144, 88½.
'De bruidskamer, oude doek losgemaakt, strooken linnen voorzien, grondpapier geplakt en behangen F. 29.45.
'Steenhouwer: een graniet gepolyste schoorsteenmantel, met wit marmere console, dekstukken, brandplaten enz. F. 24.-.
'twee dito zijpaneelen meet ieder 105 bij o.25 F. 7.25.'

Overgenomen uit:
Mej. B. Bijtelaar - Aanvullende bijzonderheden betreffende de kosterij -

Uit de Notulen van de Bouwcommissie:
1888, Maart 1. De platten van de kosterij moeten gerepareerd. 'Inplaats van lood zal men zink gebruiken, zoodat de reparatie met gesloten beurzen kan geschieden'.
(Op die manier is in de loop der jaren heel wat lood door zink vervangen).

1890, Maart 6. 'De deur van de kosterij is verrot, zoodat deze vernieuwd moet worden. Deze uitgave wordt goedgekeurd.' (Dit is de kennelijk 19e eeuwse deur no. 78).

1890, April 3. In de kosterij worden 2 schuiframen vernieuwd. (Zouden dat de ramen naast de vernieuwde deur kunnen zijn geweest?)

1890, Mei 8. De gevel van de kosterij met de nieuwe deur is geschilderd.

1892, Maart 3. De marmeren vloer bij de koster wordt gelijk gelegd. (Er staat niet bij of dit de vloer van de gang is).

In dat jaar en in het volgende wordt er in de kosterij behangen.
De jaren 1900 tot 1930 hoop ik t.z.t. na te zien.
Tussen 1930 en 1942 is er niets bijzonders gebeurd.

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Aanvullende bijzonderheden betreffende de kosterij -

Uit de notulen van de Bouwcommissie:

1942, juni 5. De muren van de kosterij worden van de pleisterlaag ontdaan.
(Maar de pleisterlaag op het geveltje no. 76 is blijven zitten).

1943, april 1. De kelder van de kosterij, die herhaaldelijk onderliep, drooggemaakt en scheuren gedicht.

1946, nov. 1. De kosterij is aangereden door een vrachtauto. Kosten van reparatie ƒ 300,-.

In 1949 zijn de kamers ten oosten van de St. Sebastiaanskapel voor het laatst opgeknapt, en in mei 1950 is het sleutelbord voor de kosterij gemaakt.
In de zomer was juist het plat van de kosterij schoongemaakt en de afvoeren ontstopt, toen op 15 juni 1951 Bouwtoezicht ogenblikkelijke sluiting van de Oude Kerk noodzakelijk achtte. Met de restauratie in het vooruitzicht heeft men toen niets meer opgeknapt of vernieuwd.

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij van de Oude Kerk.
20-11-1962

Het zakboekje van Memoriemeesters spreekt van een trap en een latrine. Op St. Lebuinus moesten 6 kaarsen gezet worden op het vierde graf van de Sebastiaanskapel, gerekend van de trap, en tegenover de latrine.

Het Memorieboek leert ons, dat het de memorie gold van 'Coppen de brabander ende Griet Willems sijn wijf'. Vergissing is onmogelijk, want in het zakboekje staat het merk van Coppen erbij, en dat merk zowel als de naam zijn terug te vinden in het oudste nog bestaande grafboek, dat in 1523 is aangelegd, maar veel oudere gegevens bevat.

Het graf is no. 6 en 7 van de Sebastiaanskapel, en no. 7 ligt gedeeltelijk tegen de roodeur.

Voor het bestaan van de trap hebben we nog een andere bron: het rekenboek van de Handboogschutters, die de Sebastiaanskapel gesticht hadden en er de dienst op het altaar onderhielden. Het rekenboek loopt van 1530 tot 1560, en in 1539 hebben de schutters 'bet. die kerck voer een stuck hartsteen op die wyndeltrap vi st{uivers}' En dan volgt er nog: 'bet. mr. Harman steenhouwer ende metzeler voer syn arbeytsloen ende mit die opperknecht ij (twee) guld.' (zie blz. 21).

De schutters hebben dus de kosten van reparatie aan een traptrede betaald aan kerkmeesters. De beschadiging zal dus hun eigen schuld geweest zijn, want die trap was buiten hun domein: de kapel. Misschien hebben ze, op een feestdag in de kapel gekomen na een vrolijke bijeenkomst in hun doelen, hun zware wapens op de trap gesmeten...

We mogen dus wel beweren dat in de hoek achter de roodeur een wenteltrap geweest is - maar waarheen voerde die trap ?

Een wenteltrap in dit gedeelte van de kerk, in de hoek die gevormd wordt door de zuidmuur van de Buitenlandvaarderskapel en de oostmuur van de Sebastiaanskapel, zou kunnen wijzen op het bestaan van een traptoren, waardoor men op de kerkzolder kon komen. Onder die trap zou zich dan de in het zakboekje van Memoriemeesters genoemde latrine bevonden kunnen hebben. De traptoren zou bij een vergroting van de sacristie kunnen zijn ingebouwd, langzamerhand in de verdrukking zijn geraakt en tenslotte zijn afgebroken.

Overgenomen uit:
Mej. B. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij van de Oude Kerk -
20-11-1962

Er valt nog iets te vertellen omtrent het meubilair in de kamer van Commissarissen van huwelijkse zaken.

Er stond een tafel met een groen lakens kleed, waarop twee koperen kandelaars. Uiteraard waren er enige stoelen. Of dat de '8 maens groene buegellstoelen en de 4 groene vrouwestoele' uit de inventaris van 1582 zijn geweest? In ieder geval zijn ze verdwenen, en waar ze hun plaats hadden is niet meer uit te maken. Commissarissen hadden ook een schel, vermoedelijk om wachtenden in de Sebastiaanskapel te waarschuwen. Verder was er de reeds vermelde kast en bedstee.

Sedert 1625 stonden er wapens in de beide vensters die de kamer rijk was. Een schepen uit later tijd weet ons mede te delen: 'Pleech sich niet anders als Claes Pieterss 1) te laeten noemen, ook onder de glaesen, daer in 't waepen een tulp stont. Welck als in de sacristie van de Oude kerck, daer naederhant de commissarissen van houwelijxse saecken haer sitplaetse pleegen te hebben, te sien is geweest tot wynich jaeren voor sijn sterven, als wanneer (op) dat glas, gebacken 1625, en meede op eenige andre oude plaetse, heeft laeten stellen: Nicolaes Pieterss. Tulp.'

We moeten dit relaas zó opvatten: De schrijver van dit verhaal, schepen Hans Bontemantel 2), vermeldde enige persoonlijke bijzonderheden omtrent Nicolaas Pietersz. Tulp, van beroep medisch doctor, later professor, intussen commissaris van huwelijkse zaken, raad en schepen geworden en op zijn oude dag burgemeester. Hij had over de vijftig jaar in de vroedschap gezeten, en was algemeen geacht. Desniettegenstaande was hij eenvoudig gebleven en probeerde zich niet een oude stamboom aan te meten, zoals zoveel andere regenten. Boven zijn huisdeur stond een tulp uitgehouwen, en zo zal hij aan zijn latere naam zijn gekomen. Hij was zich gewoon ouderwets Claes Pietersz. blijven noemen, en eerst op het laatst van zijn leven, toen hij burgemeester was geworden, is hij in zoverre met zijn tijd meegegaan dat hij zijn patronimicum verruilde voor de familienaam Tulp. En wat de glazen in de kamer van commissarissen betrof: in 1625 zullen Tulp en zijn toenmalige collega's een royaal gebaar gemaakt hebben 3) en de vensterglazen hebben verfraaid met hun gebrandschilderde wapens. Zulke dingen kwamen meer voor: in de 16e eeuw schonken de overlieden van de Handboogschutters hun wapens in de glazen van de Doelen.

De wapens zullen in de glazen geprijkt hebben totdat de kruiskozijnen met glas in lood werden vervangen door 18e eeuwse schuiframen.

---

1) Nicolaes Pietersz. Tulp, de professor uit 'de ontleedkundige les'.
2) Hans Bontemantel. De Regeeringe van Amsterdam, II 490/491.
3) Die collega's waren in 1625: Symon van der Does, Cornelis Schellinger de Oude, Pieter Adriaensz. Raep en dr. Pieter Opmeer.
(Regeringslijsten bij Wagenaar)

TIJDSCHEMA SEBASTIAANSKAPEL EN KOSTERIJ

tussen 1467 en 1477:	uitbreiding Sebastiaanskapel (zie blz. 20)
1473:	vicarie op het altaar van St. Sebastiaan (Mej. Bijtelaar - Bijzonderheden aangaande de Sebastiaanskapel van de Oude Kerk, blz. 4, al. 5).
2de helft 15de eeuw:	vermelding in combinatie: sacristie en Heilig Graf in zakboekje van memoriemeesters (zie blz. 21).
1512:	bouw sacristie?; vermelding heiwerk aan de zuidzijde van de kerk (zie blz. 17).
1539:	vermelding van een wenteltrap (zie blz. 25).
1582:	inventaris (zie blz. 21) kamer A: functie Kerkintekenregister kamer B: voor predikant, receptie bruidsparen, diakenen, catechisatie tot 1595; in kamer A is een 'cleercasse' en een bedstede van wagenschot.
27-11-1584:	een houten portaal gemaakt in kamer A (zie blz. 21).
29- 8-1589:	vermelding van een loods bij de sacristie (Mej. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij, blz.6, al.3).
5- 9-1589:	geteerd: keuken in kosterij, luifel, trappen, kerkmuur (zie blz. 21).
21-11-1593:	kacheloven voor kamer A gekocht (zie blz. 21).
21- 1-1603:	vermelding van een nieuwe ijzeren cacgeloven in kamer A, met koperen pijp (zie blz. 21).
na 1612:	prent Claes Jansz. Visscher.
1618:	witte steen verwerkt aan het huis van de koster (zie blz. 22)
1625:	glas in lood in kamer A (zie blz. 26)
1628:	beschildering plafond kamer B door Antonie Hendricks (zie blz. 6).
1648-1671:	aankopen van tegeltjes, witte en gekleurde steentjes (zie blz. 22).
1650:	een ijzeren plaat in de keuken (zie blz. 22).
1655:	vertrek Commissarissen naar het stadhuis (Mej. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij, blz.8, al.2).
1660:	tekening Beerstraten.
1663:	prent bij Dapper.
1681:	plattegrond van de Oude Kerk door J. Vingboons, met nieuwe winkelkastjes (zie tek. no. 2).
1683:	vermelding eerste huurder van een winkel (Mej. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij, blz. 9, al. 7)
1693:	prent bij Commelin.
1724:	verdieping op de sacristie t. b. v. de koster (zie blz. 22), regenbak, pomp in de keuken, nispompje, porseleinkast beglaasd, nieuwe tegeltjes, sommige beschilderd met tulpen en anjers, marmeren platen, plinten, vloerstenen, een ledikant groen geschilderd, een kast opgeschilderd, 4 boekjes bladgoud gebruikt, ornamenten op plafond in gang E.
6- 2-1742:	een kamer behangen met geschilderd goudleer, 15 banen à 4 5/8 el (zie blz. 22).
1750:	gekleurde tekening door Jan de Beyer
1750-1760:	schoorsteen gemaakt in kamer A (zie blz. 2).
1767:	laatst vermelde huurder van de winkelkastjes (Mej. Bijtelaar - blz. 9, al. 8).
18- 2-1782:	behangsel van de weduwe van de koster overgenomen door kerkmeesters (zie blz. 22).
1786:	huisdeur op no. 76; de huidige keuken; voorkamer aan de gracht vergroot; gang aan de zuidzijde gemaakt; huidige vorm binnenplaats; modernisering kamer B. (Mej. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij, blz. 12, al. 2).
21- 3-1787:	accoord het vernieuwen van de schoorsteenpijp boven de keuken van het kostershuis (Mej. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij, blz. 12, al. 3).
1787:	tekening Bulthuis.
19de eeuw:	plafond kamer B; 'bruidskamer' geschilderd in 'kleur met wit'; vroeger een pomp in de kast op de binnenplaats? (Mej. Bijtelaar - Sacristie en Kosterij, blz. 13, al. 2).
1888-1951:	enig onderhoud (zie blz. 23 en 24).
1964-1965:	kosterijcomplex gesloopt, behoudens funderingen.

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 – 78

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE PRENTEN

Uit de verzameling prenten van de Oude Kerk - gezien uit het zuiden - van het Gemeente-Archief zijn hier acht stuks gedeeltelijk gereproduceerd, omdat deze belangrijk kunnen zijn voor een reconstructie van de bouwgeschiedenis. De overige prenten in het Archief zijn hetzij gelijkluidend, óf dezelfde maar met kleine verschillen bijvoorbeeld in tekst, óf nabootsingen van de hier gekozene.

In vermoedelijke volgorde van ontstaan:

1. Een gravure door Claes Jansz. Visscher (1587-1652). Negatief nummer Gemeente-Archief 15610. Daterend van ná 1611.
2. Een tekening door A. Beerstraten, uit de Atlas Splitgerber, vermoedelijk in het atelier getekend naar een schets, maar zonder essentiële verschillen. Neg. nr. Gem. Arch. 20827.
3. Een gravure door P. H. Schut (± 1619 - ná 1660). Neg. nr. Gem. Arch. 18067.
4. Een gravure, gepubliceerd in de "Historische Beschrijving der Stadt Amsterdam" door O. Dapper in 1663. Neg. nr. Gem. Arch. 18115.
5. Een gravure door I. Veenhuizen (.... - vóór 7. 2. 1693), die werkzaam was in Amsterdam van 1664 tot 1682. Neg. nr. Gem. Arch. 18039.
6. Een tekening door J. Bulthuis uit 1787, uit de verzameling Mr. Chr. P. van Eeghen. Neg. nr. Gem. Arch. 12568.
7. Een gravure als illustratie gebruikt in Commelin's beschrijving van Amsterdam, uitgave 1693.
8. Een gekleurde tekening door Jan de Beyer uit 1750.

In de gehele verzameling kan men ten aanzien van de vorm van het gebouw twee groepen onderscheiden, namelijk één, waarbij het complex slechts bestaat uit de voormalige sacristie overgaand in een kostershuis op de gracht, en een tweede, waarbij de voormalige sacristie met een verdieping is verhoogd en schuil gaat achter een bebouwing aan de zuidzijde met drie lage vleugels. Vijf van de acht gekozen prenten behoren tot de eerste groep, omdat de hierdoor vertegenwoordigde periode - samen met de vondst van de kruiskozijnen - voor de restauratie het meest belangrijk is. De prenten van de tweede groep geven in hoofdzaak de nu bestaande toestand vóór de sloop.

Het volgende omvat een beschrijving naar de vorm van de prenten in onderlinge vergelijking en in vergelijking met de bestaande toestand van maart 1964.

1. De prent van Visscher. Deze dateert volgens mej. Bijtelaar op z'n vroegst van 1612, omdat in het voorgaande jaar de Kerkmeesterskamer de gedaante kreeg die op de prent is weergegeven, de toestand die nu nog bestaat. Op het bureau van de restauratie bevindt zich een met de hand gekleurd exemplaar van deze gravure. Het complex bestaat hier nog uit een vleugel met kap, doorgetrokken tot de rooilijn langs de gracht met een woning voor de koster. In 1612 is de functie van de voormalige sacristie reeds sinds lang gesplitst in een bureau voor huwelijkse zaken - in de hoek van Sebastiaans- en Buitenlandvaarderskapel, een receptiekamer in het middelste deel, terwijl de functie van het oostelijk deel van het gebouw niet bekend is, maar mogelijk tot de kosterswoning behoort.

Op de gekleurde gravure is het dak van de sacristie rood, reden om een bedekking met pannen of leipannen te veronderstellen; de gegraveerde structuur van het dak stemt daarmee wel overeen. Boven het meest rechtse raam wordt het dakvlak gebroken door een dakkapel met een luik dat draait op gehengen. Het voorvlak ervan valt samen met een balustrade, die, lopend over de gehele lengte van het gebouw, ingedeeld is door pilasters als bij het Noorderportaal en de IJzeren Kapel, waartussen gotische driepasmotieven binnen cirkels. Het aantal cirkels tussen de pilasters varieert, de indeling van de balustrade schijnt geen verband te houden met de indeling van de openingen in de gevel. Juist onder de dakkapel gebeurt er in de balustrade iets vreemds: twee cirkels zijn door vierkante beglaasde vensters vervangen, die aansluiten op het onderliggende raamkozijn. Geven deze vensters inderdaad hoog licht door naar de begane grond, of een extra verlichting van de zoldervloer, in ieder geval wordt hier de goot onderbroken; er is geen afvoer.

Door het perspectief van de tekening kunnen we aannemen dat een raam van het bureau voor huwelijkse zaken door de Sebastiaanskapel wordt afgedekt. Het gebouw bevat dan vier kruiskozijnen, waartussen medaillons, en een vergroot vijfde, met het kalf nog op dezelfde hoogte, dat is doorgetrokken tot de dakkapel, waardoor een soort pui ontstaat. De gevel bevat geen deur, tenzij deze juist verscholen ligt achter de getekende boom.
Aan het oosteinde maakt de hoge schoorsteen nog deel uit van de gevel van de voormalige sacristie. Vergelijkt men deze constructie met de plattegrond van 1682, dan heeft de kamer in deze hoek een nis, die er uitziet of hier een raam dichtgemetseld is, en een nis in de oostmuur die ook een stookplaats kan zijn geweest.

Het gebouw schijnt aan deze zijde door een schuine kap met hoekkepers te zijn afgedekt, tenzij de begrenzen-

de schuine lijn een perspectivisch weglopende eindgevel moet verbeelden, maar in dat geval zou deze gevel toch iets boven het dak moeten uitsteken, en dàt is hier bepaald niêt getekend.
Het verlengde van het gebouw met kap, de kosterij, maakt in plattegrond een knik naar de gracht en komt daardoor iets haaksèr op de rooilijn te staan, zoals ook te zien is op de plattegrond van Justus Vingboons van 1682. De kosterij heeft blijkbaar twee woonlagen tegen één in de sacristie bij gelijke hoogte.
In de gevel aan de gracht is met enige moeite iets zichtbaar van een deur met gebogen bovendorpel en hoog bovenlicht, terwijl rechts daarvan schematisch een kruiskozijn is aangeduid. Op de verdieping is slechts één klein venster getekend, juist boven de deur.
Het dak van de kosterij was blijkbaar plat en begrensd door een uit de gevelvlakken opgetrokken, door een geprofileerde lijst daarvan gescheiden borstwering. Aan de noordzijde gaat de gevel zonder meer over in een hoge schoorsteen, terwijl nog iets noordelijker het snijvlak van steunbeer 87 zichtbaar blijft, welke situatie pas is veranderd door de bouw van huisje 74. Van een schoorsteen tegen steunbeer 88 zijn bij het onderzoek nog geen sporen gevonden. Op deze plaats is namelijk reeds door Vingboons een toilet getekend, dat ook nu nog bestaat.
De begrenzing van het kerkterrein bestaat uit een muur, die aan de grachtzijde in het vlak van de kosterijgevel ligt.

2. Vergelijking van de prenten van Visscher en Veenhuisen ligt voor de hand; al schijnt de laatste tussen 1664 en 1682 te zijn gemaakt, er is zoveel overeenkomst in tekenwijze, dat het lijkt of Veenhuisen de prent van Visscher als basis heeft gebruikt en overgetekend, en de veranderingen aan het gebouw die sinds 1612 hebben plaatsgevonden, in de nieuwe tekening heeft verwerkt.
Een van de veranderingen die betrekking hebben op de kosterij is bijvoorbeeld het verloop van de muur, die het kerkterrein omsluit. Deze loopt nu recht van de hoek van het kostershuis naar steunbeer 92 van de Sebastiaanskapel, en is afgedekt met een ezelsrug. Jammer dat de nieuwe muur het onderste deel van de gevel afdekt, zodat niet is te zien of een van de raamkozijnen inmiddels tot deurkozijn is verbouwd, wat, gezien de plattegrond van 1682, toch inmiddels gebeurd zou kunnen zijn. Deze deur moet er inderdaad zijn geweest, want anders is het voorterrein ontoegankelijk.
De balustrade van de voormalige sacristie vertoont een geheel andere pilasterverdeling. Onder de dakkapel, waarvan de luikgehengen hier aan de andere kant zijn getekend, bevinden zich nog steeds de twee vierkante ramen, maar deze zijn niet in een naar beneden doorgaande pui opgenomen. Het onderliggend raam is een zelfstandig geheel.
Het linker deel van de sacristiegevel gaat naar het schijnt schuil achter een begroeiing, waar doorheen de reeds bij Visscher gesignaleerde medaillons zichtbaar blijven. En zelfs nog twee meer, terwijl de ruimten ertussen onvoldoende zijn om nog aan kozijnen te denken. Maar kan het zijn, dat hier linden staan die medaillonvormig zijn uitgeschoren? Want even boven het tweede medaillon van rechts is een stuk van een overhoeks glas-in-lood raam te zien.
Vermoedelijk hebben we hier te maken met een stuk atelierwerk, zonder dat de tekenaar de moeite heeft genomen de situatie ter plaatse te gaan opnemen en zich verstrikte in het overtekenen van tekeningen van anderen. Dit werpt een schril licht op de betrouwbaarheid van andere details.
Hoe het ook zij, de gevel van de kosterij aan de gracht is meer uitgewerkt dan bij Visscher. Een horizontaal gedeelde deur, rechthoekig bovenlicht met middenstijl en een kruiskozijn zijn hier duidelijk te herkennen. De verdieping bevat twee kruiskozijnen. De verdere detaillering, schoorstenen, plat met borstwering, is als bij Visscher.
Het wordt ook op deze prent niet duidelijk of de kap van de voormalige sacristie aan de oostzijde een topgevel of een dakschild met hoekkepers heeft.

3. De eerste tekening van Beerstraten uit 1660, waarnaar de hier gereproduceerde ateliertekening is vervaardigd, maakt juist door zijn schetsmatigheid een betrouwbare indruk.
De gevel van de voormalige sacristie wordt hier voor een groot deel afgedekt door de brug over de Burgwal, zodat van het gebouw alleen het bovenstuk is te zien. De balustrade blijkt vervangen door een weinig overstekende gootlijst, terwijl de dakkapel vijf maal zo breed is geworden en uitgebreid in westelijke richting.
Het dak is met een kruisarcering aangegeven, zodat men hier aan leien in Rijnse dekking zou denken. De oostelijke dakbeëindiging maakt hier meer dan ooit de indruk van een dakschild. De gevel er onder bevat nog maar drie ramen, waarvan de twee linkse met boogjes zijn overspannen, waarvan de vorm weifelt tussen segment- en korfboog. De bogen zijn voorzien van natuurstenen blokjes. De bij Visscher getekende pui komt ook hier voor, evenals de schoorsteen in het gevelvlak.
In het midden van het gebouw is er een schoorsteen bijgekomen, die het naar de kerk gekeerde dakschild doorbreekt.

Het korte zijgeveltje van de kosterij is gearceerd op een manier die natuurstenen hoekblokjes doet vermoeden. De gevel aan de gracht geeft alleen details over het deel van de verdieping, namelijk drie gelijke kruiskozijnen met korfbogen, voorzien van natuursteenblokjes. De bovenlichten van de kruiskozijnen zijn bezet met glas in lood, de onderramen gedicht met luiken. Op de eerste schets is het meest rechtse raam half zo breed en bestaat dus uit twee delen. Waarschijnlijk is dit de werkelijke situatie geweest.
De schoorsteen tegen steunbeer 88 is nog aanwezig.

4. De gravure van Schut (± 1619 - ná 1660) geeft in de zuidgevel van de voormalige sacristie vier kruiskozijnen met segmentboogjes, waarvan bij het onderzoek de aanzet van de achterwerkers werd gevonden. Deze boogjes zijn met natuursteenblokjes versierd, die buiten het vlak van de boog naar voren springen. Het kalf van het vierde raam van links is, vergeleken bij de andere, wat lager getekend. Dit zou betrekking kunnen hebben op een deur met bovenlicht, die op de prent door de tuinmuur wordt afgedekt. Geheel rechts is de pui weer aanwezig, die geen verband meer heeft met de dakkapel, en nu wordt afgedekt door een schot van planken, gelegen in het dakvlak, alsof de dakkapel in z'n geheel naar links is geschoven en een gat in het dak heeft achtergelaten dat voorlopig met planken is gedicht. Dit zou echter ook gebeurd kunnen zijn door een verandering van plaats van de schoorsteen.
De schoorsteen midden in het gebouw doorboort op deze prent het zuider dakvlak.
Ook heeft er een verandering plaats gevonden in de aansluiting met de kosterij, waarbij het resultaat van de interpretatie niet boven een hekwerk voor een klimroos uitkomt.

De korte zijgevel van de kosterij blijkt hier inderdaad- als bij de tekening van Beerstraten reeds het vermoeden was - met hoekblokjes in relief te zijn bezet.

De gevel aan de gracht geeft alleen afwijkingen in het bovenlicht van de deur - wat meer een vergissing lijkt, en in het meest rechtse raam van de verdieping, dat hier als een enkel kozijn met bovenlicht is getekend als bij de eerste tekening van Beerstraten.

Voor 't eerst is er een aanbouw aanwezig, in de hoek tussen voormalige sacristie en Sebastiaanskapel, als dit gebouwtje tenminste tegen de zuidgevel van de voormalige sacristie was aangebouwd, wat niet kan worden vastgesteld. Volgens de vondsten moet dit gebouwtje minstens één kruiskozijn van de kamer van Commissarissen hebben oversneden. Vergelijkt men echter de paarsgewijze indeling van de ramen in twee groepen, gescheiden door een H.W.-afvoer met vergaarbak, met de plaatsing van de schoorsteen die een scheidingsmuur in het gebouw suggereert, dan ziet het er naar uit, dat de tekenaar het linkse ramenpaar welstandshalve maar wat naar rechts heeft verschoven, en daardoor een muurdam aan het rechter einde heeft verloren.

Schut was als graveur sinds zijn 16e jaar werkzaam bij de uitgever N. Visscher, en werkte naar tekeningen van anderen, zodat hij ook voor deze prent de werkelijkheid wel niet onder ogen zal hebben gehad. Deze prent behoeft dus niet geheel au serieux te worden genomen.

5. De uiterst duidelijke prent welke in Dappers "Historische Beschrijving der Stadt Amsterdam" in 1663 werd gepubliceerd, geeft een toestand die het meest overeenkomt met het door Beerstraten geschetste.

Ook hier in de zuidgevel van de voormalige sacristie twee ramen met segmentboogjes, en een enkel raam zonder boog rechts. Dit laatste raam loopt echter niet tot in de goot door. De eerstgenoemde ramen lijken - op de prent - in halfsteensverband te zijn dichtgemetseld, maar het is ook mogelijk dat op deze wijze het glas in lood is aangeduid.

De in het dak getekende structuur wijst op een dekking met pannen. Als bij Beerstraten omvat de dakkapel hier vijf vensters. De schoorsteen in het midden van het gebouw getekend bij Schut, is hier weggelaten.

De aansluiting met de kosterij is hier zonder meer duidelijk; ook is er geen twijfel tot welk bouwdeel de hoge schoorsteen behoort.

De kosterijgevel aan de gracht heeft de structuur van de eerste tekening van Beerstraten, met dit verschil, dat het meest rechtse kozijn minder hoog is dan de andere, en zonder boog.

Voor de deur van de kosterij is een stoepje getekend.

6. Bij de in 1693 gepubliceerde prent in Commelins "Beschryvinghe van Amsterdam" verdwijnt de voormalige sacristie - op de schoorsteen na - wel geheel achter de bomen, maar voor 't eerst is er iets te zien van de reeds door Vingboons in 1682 getekende winkels, waarvan in 1683 de eerste huurder in het Ontvangboek wordt vermeld. Aantal en plaatsing van deuren en vensters van prent en plattegrond stemmen overeen.

Naast de deur van de kosterijgevel op de gracht is een bank op consoles in de muur getekend.
Een andere nieuwe verschijning is het rechthoekige venster ter grootte van een kwart kruiskozijn geheel rechts in de gevel. Mogelijk heeft hiervoor het korfboogje dienst gedaan, waarvan bij het onderzoek de aanzet werd gevonden. Het venster behoort bij het door Vingboons getekende gemak.

Het kostershuis heeft nog enkele attributen aan de rand van de gracht, namelijk en bank met rugleuning en een hek om kleden op te kloppen.

Dit is de laatste prent waarop de schoorsteen steunbeer 88 nog voorkomt.

7. Van 1750 dateert de tekening van Jan de Beyer uit de Atlas Splitgerber, waarop van de winkelgevels, door het standpunt van de tekenaar, bijna niets is te zien. Het bij Commelin en Vingboons getekende raam op de hoek aan de grachtzijde, is vervallen. Deze hoek schijnt thans met twee knikken te worden gevormd, terwijl het op de tekening lijkt of de zuid-oost wand van de aanbouw van liggende planken is opgetrokken, waarvan bij het onderzoek niets werd teruggevonden. Onder het kozijn in deze gevel loopt een doorgaande lijst. Op de hoek met het plein bevindt zich een lantaarn.

De lage vleugels zijn bezet met een hekwerk tegen overklimmen. Over de vorm van de achterliggende kapjes is niets te zeggen.

In de hoek tussen Sebastiaanskapel en voormalige sacristie is een nieuwe schoorsteen verrezen, waarvan het ontstaan verband moet houden met een aanbouw tegen de kamer van Commissarissen. Misschien werd toen reeds de in 1682 getekende bescheiden ruimte tot keuken omgebouwd, welke verbouwing misschien met de verdieping van de voormalige kosterij in 1724 werd aangepakt.

De schoorsteen tussen voormalige sacristie en kostershuis bevat als bij Dapper, (1663) twee kanalen, gezien de eigenaardige splitsing die bij het eind van de schoorsteen plaatsvindt.

De gevel van de kosterij is ingrijpend gewijzigd, ook een gevolg van de nieuwe interne organisatie van het complex. De deur bevindt zich nu rechts in de gevel, maar is nog geheel anders van profilering dan de huidige. Links van de deur is een groot venster getekend, dat met luiken is gedicht. Rechts van de deur verschijnt voor het eerst het ovale raampje dat ook nu nog aanwezig is. Op de verdieping, die nog steeds door een lijst van de begane grond gescheiden is, blijft de oude indeling gehandhaafd, behalve dat het meest rechtse smalle raam blijkt te zijn verdwenen.

Het kostershuis is hier afgedekt met een schuine kap met pannendekking, wat beslist een improvisatie van de tekenaar is. Van een dergelijke kap is geen spoor gevonden.

8. Tenslotte de tekening van Bulthuis uit 1787, waarbij de nu bestaande toestand - op enkele details na - geheel is bereikt. De veranderingen sinds 1750 stemmen overeen met gegevens uit het kasboek van de kerk, waarin juist een jaar tevoren belangrijke posten worden vermeld die betrekking hebben op de huisjes in 't algemeen, en waarin ook de kosterij zal zijn betrokken.

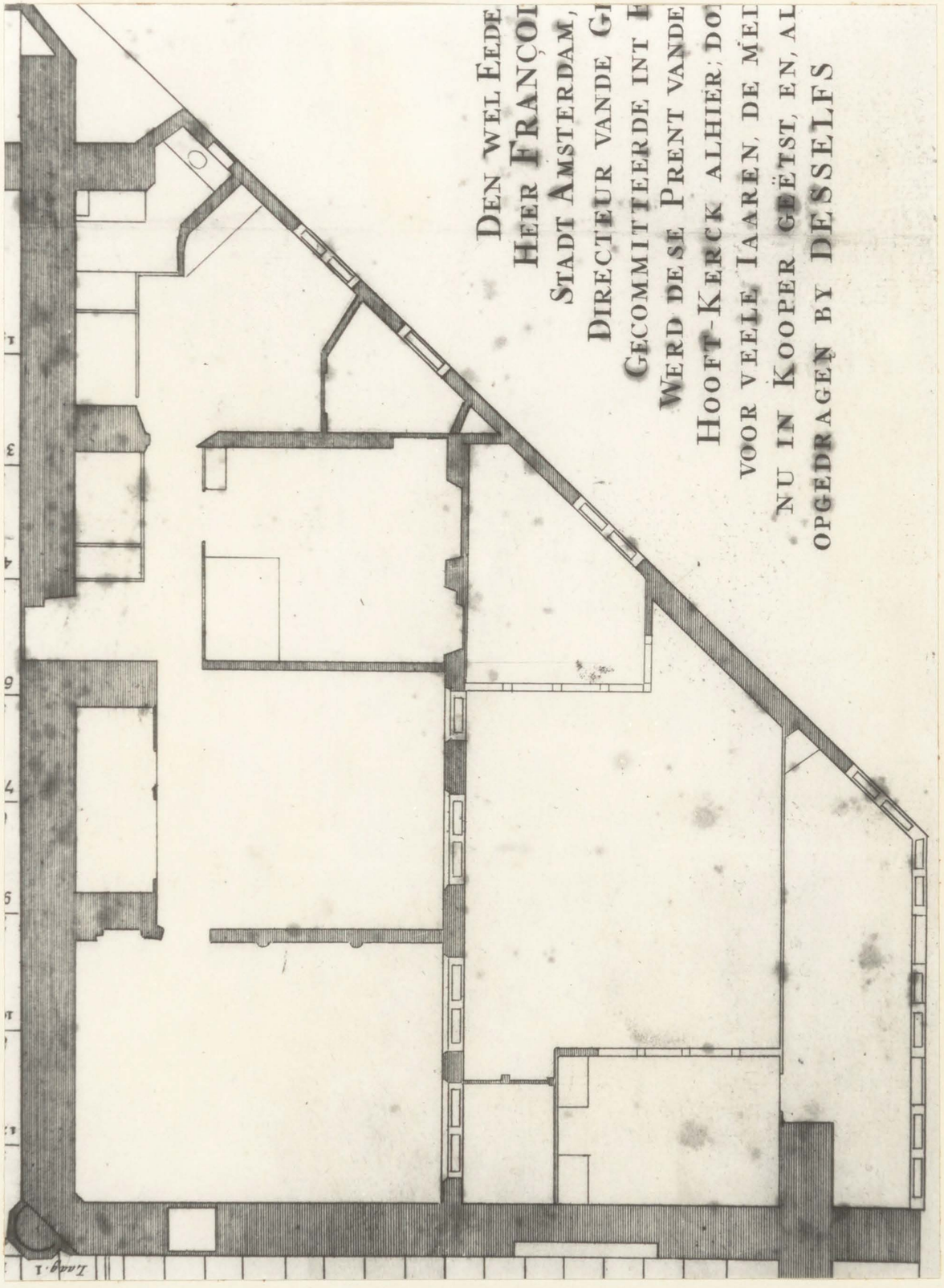
Men vergelijke foto no. 10 met deze tekening. De enige verschillen zijn, dat de keukenschoorsteen die langs het dak van de Sebastiaanskapel is gesleept - er is een notitie uit 1787 waarin de vernieuwing wordt vermeld - nu weer in de toestand verkeert als bij De Beyer, maar dan zonder houten opbouw; in de gevel aan de gracht schijnen de vensters nog luiken te bezitten die nu zijn verdwenen; de deur is op de prent nog niet zo nadrukkelijk ingelijst als thans; de schoorsteen van de kosterij is sinds 1787 tot zeer bescheiden afmetingen teruggebracht.

De gevonden hoekblokjes van Ledesteen in de rechter gevelbeëindiging worden door geen enkele tekenaar weergegeven.

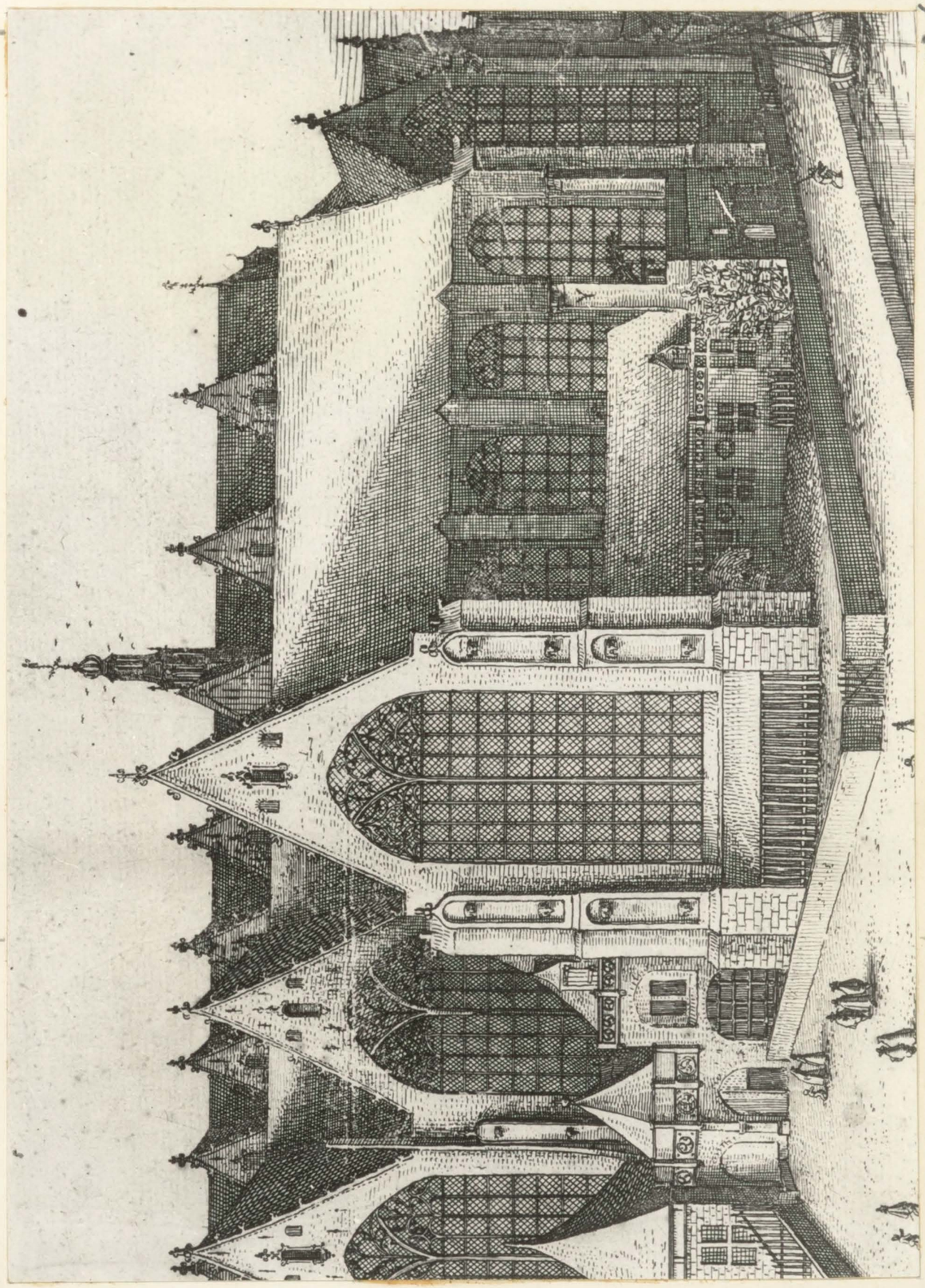
RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
K O S T E R IJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 – 78

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

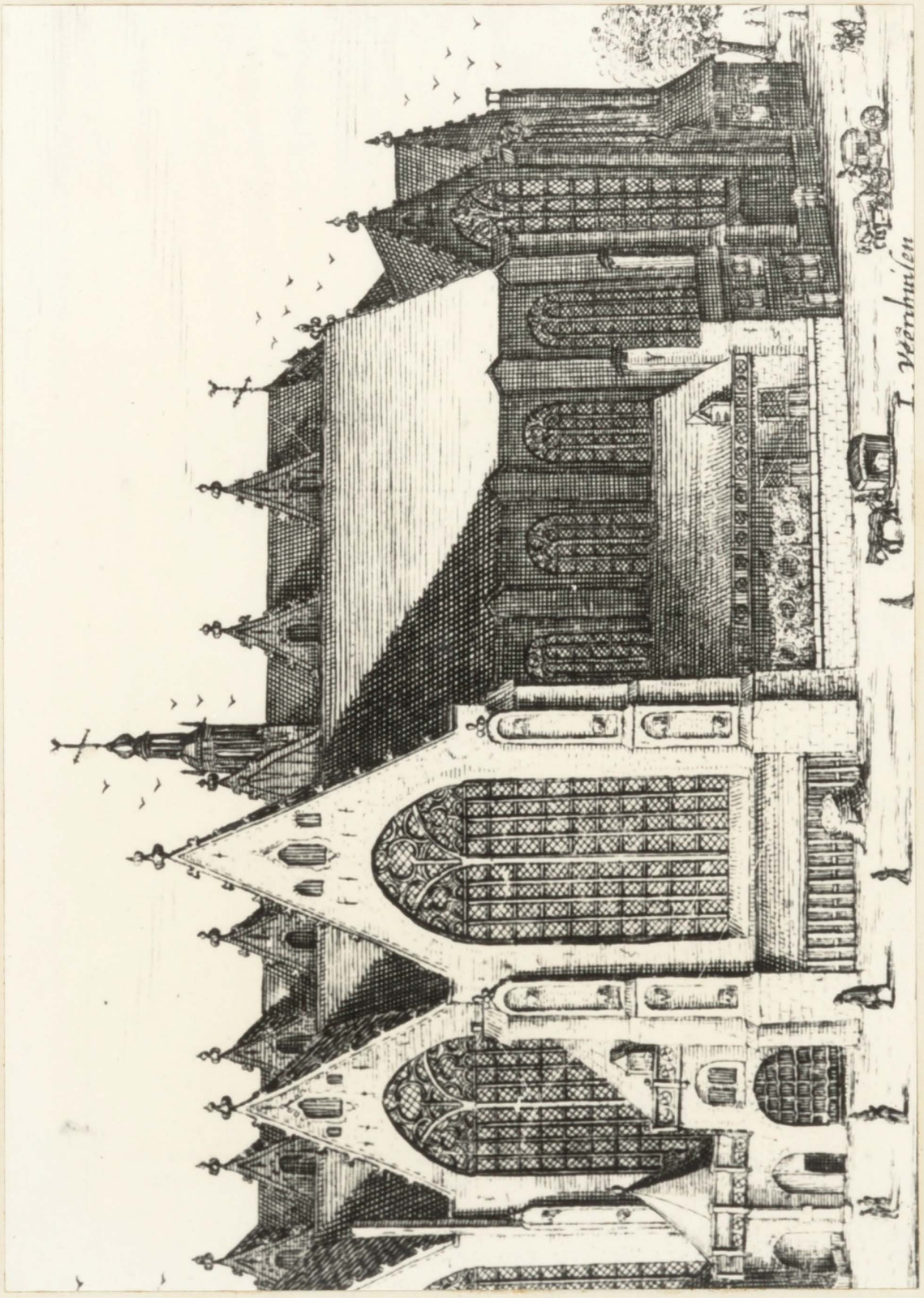
4. AFBEELDINGEN

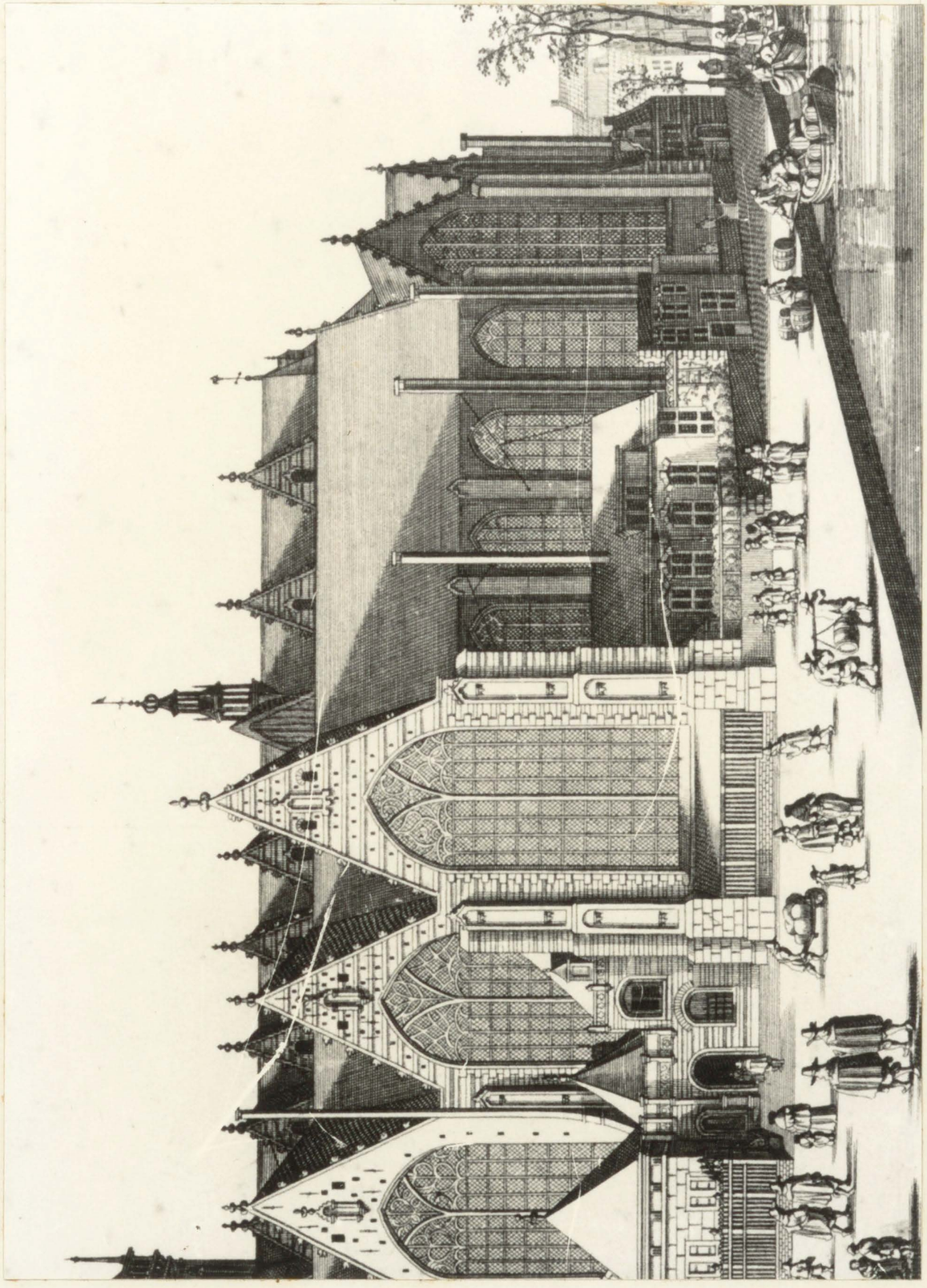
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
DETAIL VAN EEN PLATTEGROND VAN DE OUDE KERK, GRAVURE, VOOR 1707

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ZUIDGEVEL VOORMALIGE SACRISTIE, EN KOSTERIJ. C.J.VISSCHER,NA 1612
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

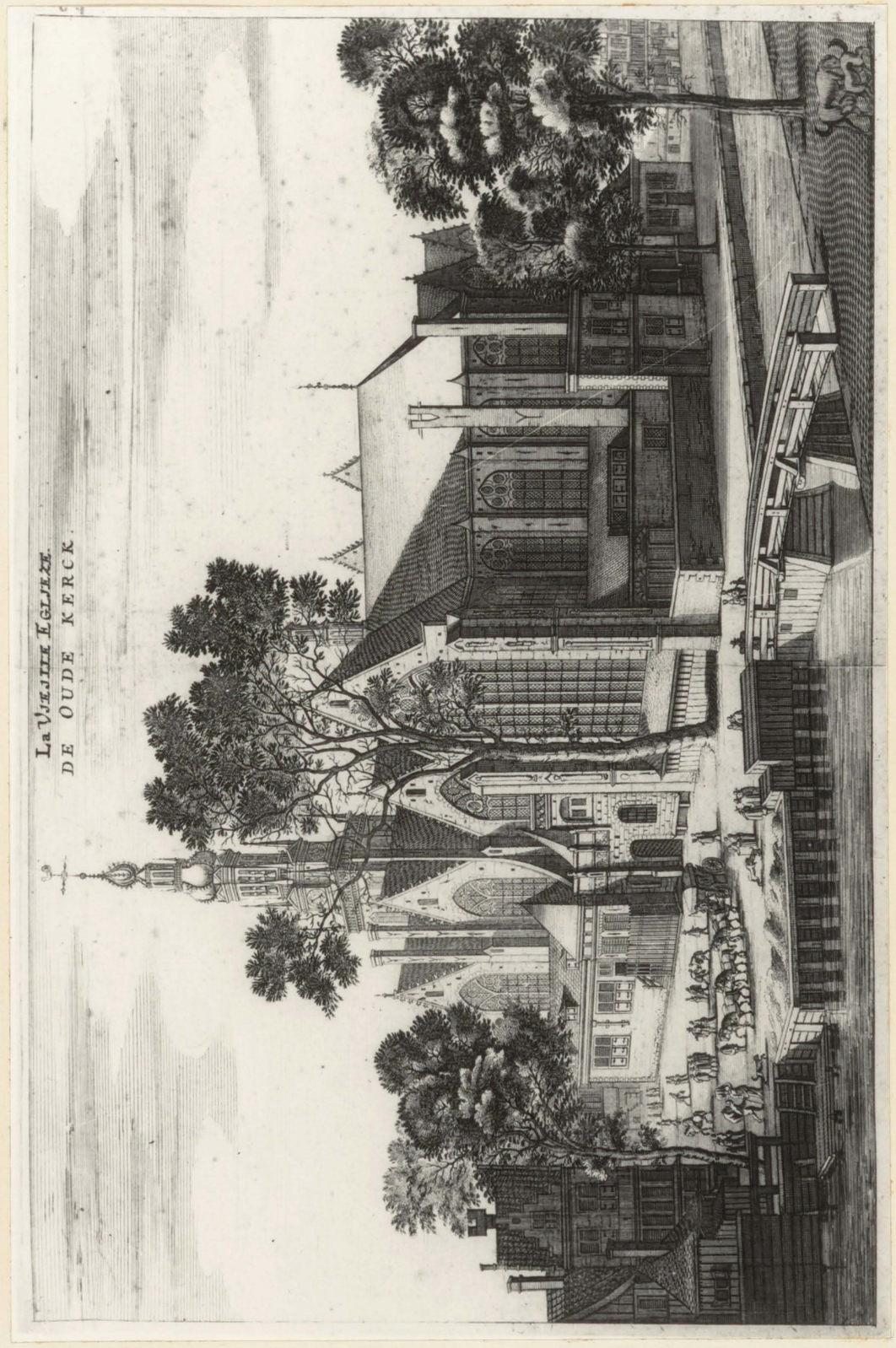
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ZUIDGEVEL VOORMALIGE SACRISTIE, EN KOSTERIJ. I.VEENHUISEN ±1664
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ZUIDGEVEL VOORMALIGE SACRISTIE, EN KOSTERIJ. P.H.SCHUT 1619-1660
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

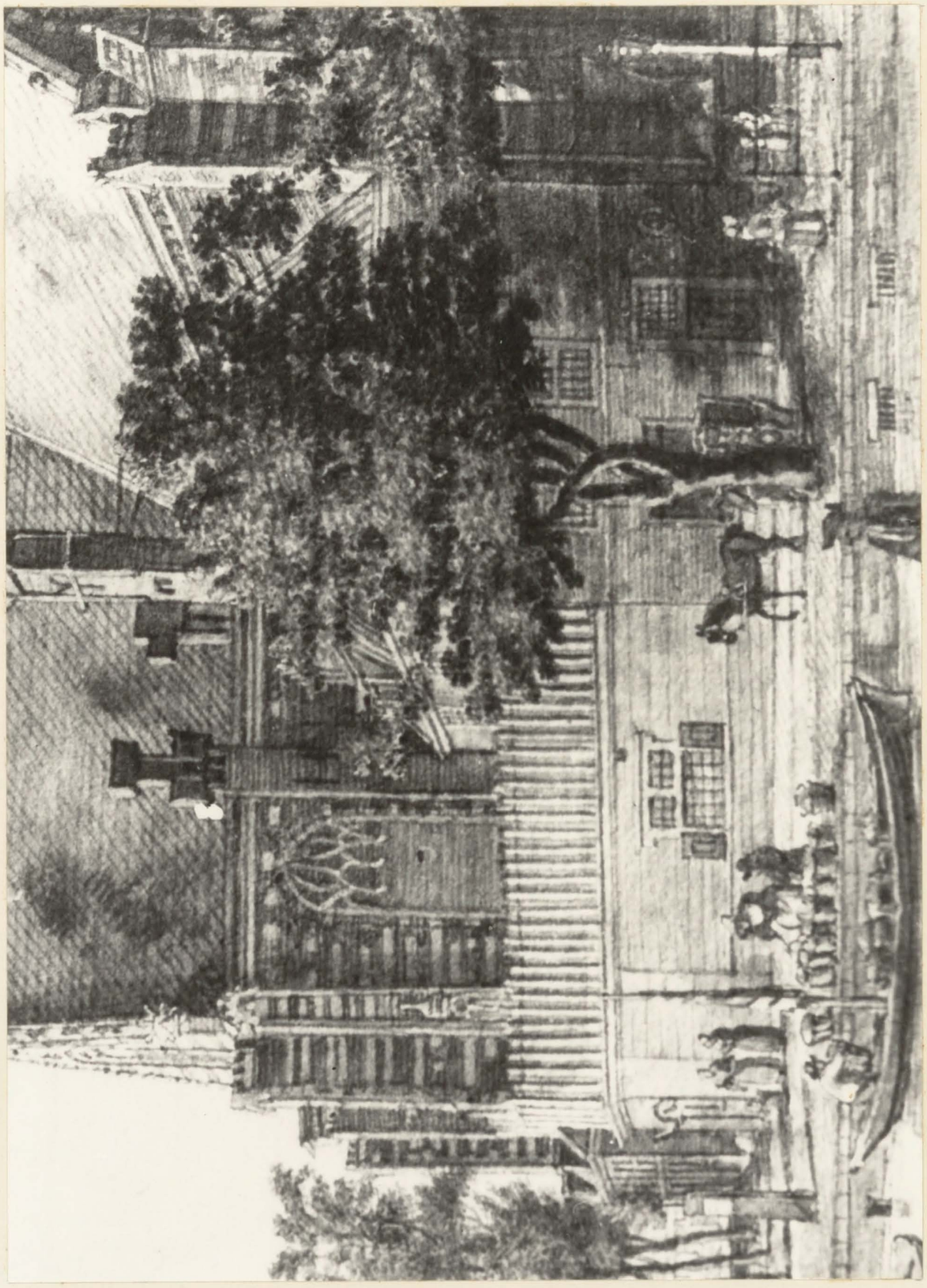
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ZUIDGEVEL VOORMALIGE SACRISTIE, EN KOSTERIJ. A.BEERSTRATEN, 1660
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

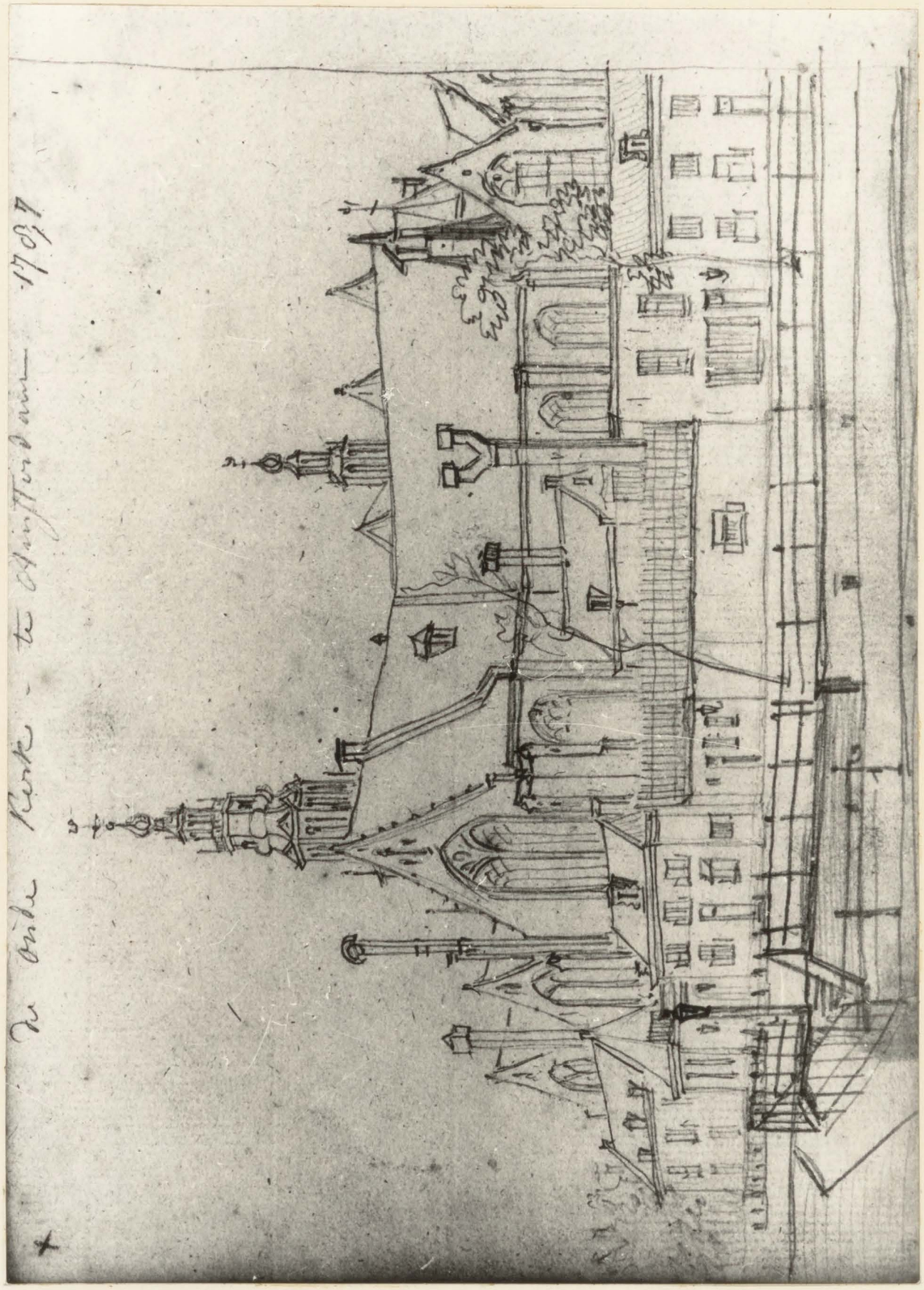
R E S T A U R A T I E OUDE KERK T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDEZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ZUIDGEVEL VOORM. SACRISTIE, KOSTERIJ. UIT DAPPER UITG.1663
FOTO: TOPOGR. ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
WINKELKASTJES EN OOSTGEVEL KOSTERIJ. UIT COMMELIN, UITGAVE 1693
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

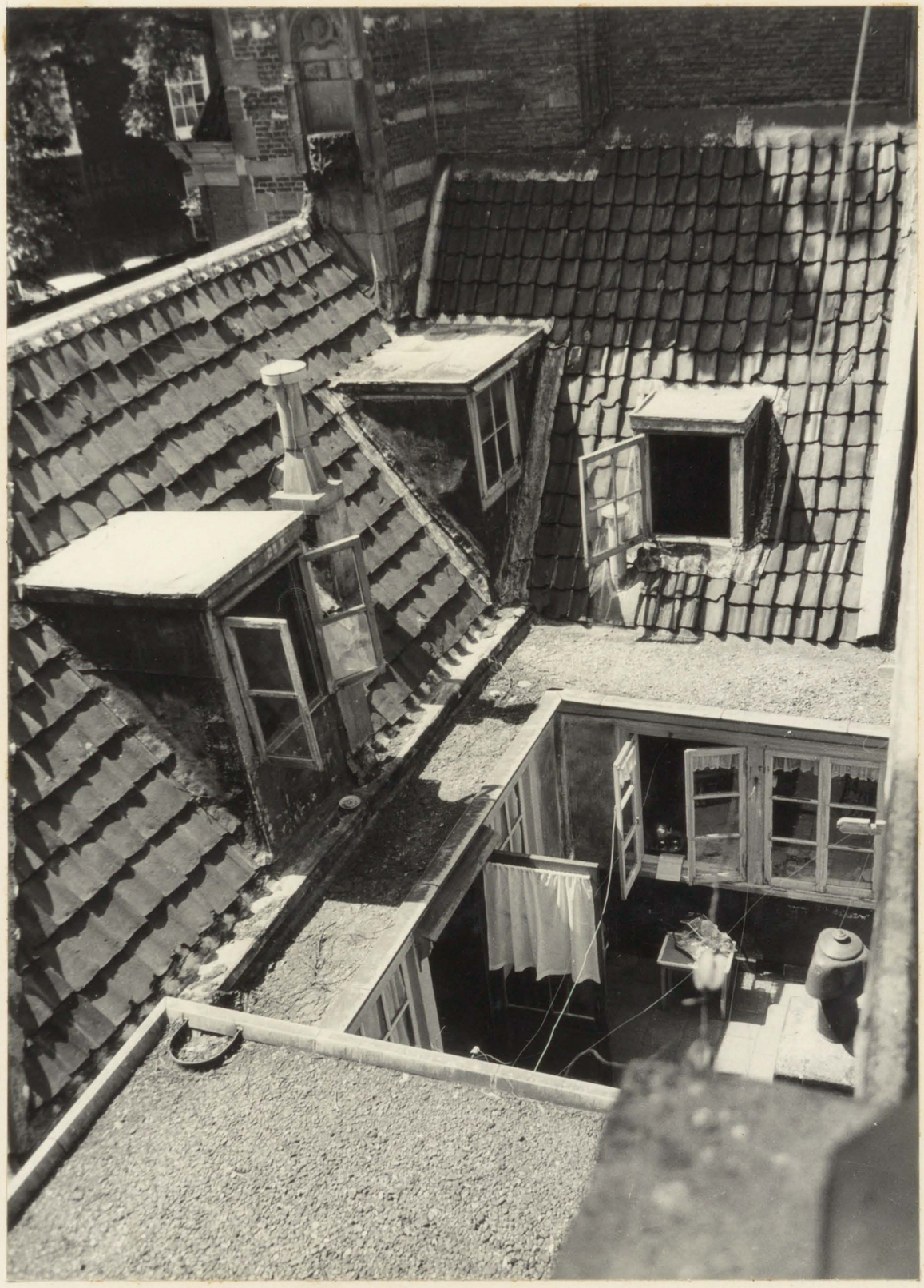
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
OOSTGEVEL KOSTERIJ. GEKLEURDE TEKENING DOOR JAN DE BEIJER, 1750
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ZUID- EN OOSTGEVELS KOSTERIJ. TEKENING DOOR J.BULTHUIS, 1787
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
DE KOSTERIJ UIT HET ZUID-OOSTEN FOTO MONUMENTENZORG, SEP'60

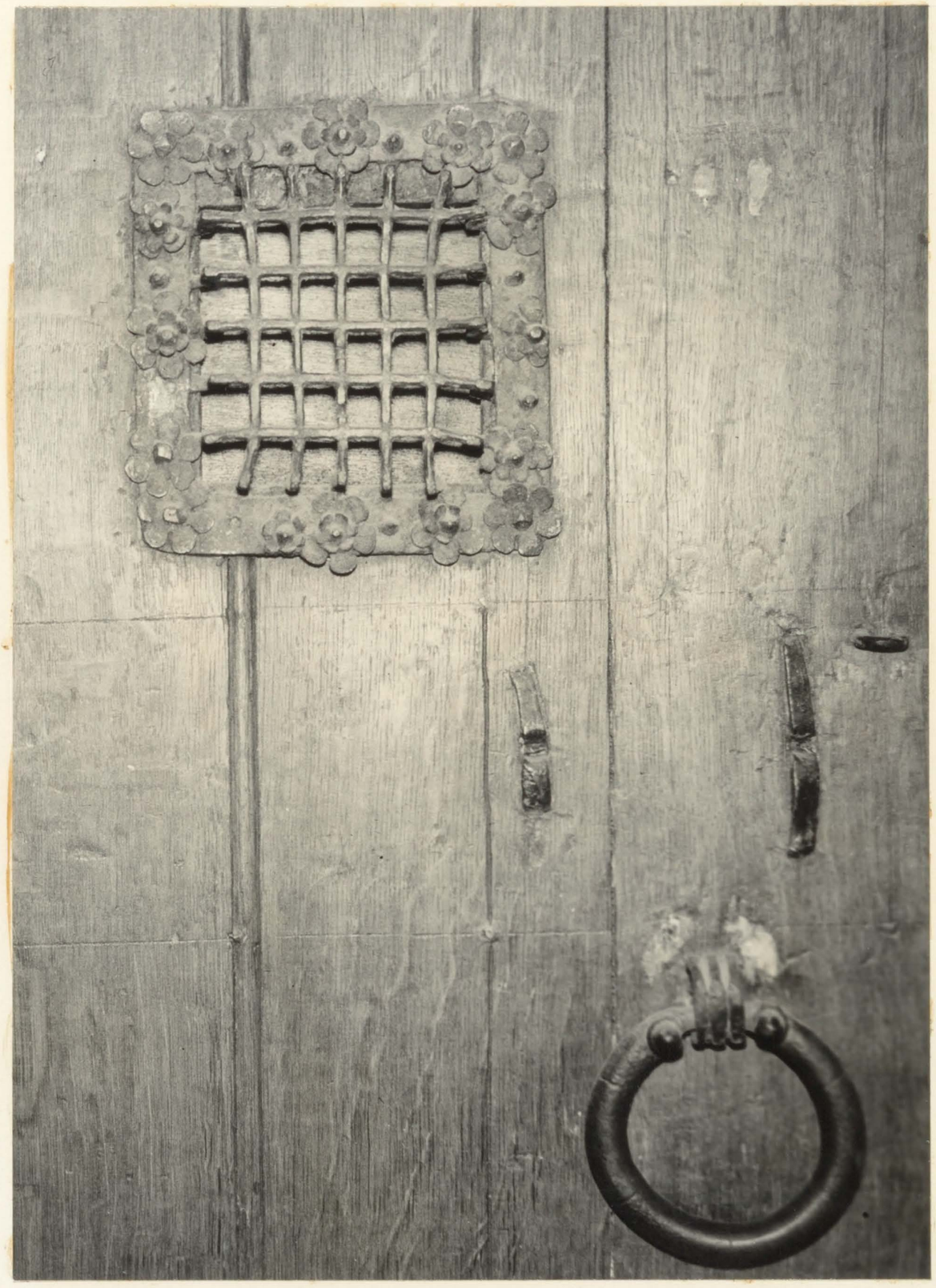
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
OVERZICHT BINNENPLAATS GEZIEN NAAR HET WESTEN, FOTO POSTMA JUL'62

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
TOPGEVEL VAN VERDIEPING OP DE VOORM. SACRISTIE.FOTO POSTMA MEI'64

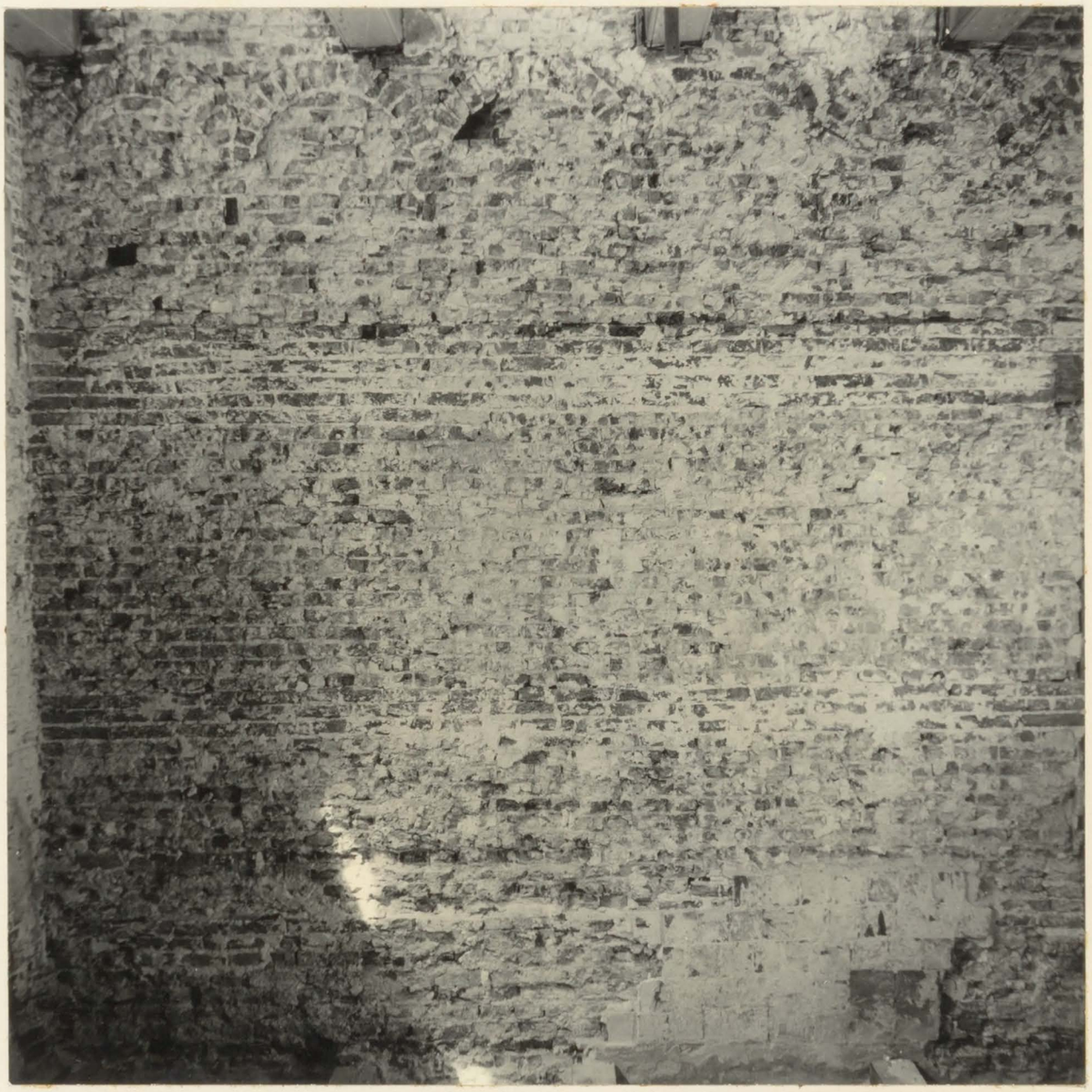
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
GEVEL NO 76, RESTANT RAAM ALS BIJ COMMELIN FOTO POSTMA MEI '64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ROODEUR, ZIJDE SEBASTIAANSKAPEL, DETAIL FOTO POSTMA SEP'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
FUNDERING VAN DE EERSTE SEBASTIAANSKAPEL. DE SCHUINGELEGDE STENEN
LINKS BEHOREN TOT DE FUNDERING VAN DE TWEEDE. FOTO POSTMA JUL'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
BOOGFRIES IN WESTELIJKE WAND VAN KAMER A, FOTO PUETTMANN, JUN'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
KAMER A, ACHTERZIJDE VAN MUURPIJLER 43 FOTO POSTMA JUL'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
FUNDERING EERSTE HALLENKERK, KAMER A FOTO POSTMA MEI'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
17DE EEUWS KASTJE ACHTER STEUNBEER 91, KAMER A.FOTO POSTMA MEI'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
OOSTELIJKE WAND KAMER A, DOORGANG NAAR KAMER B,FOTO POSTMA MEI '64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
LOUIS XV SCHOORSTEEN, OOSTELIJKE WAND KAMER A. FOTO POSTMA MEI'64

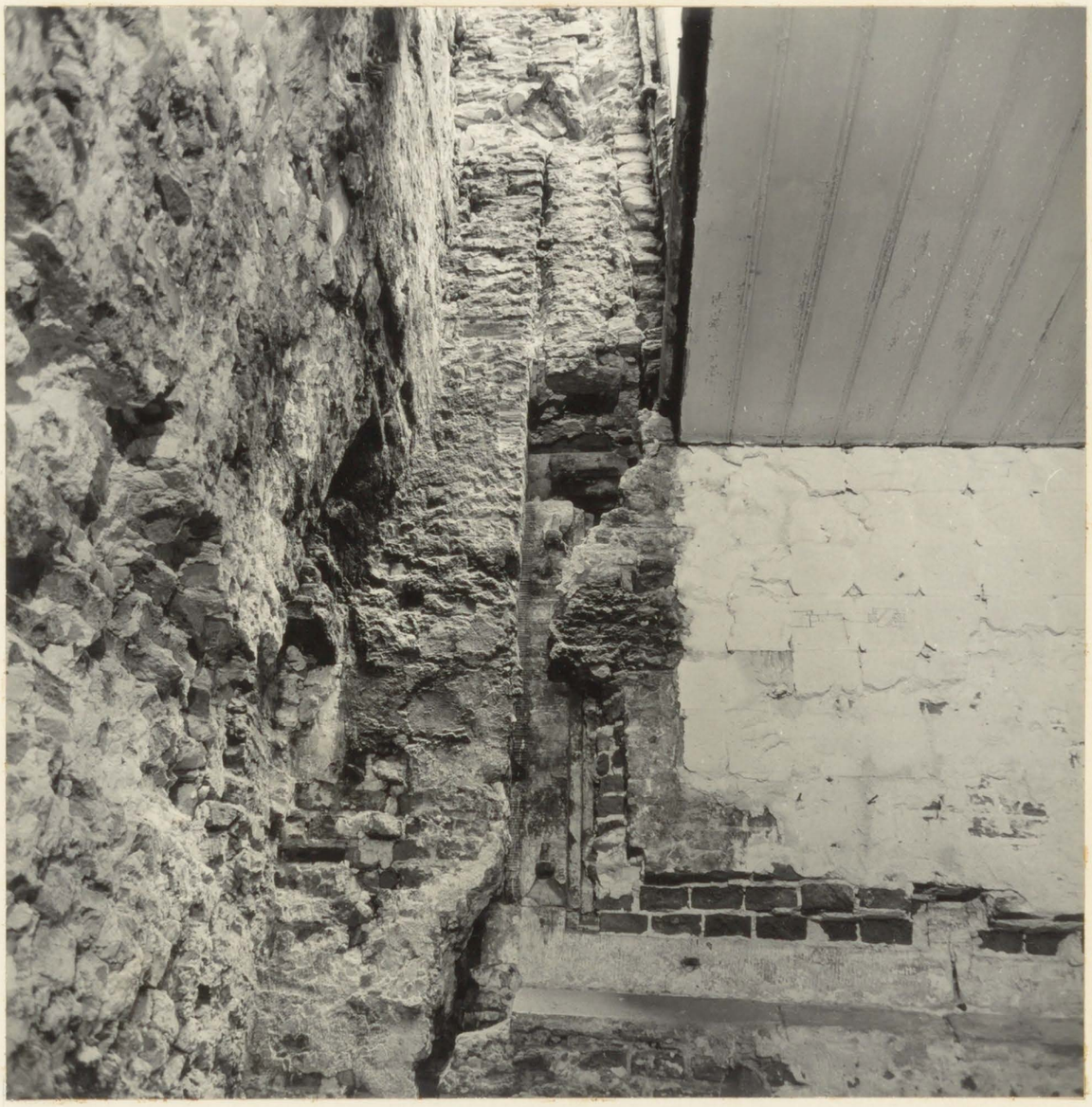
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
KAMER A, OOSTELIJKE WAND NA SLOPEN SCHOORSTEEN.FOTO POSTMA SEP'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
RESTANT KRUISKOZIJNEN ZUIDELIJKE WAND KAMER A. FOTO POSTMA JUL'64

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
AANZICHT WESTELIJK DEEL ZUIDGEVEL VAN VOORMALIGE SACRISTIE. OVERHOEKSE STEUNBEER TWEEDE SEBASTIAANSKAPEL. FOTO VAN ROOIJEN SEP'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
RESTANT KRUISKOZIJN IN ZUIDGEVEL VOORMALIGE SACRISTIE, GEZIEN UIT
HET ZUIDEN. ONDERDORPEL, STIJL, BOOGAANZET. FOTO POSTMA JUL'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
ZUIDELIJKE WAND KAMER B FOTO POSTMA MEI '64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
KAMER B, DE OORSPRONKELIJKE BESCHILDERING VAN PLAFOND EN BALKEN
IS BEDEKT DOOR EEN VERFLAAG FOTO POSTMA MEI'64

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
KAMER B, OVERZICHT PLAFONDSCHILDERING NA SCHOONMAAK
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG APR'66

(zie K.N.O.B jrg. 1966 blz. 143)

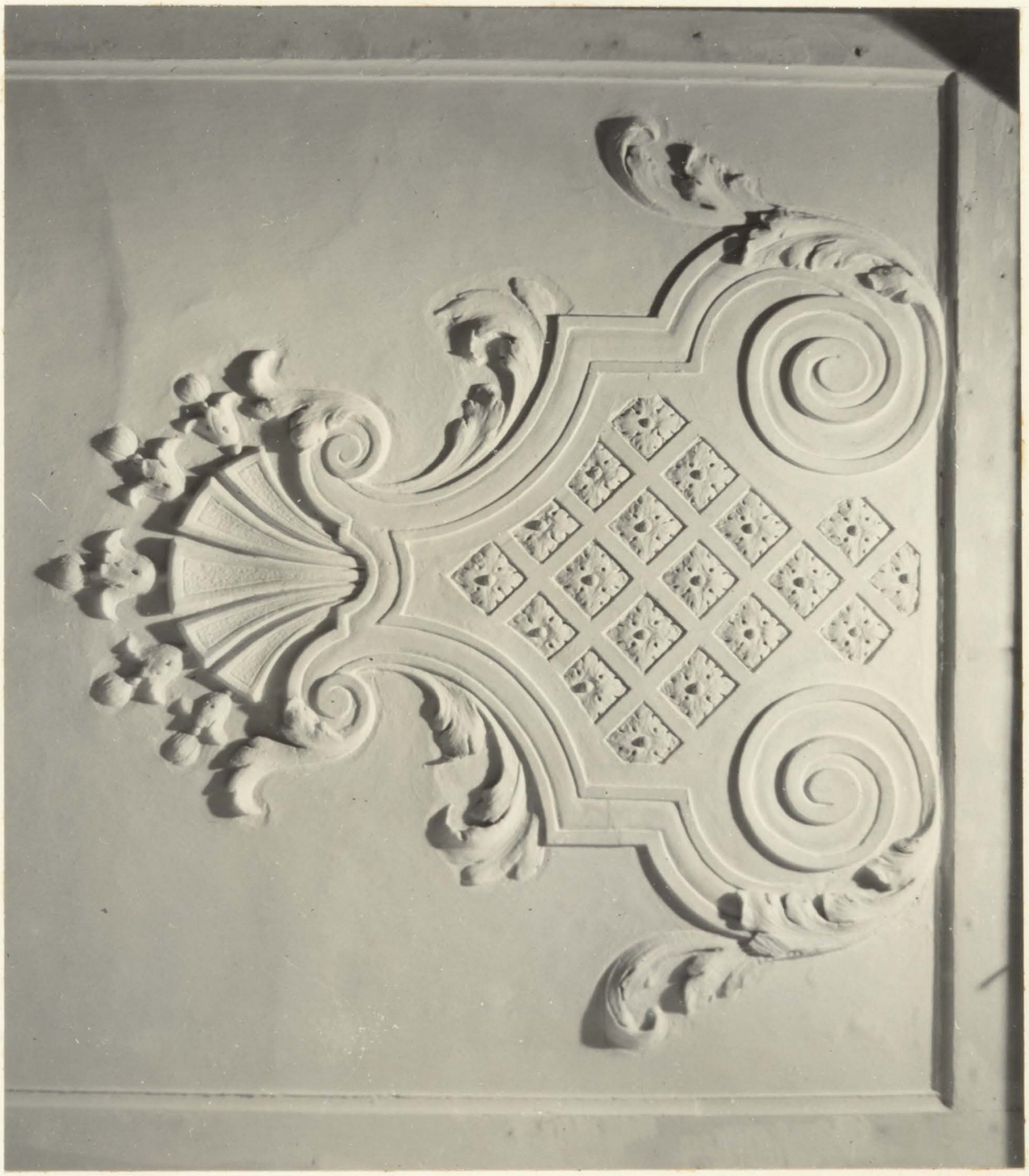
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
KASTEN NOORDWAND KAMER B FOTO POSTMA MEI'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
DEEL VAN WESTELIJKE WAND VAN KAST IN KAMER B, FOTO POSTMA, MEI'64

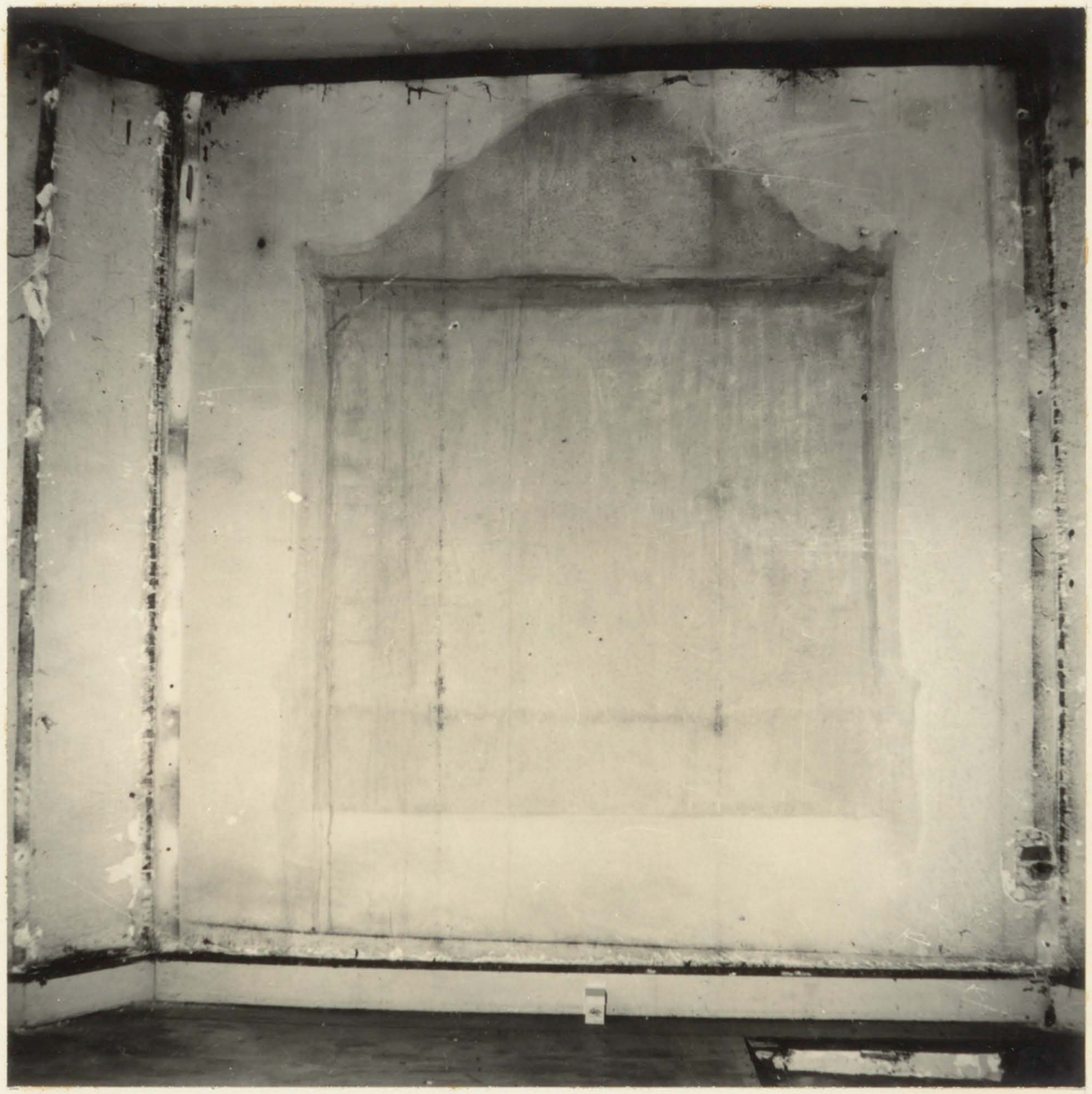
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
STUC-ORNAMENT IN HET PLAFOND VAN GANG C FOTO POSTMA MEI'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
STUC-ORNAMENT IN HET PLAFOND VAN GANG C FOTO POSTMA MEI '64

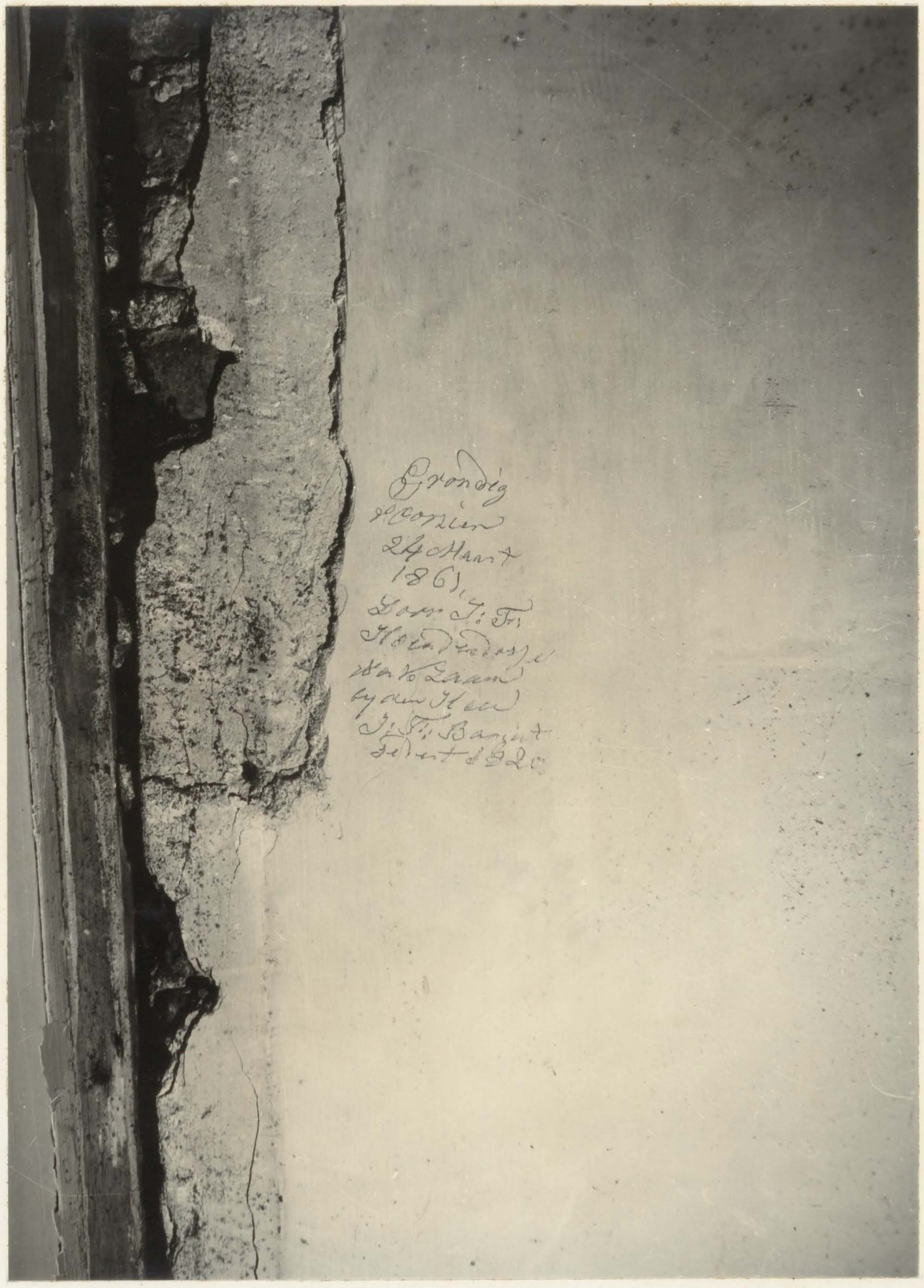
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
VERDIEPING, TRAPPENHUIS GEZIEN NAAR HET WESTEN.FOTO POSTMA MEI'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
PROJECTIE VAN KAST OP WESTELIJKE WAND KAMER P. FOTO POSTMA MEI'64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
PROJECTIE VAN KAST OP NOORDELIJKE WAND KAMER P.FOTO POSTMA MEI'64

R E S T A U R A T I E · O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
BERICHT ACHTER GESCHILDERD BEHANG IN KAMER P, FOTO POSTMA, MEI'64

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 - 78
GEMAK IN STEUNBEER 93 FOTO POSTMA, SEP'64

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 – 78

B. BOUWPERIODEN

BOUWPERIODEN

Voor een overzicht van bouwperioden van de kosterij is het noodzakelijk iets meer te zeggen over de aangrenzende muren van de kerk, en de veranderingen die in de loop van de tijd daarin hebben plaatsgevonden, zodat de ruimtelijke situatie duidelijk wordt waarin op een bepaald moment de sacristie wordt gebouwd.

Uit de beschrijving van de vondsten in kamer A kan het volgende schema, in chronologische volgorde, worden opgesteld:

a.	de steunberen van de kleine hallenkerk,	± 1350
b.	de muur met steunberen van de Buitenlandvaarderskapel,	± 1380
c.	de fundering met overhoekse steunbeer,	begin 15e eeuw
d.	de muur van de Sebastiaanskapel,	± 1473
e.	de fundering van de sacristie	± 1512 ?
f.	de opbouw op deze fundering, die de kruiskozijnen bevat	

Het oudste gevonden muurgedeelte is het haaks op elkaar staande steunberenpaar dat eens de hoek van de zogenaamde kleine hallenkerk markeerde, waarvan hierbij een plattegrondje is gereproduceerd (tek. no. 10.) De kerk heeft deze vorm behouden van ± 1350 tot ± 1380, toen het deel werd aangebouwd, dat Buitenlandvaarderskapel, Kooromgang en Snijderskapel omvat.

Van de naar het oosten gerichte steunbeer zijn de hoekblokjes en de plintband teruggevonden. Deze laatste was afgehakt aan de kerkzijde, en nog gaaf aanwezig in de dikte van de muur van de Buitenlandvaarderskapel. Uit de hoogte ervan boven de zerken blijkt, dat het niveau op deze plaats danig is verhoogd. In het verlengde van de zuid-noord gerichte steunbeer naar het noorden stond rond 1350 dus de oostelijke sluitmuur van de kerk. Bij het afhakken van pleisterwerk in de Buitenlandvaarderskapel bleek dan ook het metselwerk over een strook ter breedte van de steunbeer aan de kerkzijde van de muur te zijn afgehakt. Van het opgaande werk van de kleine hallenkerk is dus maar heel weinig overgebleven. Aan de oostzijde heeft men de muur van de Buitenlandvaarderskapel aangesloten en ingewerkt, aan de westzijde is op een bepaald moment - mogelijk gelijk met deze nieuwbouw - de muur van de kleine hallenkerk (muurstuk 44-43) weggebroken, en de muurzuil 43 geplaatst en ingewerkt. Genoemd muurstuk werd toen door een boog overspannen, waarvan de hoogte reeds direct de nu aanwezige kan zijn geweest. Deze boog gaf toegang tot de eerste kapel van de handboogschutters - met St. Sebastiaan als beschermheilige - waarvan de bouw, volgens mej. Bijtelaar, gelijk met die van de Voetboogschutters, dus rond 1380, kan zijn begonnen. Als die eerste kapel een bescheiden formaat heeft gehad, kan ook de hoogte van die ruimte lager dan de tegenwoordige zijn geweest, en daarmee ook de scheiboog met de kerk. Er zijn echter geen sporen van een lager gelegen boogaanzet in muurzuil 43 gevonden.

De zuidzijde van deze zuil bleek - in de aansluiting met de oostmuur van de Sebastiaanskapel - te zijn gepleisterd, wat er op wijst dat deze zuidzijde eens vrij moet hebben gestaan.

Hierop sloot prachtig aan de vondst van de fundering, gelegen in het verlengde van de zuidelijke steunbeer van de kleine hallenkerk, in het zuiden eindigend in een overhoeks geplaatste steunbeer. Deze fundering was aan de oostzijde gevoegd, zodat de door het opgaande muurwerk begrensde ruimte aan de westzijde ervan moet hebben gelegen. Het ligt dus voor de hand te concluderen, dat we hier te maken hebben met de eerste Sebastiaanskapel, die door een sterk sprekende boog gescheiden was van de kerk. Door het uitspringen van de muurpeilers uit de zijvlakken van de kapel verzelfstandigt deze ruimte zich meer van het geheel van de kerkruimte dan bijv. de latere kapellen van de zijbeuken. Dit karakter van verzelfstandiging moet zich ook buitenwerks hebben uitgesproken in de overhoekse plaatsing van de steunberen, die door hun schuine stand minder gelegenheid tot aansluiting - c. q. latere aanbouw - geven dan twee haaks op elkaar geplaatste steunberen dat zouden doen, zoals bij voorbeeld ook inderdaad gebeurd is bij de zojuist besproken aansluiting van de Buitenlandvaarderskapel op de kleine hallenkerk.

De kaart van mej. Bijtelaar, waarop de kerkplattegrond met zerken is getekend, geeft aan dat ongeveer in het midden van de huidige Sebastiaanskapel bij begravingen muurwerk in de grond is aangetroffen, aldus vermeldingen van doodgravers. Dit stemt overeen met het geringe spoor dat van de binnenhoek van de eerste Sebastiaanskapel in kamer A werd gevonden, en waaruit kan worden geconcludeerd dat de sluitmuur van de kapel haaks op de zijmuren moet hebben gestaan. Hiervoor waren immers ook andere oplossingen te denken geweest, als bij voorbeeld het verloop van de plattegrond bij de Doopkapel. Maar alleen graafwerk in de Sebastiaanskapel kan hier volkomen zekerheid geven.

Het altaar van de eerste Sebastiaanskapel moet volgens de eisen van de liturgie tegen de oostmuur van de kapel hebben gestaan. Er zijn geen aanwijzingen voor een veronderstelling dat er toen reeds een doorgang, hetzij naar de sacristie, hetzij naar het kerkhof was.

Mej. Bijtelaar vermeldt in haar artikel "Bijzonderheden aangaande de Sebastiaanskapel van de Oude Kerk",

dat zich tegen muurzuil 43 een Sint Anna-altaar bevond, met een eerste capellerie in 1418, en tegen muurzuil 44 een Sint Hieronymus-altaar met een eerste capellerie in 1450.

De bouw van de tweede Sebastiaanskapel moet hebben plaatsgevonden tussen 1467 en 1477, ten tijde van Karel de Stoute. De handboogschutters hebben aan hem een verzoekschrift gericht om een bijdrage in de door hen in de nieuwe kapel gevoerde staat. Dit verzoek is misschien ingediend op de datum, waarop Karel de Stoute te Den Haag werd ingehuldigd, namelijk 21 juli 1468.

Het verzoek is echter niet ingewilligd volgens de door de schutters gesuggereerde methoden. Mej. Bijtelaar maakt het in haar artikel aannemelijk, dat de hertog het bij een gebrandschilderd glas voor de kapel heeft gelaten. Overigens heeft een nauwkeurige bestudering van het zuidgevelraam op de prent van Claes Jansz. Visscher geleerd, dat in de tracering de symbolen van de Bourgondiërs - vuurslag en takkenkruis - zijn verwerkt, zodat de hertog inderdaad wel enige medewerking zal hebben verleend.

Doordat in later tijd ongeveer 18 cm van de oostmuur van de tweede Sebastiaanskapel is afgehakt, is te zien hoe de fundering van de oude en de nieuwe kapel op elkaar aansluiten. Dit afhakken heeft plaats gevonden tot het niveau waarop men de eerste kapel heeft afgebroken. De laag van de tweede muur die door het afhakken zichtbaar is geworden vertoont stenen normaal op hun plat gelegd, maar onder een hoek van 45 graden met de richting van de muur. Deze methode schijnt men toe te passen om de zoveel lagen, om het verband in de muur te versterken. In de keuken van de kosterij (J) kon de opbouw op deze laag bij daglicht worden bekeken, waardoor de drie lagen in de opliggende specielaag opvielen. De zeer dunne donkere laag geeft hoogstwaarschijnlijk het niveau aan waarop men een tijdlang de bouw heeft moeten laten liggen, welk vermoeden nog wordt versterkt door de verschillende speciekwaliteit onder en boven de donkere laag, respectievelijk kalkspecie met zeer grof, en zeer fijn gemalen schelpen.

Deze stagnatie in de bouw van de tweede Sebastiaanskapel zal reeds enige tijd voor het genoemde verzoekschrift hebben plaatsgevonden, omdat men uit de redactie ervan de indruk krijgt, dat de schutters de 'bedrijfskosten' niet kunnen opbrengen. Het gebouw zal dus onlangs zijn klaargekomen, en zeker heeft men nog schulden gehad, waarin een bijdrage van de hertog welkom zou zijn geweest.

Raadselachtig blijft het waarom men bij de bouw van de nieuwe kapel geen gebruik heeft gemaakt van de fundering van de oude, of zelfs van de oude muren. Als men de oude kapel wilde vergroten had men er toch ook mee kunnen volstaan de sluitmuur in het zuiden uit te breken en de zijmuren te verlengen. Maar inplaats daarvan heeft men de oude kapel radicaal afgebroken en de nieuwe muren - verondersteld wordt een identieke situatie met de westelijke zijmuur - opnieuw gefundeerd, vlak naast de oude.

Een reden voor het niet gebruik maken van het bestaande werk is misschien dat men bevreesd was dat het nieuwe werk door zetting zou afscheuren van het oude. Dit zou er ook de oorzaak van kunnen zijn dat men een bres heeft gebroken - tot welke diepte is nog niet bekend - in de sluitmuur van de oude kapel, om de zijmuren van de nieuwe te laten passeren.

Anderszins heeft men toch wel van het oude werk willen profiteren als een zijdelingse steun tegen afschuiving, gezien het vloertje tussen de nieuwe muur - en daarmee in verband gemetseld - en de fundering van de overhoekse steunbeer.

Een andere reden voor de nieuwbouw is dat men gesteld was op een zuivere doorsnijding van de Sebastiaanskapel- en Zuidbeukgewelven, waardoor de oude fundering niet kon worden gebruikt.

Het afbreken van de oude kapel is er de oorzaak van, dat in de kap van een verlenging van het gewelf in zuidelijke richting niets is terug te vinden. De oude kap is volgens H. Janse geheel vervangen door een nieuwe, waarschijnlijk echter met gebruikmaking van afbraakmateriaal (Bulletin van de Kon. Ned. Oud. Bond - sept. '58 - De overkapping van de Oude Kerk te Amsterdam). De tweede kapel is immers belangrijk smaller dan de eerste, omdat de zijmuren naar binnen zijn verplaatst. Dit moet ook consequenties hebben gehad voor de administratie van de graven, zodat rond 1465 een reorganisatie moet hebben plaatsgevonden, waarvan echter in het oudste grafboek (1523) geen spoor.

Hoe het ook zij, de nieuwe oostmuur van de kapel sluit nu aan op de zijkant van de oudere muurpijler, zodat de bewaard gebleven bepleistering hierdoor is verklaard. Zuil no. 43 werd dus voor driekwart in het metselwerk opgenomen en het is begrijpelijk, dat men de nieuwe muur aan de binnenzijde in de richting van het hart van de zuil heeft afgeschuind, waardoor deze architectonisch en technisch beter aansluit.

De oostmuur van de nieuwe kapel werd in het zuiden afgesloten door een haaks op elkaar staand steunberenpaar. Deze gevel bevat tegenwoordig twee blindnissen, waarvan de zuidelijke een raam is geweest, gezien de keepsponning in de dagkanten, de gaten van brugstaven, en de wijze waarop het vulmetselwerk op de kraal van de randprofilering aansluit. Een andere bijzonderheid is, dat men al vrij vroeg dit raam heeft dichtgemetseld, en in het werk een geheel bakstenen tracering heeft opgenomen, die op drie plaatsen door een in zandsteen gehakt kopje wordt ondersteund. In de dichtmetseling werd de oude zandstenen raamtracering nog aangetroffen. Uit allerlei details bleek deze tracering niet voor deze plaats ontworpen te zijn.

De noordelijke blindnis is echter voorzien van een tracering - eveneens door gebeeldhouwde kopjes onder-

steund - waarvan de meest gebogen stukken en aansluitpunten uit zandsteen zijn gehakt. Hieruit mag men besluiten, dat dit blindvenster reeds bij de bouw als zodanig bedoeld is geweest.

Deze situatie is ook aangegeven op de vogelvluchtplattegrond van Balthazar Florisz., die midden in de gevel overigens een steunbeer tekent.

Een tijdlang is het een vraagpunt geweest of de oostgevel door een steunbeer in het midden zou zijn gedeeld geweest, temeer waar de vorm ervan aanwezig leek door de schoorsteen van de keuken van de kosterij. Door de opgraving van de overhoekse steunbeer op de plaats waar er een haaks op de gevel had moeten staan, is dit punt opgehelderd.

Om de schoorsteen te kunnen plaatsen en houvast te geven is een brede strook metselwerk ter diepte van een halve steen uit de muur gekapt, en daarna weer volgezet met de steen waaruit de rest van de schoorsteen is opgetrokken.

De oostgevel van de kapel is door speklagen afwisselend om de drie en om de zeven lagen gedeeld. Deze lagen bestaan uit Ledesteen, terwijl latere reparaties in zandsteen zijn uitgevoerd. Het is opvallend, dat de speklagen nog juist de aanbouw van de kosterij passeren (tek. no. 5), evenals het voegwerk, dat op de verdieping van dit gebouw van achter de bepleistering te voorschijn kwam. Iets minder dan de helft van de oostgevel bevat dus noch speklagen, noch voegwerk.

De oostgevel van de kapel wordt aan de bovenzijde afgesloten door twee gootlijsten. De onderste - fijner geprofileerd - loopt bijna horizontaal en vlak boven het zuidelijke raam. Deze lijst eindigt tegen de schoorsteen met een blok waarin het profiel haaks is gekeerd, zodat het op de beschouwer toeloopt. (tek. no. 5). Dit blok is zuidelijker geplaatst dan de fundering van de sacristie. De lijst ontbreekt geheel in de noordelijke helft van de gevel, het metselwerk gaat hier door tot de hoogte van de bovenkant van de lijst.

De tweede gootlijst ligt boven de eerste en loopt - over de gehele gevellengte - sterk af naar het zuiden. Deze goot wordt gedragen door metselwerk dat op de eerste gootlijst is geplaatst, en waarvan de voorzijde een paar cm terugligt bij het gevelwerk. De lijst is in het zuidelijke deel van de gevel van natuursteen en grof geprofileerd. In het noordelijke deel is de afsluiting gevormd met een zwaar houten boeibord.

Dat de zuidelijke blindnis oorspronkelijk met glas is bezet geweest, en de noordelijke niet; het ontbreken van een steunbeer midden tussen de nissen; het ontbreken van speklagen en voegwerk op de noordelijke helft van de gevel; het ontbreken van de noordelijke helft van de onderste gootlijst en tenslotte de aanwezigheid van het blok met het omgezette profiel, doen vermoeden dat men bij de bouw deze oostgevel van de kapel als een voorlopige situatie heeft beschouwd.

De mogelijkheid bestaat dat men het plan heeft gehad hier een pendant van de Mariakapel aan de noordzijde te bouwen. In dat geval zou de noordelijke blindnis vervallen en door een hoge boogvormige doorgang worden vervangen. Speklagen en voegwerk zouden dan op deze plaats geen zin hebben, en de zuidgevel van deze nieuwe kapel zou als een enorme steunbeer fungeren, terwijl het geprofileerde blok op de gevelafdekking zou aansluiten.

Het hoofdgebouw van de kosterij, dat volgens Ter Gouw (blz. 16), Noach (blz. 14) en Van Breen (blz. 15) de sacristie moet zijn geweest, is in ieder geval gebouwd ná de eerste Sebastiaanskapel, want de fundering ervan sluit met een bouwnaad van enkele centimeters aan op de overhoeks geplaatste steunbeer. Deze fundering is vermoedelijk het enige wat nog rest van de oorspronkelijke sacristie, want het bovengelegen muurwerk is lichter en van een ander steenformaat. Bovendien begint die opbouw met een trasraam van kleine paarse stenen in zes lagen. Mogelijk dat we hier te maken hebben met de fundering die bedoeld wordt in het rekenboek van de Hamburger Broederschap, waarin men spreekt over het "heygen en de sütsyde van de olde kercke". Maar deze vermelding slaat op werkzaamheden die uitgevoerd werden rond 1512, terwijl het bovendien niet zeker is dat dit bericht betrekking heeft op de sacristie. Het is ook allerminst zeker dat de sacristie op deze plaats reeds ten tijde van de eerste Sebastiaanskapel bestond, al sluit de fundering er dan op aan.

De voorganger van de hier besproken sacristie kan gelegen hebben aan de noordzijde. Mej. Bijtelaar geeft in haar artikel "Sacristie en Kosterij van de Oude Kerk" (20-11-'62) de mogelijkheid, dat het dienstgebouw dat vóór 1500 werd verbouwd tot Weitkoperskapel, als sacristie gebruikt werd.

Er zijn dus drie mogelijkheden voor situering van de stichting van de sacristie in de tijd:

a. Het gebouw waarvan alleen de fundering is gevonden, werd gebouwd in aansluiting op de eerste Sebastiaanskepel, dus vóór 1468.
b. Aansluitend op de tweede Sebastiaanskapel, dus na 1468.
c. Het gebouw werd gefundeerd in 1512, eventueel als vervanging van een ouder gebouw, dat dan tot en met de fundering moet zijn afgebroken.

Met elk van deze drie gevallen kan de gotische balk in kamer B in verband worden gebracht. Deze balk ondersteunde namelijk aan de noordzijde van het gebouw een gewelf dat naar de zuidgevel toe de sacristie-ruimte

overspande. De ruimte-indeling door de steunberen in aanmerking nemend, kan dit eigenlijk alleen van het middelste vak worden gezegd, omdat de balk alleen hier gevonden is. De beëindiging ervan is echter dermate ruw afgekapt - en dan nog wel aan het westelijke einde midden in de scheidingswand tussen de kamers A en B - dat men mag verwachten dat de balk hetzij in de oostgevel van de eerste, hetzij in die van de tweede Sebastiaanskapel is opgelegd geweest. Inderdaad valt er in laatstgenoemde muur op de juiste plaats een ingeboet stuk metselwerk te constateren, maar dit kan evengoed betrekking hebben op een aanvulling van de bestaande vloerbalklaag van de verdieping die omstreeks 1724 op de sacristie werd gebouwd ten behoeve van de koster.

Gesteld dat de sacristie tegen de eerste Sebastiaanskapel is gebouwd geweest, welke moeilijkheden zal dan de bouwmeester van de tweede kapel hebben ondervonden van de aanbouw?

Eerst moest de bestaande oostmuur worden afgebroken om de nieuwe meer naar het westen met schoon werk aan de buitenzijde te kunnen optrekken. Maar in de oude muur waren draagbalken van het houten gewelf van de sacristie opgelegd. Men zou toen het westelijke derde deel van het gebouw kunnen hebben afgebroken om werkruimte te krijgen voor de belangrijker bouw van het zuider dwarsschip. De genoemde balken zouden dan bij hun laatste steunpunt moeten zijn afgezaagd. Bij de noordelijke draagbalk leverde dat geen moeilijkheden op, deze was opgelegd op consoles aan de steunberen. Maar de zuidelijke was slechts gekoppeld aan de muurplaat op de zuidgevel en alleen aan de einden opgelegd. Nu er een oplegging verviel moest er voor een nieuwe, eventueel maar tijdelijk, worden gezorgd, en om die reden is misschien de ondiep gefundeerde muur tussen de kamers A (tijdelijk buitenruimte) en B opgetrokken. De noordelijke balk werd wat terugliggend afgehakt, zodat het kopse eind in de nieuwe muur kon worden opgenomen.

Misschien wilde men op de bouw van het dwarsschip een nieuwe kapel - als de latere Mariakapel aan de noordzijde - laten volgen, waardoor de sacristie zou moeten worden afgebroken. Van die plannen is in ieder geval niets gekomen, en misschien heeft men toen maar besloten tot een herziening van de sacristie-gevel. Dit zou er dan de reden van kunnen zijn, dat men later van de muur van de Sebastiaanskapel 18 cm heeft afgehakt, om de nieuwe vensterindeling van binnen gezien gelijkmatig te houden.

Als tweede hypothede kan men stellen dat de sacristie als geheel werd gebouwd ná de tweede Sebastiaanskapel, dus na ± 1470. Hierbij kan men bij voorbeeld denken aan de vermelding van "dat heygen en de sütsyde" in 1512 (blz. 17).

De details in de oostgevel van de Sebastiaanskapel behouden ook in dit geval de waarde van aanwijzingen in de richting van een voorgenomen uitbreiding. Men kan zich voorstellen, dat in het tijdsverloop van 1470 tot 1512 de opinies omtrent mogelijkheden tot verdere uitbouw van de kerk zijn gewijzigd en dat men in 1512 besloot tot de eenvoudiger opzet van een dienstgebouw.

Uit de plattegrond (tek. no. 3) kan men aflezen, dat de nieuwe fundering eveneens noodzakelijk op de schuine steunbeer van de eerste Sebastiaanskapel moest aansluiten. In dit opzicht is er met de eerste hypothese geen verschil.

Voor aansluiting van het opgaande werk van de sacristie heeft men een sponning uitgehakt, niet onlogisch, maar het blijft onverklaarbaar waarom men in deze situatie 18 cm van de nieuwe kapelmuur - met boogfriesjes - heeft afgekapt. Dit is echter geen argument tegen de tweede hypothese, want dit afkappen kan ook heel goed in later tijd hebben plaats gevonden.

De gewelfconstructie werd getimmerd, en mogelijk werd deze situatie pas verstoord even voor 1628, gegeven het jaartal op de balklaag van kamer B. Dit brengt ons op het thema van het ontstaan der drie-indeling van de sacristieruimte.

Het uiterlijk van het gebouw op de eerste prent - van Claes Jansz. Visscher - geeft geen aanleiding om aan een nadere indeling van de sacristie te denken, in tegendeel, de vermoedens gaan in de richting van één grote ruimte, gezien de regelmaat van de raamindeling en de doorgaande balustrade.. Men kan zich daarbinnen nog heel goed een doorgaand tongewelf denken. Deze prent dateert van na 1612.

De archivalische gegevens leren echter anders: na de Alteratie (1578) wordt de sacristie gebruikt als kantoor voor de Commissarissen van huwelijkse zaken, als receptiekamer en als kosterswoning, dit alles volgens de inventaris van 1582 (blz. 21), waarin deze functies worden vermeld. Met de aldaar genoemde klerenkast en bedstede zou de onder kamer A beschreven nis - vóór 1523 doorgang naar de Buitenlandvaarderskapel - kunnen zijn bedoeld.

Dat de ruimtesplitsing reeds voor 1612 een feit is, wordt ten overvloede bevestigd door een kaspost van 1603 (en mogelijk reeds die van 1593) betreffende een kachel voor de kamer van Commissarissen. Ter plaatse van de scheidingsmuur tussen de kamers A en B zoekt men op de prent van Visscher echter vergeefs naar een schoorsteen.

De tweede hypothese vervolgend, het is niet onmogelijk dat de scheidingsmuren tot het gewelf werden opgetrokken. In kamer A behoeft deze situatie niet te zijn veranderd voor 1724, toen men op de sacristie een verdieping met nieuwe balklaag bouwde, terwijl het gewelf in kamer B moet zijn vervangen voor 1628. Het beschilderen behoeft natuurlijk niet samen te gaan met het leggen van de nieuwe balklaag. Dit kan dus een aantal jaren eerder hebben plaatsgevonden. Onder de beschildering bevinden zich geen restanten van een doorgaande verflaag.

Men zou dus een tijdlang een schone eiken balklaag in het zicht hebben gehad.

De beide hypothesen voor de bouw van de sacristie overziend, kan men geen voorkeur of grootste waarschijnlijkheid uitspreken, al heeft de tweede stelling tenminste nog het aantrekkelijke van een duidelijk beginpunt (1512). Het blijven vergelijkingen met te veel onbekenden.

De reeds door mej. Bijtelaar vermoede doorgang van kamer A naar de Buitenlandvaarderskapel (blz.21) werd inderdaad teruggevonden: het enige spoor van " 's Heren Graf " aan deze zijde van de kerk. De plaats van de muur afgeleid uit de beschrijving ten opzichte van de zerken stemt overeen met de plaats van de gevonden doorgang. Deze moet in 1523 reeds zijn dichtgemetseld geweest, en de overblijvende nis lijkt een geschikte plaats om de in 1582 vermelde bedstede te bergen.

Nadere aanduidingen van een Heilig Graf zijn bij het onderzoek in kamer A niet gevonden, tenzij men verband wil zien met het boogfriesje in de muur van de Sebastiaanskapel. Dan zou dit betekenen dat men bij de bouw van de tweede Sebastiaanskapel reeds met de stichting van een Heilig Graf rekening zou hebben gehouden.

Juist tegenover de Roodeur op het gewelf van de Sebastiaanskapel, dus in het stuk 44-57 is een schildering blootgelegd, bestaande uit een handboog, waarbinnen het jaartal 1517, bekroond door een Renaissance wapenschild, beladen met het Jeruzalemkruis, welk wapen nog wordt gevoerd door de Orde van het Heilig Graf (Prof. Timmers - Iconografie).

Indien de Roodeur reeds heeft bestaan ten tijde van het Heilig Graf werd een bezoeker dus bij het verlaten van die ruimte en het betreden van de Sebastiaanskapel nogmaals met het symbool geconfronteerd.
Maar misschien is deze relatie te ver gezocht.

is ouderen deur toegepast in 1684 zie mej. B. Uittenbosch 6/2 32

De Roodeur moet ontstaan zijn na de bouw van de tweede Sebastiaanskapel, dus na 1470, want de doorgang is niet bij de bouw gespaard en overwelfd, maar in het bestaande muurwerk uitgekapt. De Roodeur wordt voor 't eerst vermeld door Wagenaar in 1765 (blz. 19).

Men ziet dat ook overwegingen betreffende het Heilig Graf geen nieuw gezichtspunt bieden voor de bouwperioden van de Sacristie. Het blijft ook een raadsel op welke wijze we het Heilig Graf geplaatst moeten zien in verband met de sacristie-ruimte met doorgaand tongewelf. Mogelijk is deze functiecombinatie elders bekend en nog in wezen.

Van de wenteltrap (1539) door mej. Bijtelaar gesignaleerd in het Rekenboek van de Handboogschutters (zie blz.21), uitgewerkt in het artikel "Sacristie en Kosterij" (blz.25), is geen spoor teruggevonden.

De vermelding van een trap in de sacristie door Noach (blz.18) berust op een vergissing.

Verdere bouwactiviteiten betreffen voorlopig allerlei verfraaiingen, zo werd in 1618 vermoedelijk de gevel van de kosterij met witte steen bekleed (blz.29). Uit 1623 kennen we het bericht van de verfraaiing van het kantoor van Commissarissen met gebrandschilderd glas (blz. 26). In 1628 de beschildering van de balklaag der receptiekamer.

Het vertrek van Commissarissen van huwelijkse zaken naar het stadhuis in 1655 zal het onderhoud van het gebouw wel in negatieve zin hebben beinvloed. Prompt verschijnt op een prent van Schut (1660) een aanbouw tegen de Sebastiaanskapel, die één van de ramen van het voormalig Comptoir moet hebben oversneden, welk vertrek inmiddels vermoedelijk als receptiekamer in gebruik genomen was.

Misschien is in deze periode ook de natuurstenen balustrade van het gebouw vervangen door een houten gootlijst, zoals die wordt getekend door Beerstraten (1660).

De bouwperiode die het gezicht van het kerkcomplex in deze hoek grondig wijzigt, breekt aan in 1681, als de winkelkastjes worden gebouwd, reeds aangegeven op de plattegrond van Justus Vingboons, gereedgekomen in 1683 als de eerste huurder zich meldt. Men vergelijke de plattegrond met de prent uit de beschrijving van Commelin. De functie van de aanbouw tegen de kosterij is onduidelijk, dient misschien als dagverblijf bij een winkel.

Met deze bebouwing wordt de voormalige sacristie aan het oog onttrokken tot in 1724 het gebouw met een verdieping wordt verhoogd, gegeven een groot aantal kasposten (blz. 22). Voor de fundering van de oude sacristie heeft dit fatale gevolgen. Door de verhoogde belasting gaat het gebouw zich opnieuw zetten, behalve het boven de schuin geplaatste steunbeer van de eerste Sebastiaanskapel gelegen deel, omdat de aanlegbreedte van deze steunbeer op een veel hogere belasting was berekend. Maar het oostelijk deel van het gebouw is langzamerhand onder 45 graden afgescheurd (foto no. 24), welk proces werd bevorderd door de eveneens naar boven doorgetrokken scheidingsmuur met zware schoorsteen tussen de kamers A en B, welke, zoals uit het onderzoek bleek, zeer onvoldoende gefundeerd was. Bij deze verbouwing moet ook de plafondbalklaag van kamer A vervangen zijn door de grenen balken met kwartrond, die bij het onderzoek van onder het stucplafond te voorschijn kwamen.

Van 1742 dateert een rekening betreffende goudleer, volgens mej. Bijtelaar vermoedelijk bestemd voor kamer A, welke als receptiekamer dienst deed. In kamer A is dat behang niet teruggevonden maar een met gekleur-

de taferelen, arcadische landschappen voorstellend. Dit is niet verwonderlijk, omdat uit later tijd nog een aantal behangselleveranciers in het kasboek wordt vermeld.

De laatste huurder van een winkelkastje verdwijnt in 1767. Het ziet er naar uit, dat de vertrekken toen bij de kosterswoning zijn getrokken, in 1786 en '87 verbouwd en van een geheel andere gevelindeling voorzien. Bij die gelegenheid zal het voormalige winkelmagazijn tegen de Sebastiaanskapel tot keuken van de kosterij zijn verbouwd, bereikbaar via een gang langs de ingesloten binnenplaats, achter de vroegere winkeltjes om. De oude keuken in het kosterijgedeelte van het gebouw, vermeld als "des costers koeckentje" (blz. 21), waarvan overigens geen spoor werd teruggevonden, kon bij de woning worden getrokken. Vermoedelijk verdween in deze periode ook de oostelijke begrenzing van de oude sacristie waarvan de fundering midden in kamer D werd aangetroffen, waardoor het aan de gracht gelegen vertrek werd vergroot.

Mogelijk is ook kamer B bij deze gelegenheid gemoderniseerd en van schuiframen en van een opnieuw betimmerde kastwand voorzien. Het onderzoek van de kastbetimmering kon in verband met de bescherming van het achtergelegen tegelwerk nog niet plaatshebben. In de 19e eeuw kreeg het vertrek onder de overschilderde balklaag een geornamenteerd stucplafond en een geschilderd behang als werd beschreven op blz. 4.

In deze periode moeten ook de zandstenen kruiskozijnen van kamer A voor de bovenste helft zijn afgebroken en voor de onderste helft dichtgemetseld. Voor lichttoetreding in de kamer werd het bij het onderzoek nog aanwezige bovenlicht geplaatst. Behoudens enkele toevoegingen, zoals bij voorbeeld enkele hekken op de lage gevels en het pleisteren van de kosterijgevel aan de gracht, en enkele onderhoudswerken is er sindsdien aan de ruimtelijke opzet van het complex niets meer veranderd.

Tenslotte kan het volgende schema van bouwperioden worden opgesteld als het meest waarschijnlijke:

	1473	Tweede Sebastiaanskapel gereed.
Periode I	1512	Bouw sacristie, gedeeltelijk in gebruik als Heilig Graf, mogelijk ter vervanging of gedeeltelijk herstel van een ouder gebouw.
Periode II	1578	Drie-indeling sacristieruimte.
Periode III	1618	Bekleding gevel kostershuis aan de gracht met witte steen.
Periode IV	1625	Glas in lood in vensters kamer A; balklaag ter vervanging van gewelf in kamer B.
	1628	Beschildering plafond van kamer B door Antonie Hendricks.
Periode V	1681	Begin van de bouw van winkelkastjes.
Periode VI	1724	Bouw van een verdieping op de sacristie.
Periode VII	1786	Indeling van gevel kostershuis aan de gracht gewijzigd, evenals indeling achterliggende kamer. Winkelkastjes verbouwd en in kosterswoning opgenomen.

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
KOSTERIJ, OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 76 – 78

C. RESTAURATIEPLAN

RESTAURATIEPLAN

Het kosterijcomplex werd - behoudens de funderingen - gesloopt in het najaar van 1964 en het voorjaar van '65. De funderingen van de bijgebouwen moeten nog worden weggebroken, wat pas zal geschieden als deze hoek van de kerk is gerestaureerd en met de herbouw van de oude sacristie kan worden begonnen.

De lage vleugels langs de Sebastiaanskapel, Oude Zijds Voorburgwal en Oudekerksplein (vroeger genummerd O.Z.Voorburgwal 78) zullen niet terugkeren. De bijgebouwen uit 1786 waren architectonisch van weinig belang en sterk gewijzigd, bovendien waren ze in slechte staat. Het vrijmaken van de hoog oprijzende kerkmuur op deze plaats is een architectonische verbetering.

Zoals uit de beschrijving blijkt kwamen uit het onderzoek zoveel gegevens vrij, dat het mogelijk is geworden om althans de voormalige sacristie te herbouwen in een vorm zoals die rond 1660 moet zijn geweest. Kamer B met het beschilderde plafond en de merkwaardige kasten zal daarin een historisch belangrijk onderdeel gaan vormen. De plaats van de voormalige kosterswoning zal echter worden ingenomen door een transformatorruimte, waarin de elektrische installaties van de kerk worden gecentraliseerd.

Als men het schetsontwerp voor de zuidgevel van de sacristie van links naar rechts beziet, dan blijkt achtereenvolgens:

a. de oude kruiskozijnen kunnen uit de vondst beschreven op blz. 2 worden gereconstrueerd en precies op de oude plaats worden herbouwd. De schoorsteen correspondeert met de te herplaatsen Louis XV-schouw in deze kamer;

b. van het volgende raam en de deur zijn de ontlastingsboogjes teruggevonden en opgemeten, zodat hierdoor de dagmaat van de kozijnkasten en de plaats in de gevel precies bekend zijn;

c. van het venster met de luiken en de bovengelegen dakkapel is bij het onderzoek niets teruggevonden. Het hier getekende is een reconstructie naar de tekening van Beerstraten. Dit is ook het geval met de naastgelegen schoorsteen;

d. de transformatorruimte is reeds om de hoek van de gracht gelegen en voorzien van het op deze plaats gebruikelijke hek tegen overklimmen. De getekende poort is noodzakelijk om de ruimte vanaf de openbare weg te kunnen bereiken;

e. de eindmuur van het gebouw is uit de teruggevonden fundering opgehaald;

f. de kaphoogte is nauwkeurig bekend door de loodvoeg welke, aangetroffen in de muur van de Sebastiaanskapel, het beloop van de kap van de oude sacristie aangeeft.

In de plattegrond, waarvan hierbij een schema is gereproduceerd, is de drie-indeling weer hersteld. Wat betreft de functies van de aldus verkregen ruimten is gedacht aan het volgende.

Kamer A is via Roodeur en de deur naar de Buitenlandvaarderskapel vooral op de kerk betrokken en wordt daardoor geschikt als vergaderruimte.

Kamer B is met de enige buitendeur gericht op het voorterrein en kan zo een fraaie entree worden voor de bezoekers van het gebouw.

Kamer C - eventueel met insteek - kan een bijruimte van kamer B worden.

De zolder zal als berging worden gebruikt. De kap zal met rode pannen worden gedekt, zoals op de gekleurde prent van Visscher is weergegeven.

A. van Rooijen, 5 mei 1966.

3c886/1014